

รายงาน

กระบวนการส่งเสริมสิทธิชุมชน ในการบริหารจัดการป่าในพื้นที่คุ้มครอง

กรณีศึกษา อุทยานแห่งชาติดอยภูคา
อำเภอปัว จังหวัดน่าน

โครงการนี้สนับสนุนโดย
สหภาพยุโรป

กระบวนการส่งเสริมสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการป่าในพื้นที่คุ้มครอง กรณีศึกษา อุทยานแห่งชาติดอยภูคา อำเภอปัว จังหวัดน่าน

เอกสารนี้ศึกษาและออกแบบโดยโครงการป่าไม้ภาคพลเมือง (Citizens' Forest Network หรือ CF-Net) โดยได้รับการสนับสนุนจากสหภาพยุโรป เนื้อหาหรือข้อมูล และข้อคิดเห็นเชิงนโยบายที่ปรากฏในเอกสารฉบับนี้ ไม่ได้เกี่ยวข้องหรือสะท้อนความคิดเห็นอย่างเป็นทางการของสหภาพยุโรป คณะกรรมาธิการยุโรป องค์การความร่วมมือระหว่างประเทศแห่งสวีเดน กรมพัฒนาระหว่างประเทศและรีคอฟแต่อย่างใด

การผลิตซ้ำสิ่งพิมพ์ฉบับนี้เพื่อวัตถุประสงค์ทางการศึกษา หรือเพื่อวัตถุประสงค์อื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับการค้านั้นได้รับอนุญาต โดยไม่ต้องมีหนังสืออนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์และต้องมีข้อความอ้างอิงถึงต้นฉบับ ห้ามไม่ให้ผลิตซ้ำสิ่งพิมพ์ฉบับนี้เพื่อจำหน่ายหรือเพื่อวัตถุประสงค์ทางการค้าอื่น ๆ โดยไม่มีหนังสืออนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์

บรรณาธิการ: อัคราภรณ์ ไต้ไชว

ผู้เขียน: รัชณี โพธิ์แทน

นิตยา เมี้ยนมิตร

ระวี งามอรุณ

ระวี ถาวร

สิทธิพร รอดไพโรสม

พิสูจน์อักษร: รีคอฟ ประเทศไทย

ออกแบบและจัดรูปเล่ม: รีคอฟ ประเทศไทย

จัดทำโดย: ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่าแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก

ตู้ ปณ. 1111 ไปรษณีย์เกษตรศาสตร์ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10903

โทรศัพท์ 02 940 5700 โทรสาร 02 561 4880

www.recoftc.org/country/Thailand

สงวนสิทธิ์: ©RECOFTC, 2021

ISBN (ebook): 978-616-8089-57-6

ภาพปก: รีคอฟ แผนงานประเทศไทย

กระบวนการส่งเสริมสิทธิชุมชน ในการบริหารจัดการป่าในพื้นที่คุ้มครอง

กรณีศึกษา อุทยานแห่งชาติดอยภูคา
อำเภอปัว จังหวัดน่าน

รายงาน

สารบัญ

สารบัญ	4
เกริ่นนำ	5
คำนิยม	6
บทนำ	7
วัตถุประสงค์	10
วิธีการศึกษา	11
ผลการศึกษา	14
บทที่ 1 นโยบาย และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนในพื้นที่คุ้มครอง.....	14
บทที่ 2 สถานการณ์ของชุมชนในพื้นที่	22
ข้อมูลทั่วไปของอุทยานแห่งชาติดอยภูคา.....	22
ข้อมูลทั่วไปของบ้านก๊วน้ำ	25
ข้อมูลทั่วไปของบ้านห้วยวิน	31
บทที่ 3 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และจุดเปลี่ยนของการจัดการที่ดินทำกิน และทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน.....	42
บ้านก๊วน้ำ	42
บ้านห้วยวิน.....	48
บทที่ 4 ยุทธวิธีของชุมชนในการต่อสู้เพื่อสิทธิในการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ	56
บ้านก๊วน้ำ	56
บ้านห้วยวิน.....	58
บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะในการขับเคลื่อนทางนโยบาย	64
เอกสารและสิ่งอ้างอิง.....	66
ภาคผนวกที่ 1 กฎระเบียบที่เป็นทางการของบ้านก๊วน้ำ	67
ภาคผนวกที่ 2 กฎระเบียบที่เป็นทางการของบ้านห้วยวิน.....	70

เกริ่นนำ

ที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน เป็นเวลาเกือบ 20 ปีแล้วที่กระบวนการขับเคลื่อนสิทธิชุมชนได้ขาดความต่อเนื่อง และการส่งต่อ แต่อย่างไรก็ตามสถานการณ์ในพื้นที่กลับยังพบว่ามีการหลอกล้มล้าในสิทธิชุมชนที่พบเห็นได้ทั่วไป

ดังนั้น เพื่อศึกษาสถานการณ์ของสิทธิชุมชนและการจัดการป่าที่เปลี่ยนไปในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ อันจะนำไปสู่การทำความเข้าใจและหาแนวทางในการส่งเสริมการจัดการป่าไม้ที่เหมาะสม โดยเฉพาะในพื้นที่คุ้มครอง ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า - ประเทศไทย (RECOFTC) จึงได้จัดทำงานศึกษาชิ้นนี้ โดยได้เข้าไปทำการศึกษาดูอุทยานแห่งชาติดอยภูคา ร่วมกับเจ้าหน้าที่อุทยานและชุมชนที่อยู่อาศัยในบริเวณนั้น เพื่อรวบรวมนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนในการจัดการป่าไม้ในพื้นที่คุ้มครอง รวมถึงศึกษากระบวนการและกลไกในการนำนโยบายและกฎหมายไปปรับใช้ อีกทั้งการสรุปภาพรวมของปัจจัยที่เอื้อและท้าทายในการขับเคลื่อนสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการป่าไม้ในพื้นที่คุ้มครอง

กองบรรณาธิการ

รีคอฟ แผนงานประเทศไทย

คำนิยม

ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (RECOFTC) หรือ รีคอฟ ประเทศไทย ได้จัดทำงานศึกษาชิ้นนี้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ โครงการเครือข่ายป่าไม้ภาคพลเมือง (Citizens' Forest Network) ได้รับการสนับสนุนทุนจากสหภาพยุโรป ดำเนินงานร่วมกับมูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ภาคเหนือ) และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เพื่อสนับสนุนเครือข่ายป่าชุมชนผ่านการพัฒนากลไกธรรมาภิบาลป่าไม้ เสริมสร้างความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและพหุภาคี ผู้นำป่าชุมชน รวมถึงส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรีและเยาวชนในกลไกการจัดการป่าไม้ในประเทศไทย

การลงพื้นที่ศึกษา วิเคราะห์ข้อมูล และจัดทำรายงานการศึกษาชิ้นนี้ ขอขอบคุณผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ดังนี้ พื้นที่ศึกษา คือ บ้านกึ่งน้ำ หมู่ที่ 9 อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน และบ้านห้วยวิน ซึ่งเป็นกลุ่มบ้านที่ขึ้นกับบ้านน้ำหมาว หมู่ที่ 9 ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่านรวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อุทยานแห่งชาติดอยภูคา จังหวัดน่าน ที่เข้ามาร่วมเรียนรู้การทำงานร่วมกันและสร้างแผนการทำงานอย่างมีส่วนร่วม มูลนิธิรักษ์ไทย สำหรับเครือข่ายความร่วมมือในการทำงานขับเคลื่อนในพื้นที่อนุรักษ์ร่วมกันมาอย่างช้านาน และท้ายที่สุดคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทนำ

ในอดีตการขับเคี่ยวสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่คุ้มครอง (Protected Area) หรือที่เรียกกันทั่วไปในประเทศไทยว่า “พื้นที่อนุรักษ์” เป็นไปอย่างยากลำบาก เนื่องจากการมีกฎหมาย และนโยบายที่เน้นการป้องกันและสงวนป่าไม้ ด้วยการกีดกันคนออกจากพื้นที่ป่าไม้ การไม่ยอมรับการอยู่อาศัยและใช้ประโยชน์ดังกล่าว เกิดขึ้นกับชุมชนทั้งที่มีการอยู่อาศัยและทำกินมาก่อนการประกาศเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติ หรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า นอกจากนั้นการบังคับใช้กฎหมายที่เข้มงวด เป็นผลให้เกิดความขัดแย้ง และความไม่เป็นธรรมทางสังคม ส่งผลให้เกิดการเรียกร้องสิทธิชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และใช้ประโยชน์พื้นที่ทำกิน

มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 เป็นความพยายามอย่างหนึ่งของภาครัฐในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว หลังจากมีการเรียกร้องของภาคประชาชนและภาคีเครือข่ายมาอย่างต่อเนื่อง ในการจัดการพื้นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน ซึ่งอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่อุทยานแห่งชาติ และพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ด้วยการสำรวจแปลงที่ดินทำกิน โดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศ ออกโทสี ปี พ.ศ. 2545 เป็นเกณฑ์ในการพิจารณา ถ้ามีร่องรอยในการใช้ประโยชน์ที่ดินถึงจะได้รับการยอมรับให้เข้าสู่กระบวนการพิสูจน์สิทธิ์ อย่างไรก็ตามกระบวนการพิสูจน์สิทธิ์ดังกล่าวไม่ได้ดำเนินการให้สิ้นสุดกระบวนการ บางพื้นที่ยังไม่ได้รับการพิสูจน์สิทธิ์ ผลที่เกิดขึ้นจึงเป็นเพียงการยอมรับของภาครัฐในการอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่ป่าไม้ แต่ไม่ได้มีการดำเนินงานที่นำไปสู่การยอมรับในเชิงกฎหมายอย่างแท้จริง นอกจากนั้นเกณฑ์ในการดำเนินการ โดยใช้ร่องรอยที่ปรากฏในภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. 2545 ทำให้การใช้ที่ดินแบบไร้หมุดเวียนไม่ได้รับการพิจารณาพิสูจน์สิทธิ์ นำมาสู่ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้และกลุ่มชาติพันธุ์ที่ดำรงชีพด้วยการทำไร่หมุนเวียน

รวมทั้งการเร่งประกาศพื้นที่อนุรักษ์ หลังการปิดสัมปทานป่าบก เมื่อปี พ.ศ. 2532 ทำให้พื้นที่ป่าหลายแห่งได้ถูกรัฐประกาศให้เป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า บางพื้นที่ซ้อนทับกับที่ดินทำกินของราษฎรหรือพื้นที่ป่าที่ชุมชนมีการใช้ประโยชน์ ก่อให้เกิดความขัดแย้งที่มีความรุนแรงมากขึ้น มีการประท้วง และการเรียกร้องสิทธิมาอย่างต่อเนื่อง เมื่อมีการปฏิรูประบบราชการและแยกหน่วยงานรัฐที่ดูแลพื้นที่ป่าไม้ ออกมาเป็นกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เมื่อปี พ.ศ. 2545 เพื่อรับผิดชอบพื้นที่อนุรักษ์ทั้งหมด เป็นผลให้มีความเข้มงวดในการบังคับใช้กฎหมายมากขึ้น พร้อม ๆ กับความพยายามของภาคประชาสังคมในการเรียกร้องให้มีการยอมรับสิทธิชุมชน และการจัดการพื้นที่อยู่อาศัยและทำกินในเขตอนุรักษ์ ทั้งพื้นที่อุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าให้เหมาะสม ความพยายามอย่างหนึ่งคือ การริเริ่มโครงการ “การจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม” (Joint Management of Protected Areas หรือ JoMPA) ซึ่งเรียกย่อ ๆ เป็นภาษาไทยว่า “จอมป่า” ขึ้นในช่วงปี 2547 โดยกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ ภายใต้การสนับสนุนของโครงการความร่วมมือด้านการพัฒนาแห่งประเทศไทยเดนมาร์ก (DANIDA) อุทยานแห่งชาติดอยภูคาก็เป็นพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินการภายใต้โครงการนี้เช่นกัน

อุทยานแห่งชาติดอยภูคา ประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ ลำดับที่ 94 เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน 2542 มีเนื้อที่ประมาณ 1,065,000 ไร่ (1,704 ตร.กม) ครอบคลุมพื้นที่ 8 อำเภอ ซึ่งมีคนกลุ่มต่าง ๆ ตั้งถิ่นฐานอยู่ ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ ลีว๊ะ ถิ่น ม้ง และคนเมือง ประกอบอาชีพทำไร่หมุนเวียน เพื่อผลิตข้าวบริโภค และใช้ประโยชน์จากป่าเป็นแหล่งอาหารและรายได้ ในช่วงความขัดแย้งทางความคิดด้านการเมือง หลายชุมชนเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยต่อสู้กับภาครัฐ ซึ่งต้องอพยพย้ายชุมชนจากเดิมไปพื้นที่ปลอดภัยหรือเขตอิทธิพลของพรรคคอมมิวนิสต์ หลังจากเหตุการณ์สงบ ยุติการต่อสู้ได้มีการอพยพกลับไปยังพื้นที่ตั้งชุมชนเดิม หลายชุมชนถูกอพยพไปตั้งถิ่นฐานตามที่ราชการได้กำหนดไว้ โดยมีโครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคงเฉพาะพื้นที่ จังหวัดน่าน (พมพ.) เป็น

ผู้ดูแลและจัดสรรพื้นที่ทำกินให้ชาวบ้าน ซึ่งชุมชนต่าง ๆ ได้เข้าใช้พื้นที่ที่อยู่อาศัยและทำกินตามที่ได้ตกลงกับราชการ และหรือทำกินในพื้นที่ทำกินเดิมของตนเอง

ด้วยพื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่ภูเขาสูง และปกคลุมไปด้วยป่าไม้ เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำน่าน ภาครัฐจึงได้ประกาศเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยภูคา ทำให้เกิดการทับซ้อนกับพื้นที่ของชุมชน ทั้งชุมชนดั้งเดิม และชุมชนที่ถูกอพยพมาตั้งถิ่นฐานตามนโยบายของรัฐ การประกาศเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติดังกล่าว รัฐไม่ได้มีการกันเขตพื้นที่ที่อยู่อาศัย และพื้นที่ทำกินของประชาชนออกจากพื้นที่ประกาศ ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านในพื้นที่ที่ยึดถือสิทธิการทำกินตามบรรพบุรุษและที่ได้รับการจัดสรร กับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ที่ยึดถือและปฏิบัติตามกฎหมาย ความขัดแย้งในพื้นที่ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน ทั้งการทำลายทรัพย์สิน การทำร้ายร่างกาย ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐและชุมชนมีความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน

ด้วยความขัดแย้งในการใช้ที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ ระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่รัฐ ในขณะที่ภายในชุมชน และระหว่างชุมชนหลายแห่งมีความขัดแย้งในการใช้พื้นที่เช่นกัน ซึ่งปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่ชุมชนต่าง ๆ และเจ้าหน้าที่รัฐต้องการแก้ไขแต่ขาดซึ่งความไว้วางใจกัน ในปี 2548 กรมอุทยานแห่งชาติฯ ได้จัดทำโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม (JomPA) ซึ่งมีมูลนิธิริรักษ์ไทย เป็นภาคีหลักในพื้นที่ อุทยานแห่งชาติดอยภูคา โดยมีบทบาทหลักในการเชื่อมประสานและสร้างความร่วมมือของภาครัฐ และองค์กรชุมชนในพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยพบปัญหา จากการไม่มีแนวเขตที่ชัดเจนของพื้นที่ทำกิน พื้นที่อยู่อาศัย และเขตพื้นที่ป่าที่ชุมชนใช้ประโยชน์ และไม่มีกลไกการทำงานของชุมชน และชุมชนร่วมกับรัฐ การจัดกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ องค์กรชุมชน กับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติดอยภูคา ได้มีโอกาสมาร่วมแลกเปลี่ยนอย่างสร้างสรรค์เพื่อหาทางออกร่วมกันด้วยความเข้าใจเกี่ยวกับเงื่อนไข และอุปสรรคของแต่ละฝ่าย โดยกำหนดเป้าหมายร่วมเพื่อ คนกับป่า จึงก่อให้เกิดการทำงานร่วมในการจัดการพื้นที่ร่วมกัน ตามแนวคิด “การจัดการร่วม” ซึ่งบ้านกิวน้ำ และบ้านห้วยวิน เป็นชุมชนเป้าหมายในการดำเนินการตามโครงการนี้เช่นกัน

บ้านกิวน้ำ (ม้ง) และบ้านห้วยวิน (ถิ่น) เป็นชุมชนที่ยังคงระบบเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพ โดยปลูกข้าวไร่ในระบบไร่หมุนเวียน ไร่ข้าว โดยบ้านกิวน้ำ มีอาชีพเสริมคือการเลี้ยงสัตว์และออกไปเช่าพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจนอกชุมชน และทั้งสองชุมชนยังคงพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ในการดำรงชีพสูง นอกจากนี้ทั้งสองชุมชน มีปัญหาเรื่องน้ำไม่เพียงพอต่อการอุปโภค บริโภค รวมถึงการเกษตร การจัดระบบการจัดการพื้นที่ร่วมกับอุทยานแห่งชาติดอยภูคา ทำให้เกิดความชัดเจนเรื่องแนวเขตที่ดิน กฎระเบียบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ถึงแม้จะเป็นการยอมรับในระดับการปฏิบัติงานของพื้นที่ แต่ได้สร้างความไว้วางใจ และความร่วมมือระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติในการทำงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาคุณภาพชีวิต

เมื่อมีการประกาศใช้ พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 ซึ่งมีบทบัญญัติในมาตรา 64 ที่ให้กรมอุทยานแห่งชาติฯ สำรวจการถือครองที่ดินของประชาชนที่อยู่อาศัยหรือทำกินในอุทยานแห่งชาติแต่ละแห่ง และมาตรา 65 เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ ป่าไม้ บำรุงรักษา และควบคุมการใช้ประโยชน์ ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในอุทยานแห่งชาติ ให้กรมอุทยานแห่งชาติฯ สำรวจข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับประเภทและชนิดของทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถเกิดใหม่ทดแทนได้ในอุทยานแห่งชาติที่ได้ประกาศกำหนดโดยพระราชกฤษฎีกาก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ การสำรวจดังที่กำหนดใน 2 มาตรานี้จะต้องแล้วเสร็จ ภายใน 240 วันนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ซึ่งครบกำหนด 240 วัน ในวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2563 ที่ผ่านมา

ทั้งสองมาตราเป็นการรับรองสิทธิของคนที่อาศัยและทำกินในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในเชิงกฎหมายอย่างเป็นทางการ อุทยานแห่งชาติหลายแห่งมีการดำเนินการเพื่อให้เสร็จทันตามกำหนด แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับความถูกต้องของข้อมูลมากนัก แต่อุทยานแห่งชาติบางแห่ง เช่น อุทยานแห่งชาติดอยภูคา กลับมีกระบวนการดำเนินงานที่

ดี สามารถร่วมมือกับชุมชนในการดำเนินการ ซึ่งเป็นความท้าทายใหม่ของเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ดูแลจัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้เห็นความสำคัญของการทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่และชุมชน การยอมรับความมีตัวตนและสิทธิของชุมชนในการอยู่อาศัย และที่ดินทำกิน รวมทั้งชุมชนที่ได้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้และสิทธิของตนเองในการใช้ประโยชน์และดูแลรักษา จนนำมาสู่การหาแนวทางการจัดการร่วมกันระหว่างชุมชนและอุทยานแห่งชาติ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงนโยบาย กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่คุ้มครอง
2. เพื่อศึกษากระบวนการและกลไกในการนำนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการป่าไม้ในพื้นที่คุ้มครอง
3. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยสนับสนุนและอุปสรรคในการขับเคลื่อนสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการป่าไม้ในพื้นที่คุ้มครอง

วิธีการศึกษา

กระบวนการดำเนินงาน

1. รวบรวมข้อมูลเอกสารด้านนโยบาย กฎหมาย ที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชน การใช้ประโยชน์ และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่คุ้มครองจากแหล่งต่าง ๆ เช่น รายงานงานวิจัย บทความวิชาการ รายงานการประชุม เอกสาร และตำรา และข่าวจากสื่อออนไลน์ต่าง ๆ เป็นต้น
2. วิเคราะห์เอกสารต่าง ๆ และ คู่มือการวิเคราะห์กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับงานป่าไม้ชุมชน (Community Forestry) ขององค์กร ClientEarth เพื่อกำหนดกรอบคำถามในการศึกษากระบวนการและกลไกในการนำนโยบาย กฎหมาย ที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการป่าไม้ในพื้นที่คุ้มครอง
3. กำหนดพื้นที่เป้าหมายและแผนการดำเนินงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ภาคสนามของมูลนิธิรักษ์ไทย และเจ้าหน้าที่ของโครงการ พลังเสียงชุมชนเพื่อป่าไม้แห่งลุ่มน้ำโขง Voices for Mekong Forests : V4MF ของศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (RECOFTC)
4. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยเครื่องมือต่าง ๆ ดังต่อไปนี้
  - 4.1 รวบรวมข้อมูลพื้นฐานของอุทยานแห่งชาติดอยภูคา ในประเด็นต่าง ๆ เช่น จำนวนชุมชนที่อยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยภูคา แผนที่การใช้ที่ดิน จำนวนผู้ถือครองที่ดิน การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนและพื้นที่การใช้ประโยชน์ เป็นต้น
  - 4.2 การสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ เช่น ผู้นำชุมชน กลุ่มแกนนำในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ กลุ่มชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ และที่ดินในเขตอุทยานแห่งชาติ เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติดอยภูคา ระดับต่าง ๆ
  - 4.3 การประชุมกลุ่มย่อยในแต่ละชุมชนเป้าหมาย เพื่ออธิบายวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย และการเก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้งการแลกเปลี่ยนมุมมอง ความคิดเห็นในประเด็นที่ค้นพบในแต่ละชุมชน เช่น กระบวน การกลไก ปัจจัยสนับสนุน หรืออุปสรรค ต่อการขับเคลื่อนสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่คุ้มครอง
5. วิเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม
6. จัดทำรายงานผลการศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเอกสารที่ได้จากแหล่งต่าง ๆ จะนำมาสรุปประเด็น วิเคราะห์ความเชื่อมโยงกับเนื้อหาต่าง ๆ ตามกรอบการวิจัยข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่ม ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการนำข้อมูลมาจัดการข้อมูล จัดเรียงเรียง กำหนดประเด็นหลัก และประเด็นย่อย วิเคราะห์สาระของเนื้อหา และเชื่อมโยงเนื้อหาต่าง ๆ ตามกรอบประเด็นการวิจัย

บทที่ 1 นโยบาย และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนในพื้นที่คุ้มครอง

1. สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ

1.1 รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540

ในประเทศไทย “สิทธิชุมชน” ชุมชนได้มีการพูดถึงมาเป็นเวลานาน และได้มีการเรียกร้อง ผลักดันโดยภาคประชาสังคมให้รัฐบัญญัติสิทธิชุมชนในการดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นไว้ในกฎหมาย ซึ่งได้ระบุอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกในรัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. 2540 มาตรา 46

“มาตรา 46 บุคคลซึ่งร่วมกันเป็นชุมชน ท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

แต่ในทางปฏิบัติการใช้สิทธิชุมชนตามบทบัญญัตินี้ ไม่บรรลุผลเท่าที่ควร เนื่องจากกฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้องไม่ได้เปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถใช้สิทธิตามที่กำหนดไว้ ภาคประชาสังคมได้พยายามเรียกร้องให้รัฐปรับปรุงกฎหมายให้สอดคล้องกับบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ แต่ดูเหมือนว่าไม่เป็นผลในเชิงรูปธรรมนัก

1.2 รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550

ต่อมาเกิดรัฐประหารเมื่อปี พ.ศ. 2549 ได้มีการตรารัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ขึ้นมาบังคับใช้ใหม่และมีการบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนไว้ใน 2 มาตรา คือ มาตรา 66 และมาตรา 67 ซึ่งในมาตรา 66 ยังคงสิทธิชุมชนตามที่เคยบัญญัติไว้ใน รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 เอาไว้ แต่ได้ตัดข้อความ ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ ออก และ มาตรา 67 ได้เพิ่มสิทธิของบุคคล ในการที่จะร่วมกับรัฐและชุมชนในการดูแลจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

“มาตรา 66 บุคคลซึ่งร่วมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน”

“มาตรา 67 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และในการคุ้มครองส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตนย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม”

1.3 รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560

การรัฐประหารโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เมื่อ พ.ศ. 2557 ได้มีการบัญญัติรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 ขึ้นมาบังคับใช้ใหม่อีกครั้ง ซึ่งในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ยังคงมีมาตราที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชน และสิทธิของบุคคลที่จะร่วมกับรัฐและชุมชนในการดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ไว้ในมาตรา 43 (2) และมาตรา 57 (2) กำหนดหน้าที่ให้รัฐต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการและการได้รับประโยชน์จากการดำเนินการนั้น ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

“มาตรา 43 บุคคล บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ

(2) จัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

สิทธิของบุคคลและชุมชนตามวรรคหนึ่ง หมายความว่ารวมถึงสิทธิที่จะร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐในการดำเนินการดังกล่าวด้วย”

“มาตรา 57 รัฐต้อง

(2) อนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา พัฒนา ฟื้นฟู บริหารจัดการ และใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมดำเนินการและได้รับประโยชน์จากการดำเนินการดังกล่าว ด้วยตามที่กฎหมายบัญญัติ”

นอกจากนั้นในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการที่ดิน และการกระจายสิทธิในการถือครองที่ดินอยู่หลายมาตรา ได้แก่

หมวด 5 หน้าที่ของรัฐ มาตรา 58 ที่กล่าวถึง รัฐต้องอนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษาและฟื้นฟู หรือจัดการให้มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนท้องถิ่น

หมวด 5 แนวนโยบายแห่งรัฐ มาตรา 72 และมาตรา 73 ให้ความสำคัญกับวางแผนการใช้ที่ดินของประเทศให้เหมาะสมกับสภาพของพื้นที่และศักยภาพของที่ดินตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน และการกระจายการถือครองที่ดินเพื่อให้ประชาชนสามารถมีที่ดินทำกินได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม รวมทั้ง รัฐพึงจัดให้มีมาตรการหรือกลไกที่ช่วยให้เกษตรกรประกอบเกษตรกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้ผลผลิตที่มีปริมาณและคุณภาพสูง มีความปลอดภัย โดยใช้ต้นทุนต่ำ และสามารถแข่งขันในตลาดได้ และพึงช่วยเหลือเกษตรกรผู้ยากไร้ให้มีที่ดินทำกิน โดยการปฏิรูปที่ดินหรือวิธีอื่นใด และ

หมวด 16 การปฏิรูปประเทศ มาตรา 258 ซึ่ง มีสาระสำคัญ ให้ดำเนินการปฏิรูปประเทศอย่างน้อยในด้านต่าง ๆ ให้เกิดผล หนึ่งในการปฏิรูปนั้นคือ การจัดให้มีการกระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรม รวมทั้ง การตรวจสอบกรรมสิทธิ์และการถือครองที่ดินทั่วประเทศเพื่อแก้ไขปัญหากรรมสิทธิ์และสิทธิครอบครองที่ดินอย่างเป็นระบบ

2. สิทธิชุมชนตามมติคณะรัฐมนตรี

2.1 มติ คณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541

มติ ครม. 30 มิ.ย. 41 เป็นการอนุญาตให้ราษฎรสามารถอาศัยและทำกินในพื้นที่ป่าไม้ได้ชั่วคราว จนกว่าจะมีการพิสูจน์สิทธิ์ของราษฎรในการอยู่อาศัยในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และพื้นที่ป่าอนุรักษ์อื่น ๆ การดำเนินการในช่วงปีแรก ๆ ไม่มีความก้าวหน้ามากนัก เนื่องจากมีข้อถกเถียงในสังคมอยู่ค่อนข้างมาก ต่อมารัฐได้กำหนดเกณฑ์ในการพิสูจน์การทำกินในพื้นที่ป่าไม้ โดยใช้ร่องรอยที่ปรากฏในแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศสี (ออร์โธโธ) ปี พ.ศ. 2545 เป็นหลัก ถ้าพบว่ามีร่องรอยการใช้ประโยชน์ที่ดินในช่วงเวลาดังกล่าว จะถือว่าเข้าเกณฑ์ตามมติ ครม. 30 มิ.ย. 41 โดยแยกเป็นกลุ่มที่อยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ อนุญาตให้ทำกินได้เท่านั้น ไม่สามารถออกหนังสือรับรองใดๆ ได้ ในกรณีป่าสงวนแห่งชาติ ถ้าอยู่ในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 3 , 4 และ 5 และอยู่ใน Zone E ให้ดำเนินการออกหนังสืออนุญาต สทก. แต่ในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1 และ 2 ไม่ให้มีการออกหนังสือ สทก. แต่กระบวนการออกหนังสืออนุญาต สทก. ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้พบว่ากระบวนการพิสูจน์สิทธิ์ตามมติ ครม.

30 มิ.ย. 41 ดำเนินการได้ค่อนข้างล่าช้า ทำให้ยังพบการบุกรุก หรือขยายพื้นที่ทำกินในเขตป่าไม้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้นยังพบว่า การพิสูจน์สิทธิ์โดยใช้ร่องรอยในภาพถ่ายทางอากาศปี 2545 มีความไม่ครอบคลุม มิติการใช้ที่ดินของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่มีการใช้ที่ดินแบบไร่หมุนเวียน และมีช่วงปล່อยให้ดินพักตัวและป่าฟื้นคืนสภาพ ซึ่งถือเป็นใช้ที่ดินแบบวนเกษตรรูปแบบหนึ่ง ข้อโต้แย้งของภาคประชาสังคมต่อมติดังกล่าว เช่น การที่รัฐใช้ขอบเขตของพื้นที่ป่า ซึ่งรัฐเป็นผู้ประกาศ หรือการใช้เส้นชั้นความสูง หรือชั้นคุณภาพลุ่มน้ำมาเป็นเกณฑ์ในการกำหนดขอบเขตพื้นที่ถือครอง ทำให้ไปจำกัดสิทธิ์บางประการของราษฎรที่อยู่อาศัยในพื้นที่มาเป็นเวลานานก่อนการประกาศเขตป่าหรือชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ รวมทั้งละเลยมิติของเวลาในการใช้ที่ดิน แม้นรัฐจะใช้ภาพถ่ายทางอากาศปี 2545 มาเป็นเกณฑ์ แต่ในความเป็นจริงรูปแบบการใช้ที่ดินบางอย่างต้องสอดคล้องกับมิติของเวลาด้วย

2.2 มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561

คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) คือ คำสั่ง 64/ 2557 และ คำสั่ง 66/2557 เรื่องการปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ ทำให้รัฐมีมาตรการต่าง ๆ ออกมาเพื่อแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะผู้ที่ทำกินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ในกรณีที่เป็นนายทุนและมีการบุกรุกพื้นที่ที่จะถูกจับกุมดำเนินคดี แต่ในกรณีผู้ยากไร้จะมีมาตรการช่วยเหลือ โดยได้กำหนดกรอบเวลาไว้คือ กลุ่มที่มีการเข้าครอบครองพื้นที่ป่าหลังมติ ครม. 30 มิ.ย. 41 (ปี 2545 – 2557) ให้มีการใช้ประโยชน์ได้แต่ไม่ให้สิทธิ์ในที่ดินดังเช่น กลุ่มที่เข้าโครงการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนตามนโยบายรัฐบาล หลังจากการประกาศบังคับใช้คำสั่งนี้ หากมีการบุกรุกพื้นที่ป่าใหม่ จะถูกจับกุมดำเนินคดีทั้งหมด ซึ่งมาตรการนี้เป็นการปลดล็อกการอยู่อาศัยในพื้นที่ป่าไม้ของรัฐบาลอีกครั้ง หลังจากการมีมติ ครม. 30 มิ.ย. 41 ที่ผ่านมาแล้วกว่า 16 ปี นอกจากนั้นยังมีการจัดตั้งคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) เพื่อกำหนดนโยบายและแนวทางปฏิบัติในการบริหารจัดการที่ดินและทรัพยากรดินของประเทศอีกด้วย

ซึ่งคณะรัฐมนตรี ได้มีมติ เห็นชอบแล้ว เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 เรื่อง เห็นชอบในหลักการพื้นที่เป้าหมายและกรอบมาตรการแก้ไขปัญหาการอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่ป่าไม้ (ทุกประเภท) ซึ่ง ได้จำแนกพื้นที่เป้าหมายออกเป็น 5 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 2	กลุ่มที่ 3	กลุ่มที่ 4	กลุ่มที่ 5
ชุมชนในเขตป่าสงวนแห่งชาติที่อยู่ในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 3, 4, และ 5 ก่อน มติ ครม. 30 มิ.ย. 2541	ชุมชนในเขตป่าสงวนแห่งชาติที่อยู่ในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 3, 4, และ 5 หลัง มติ ครม. 30 มิ.ย. 2541 และต้องปฏิบัติตามคำสั่ง คสช.ที่ 66/2557	ชุมชนในเขตป่าสงวนแห่งชาติที่อยู่ในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1 และ 2 แยกเป็น 1) กลุ่มที่อยู่ก่อน มติ ครม. 30 มิ.ย. 2541 2) กลุ่มที่อยู่หลังมติ ครม. 30 มิ.ย. 2541 และต้องปฏิบัติตามคำสั่ง คสช.ที่ 66/2557	ชุมชนที่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ทั้งก่อนและหลัง 30 มิ.ย. 2541	ชุมชนในพื้นที่ป่าชายเลน ทั้งพื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และพื้นที่เกษตรกรรม รวมทั้งพื้นที่เมืองและสิ่งก่อสร้างถาวร

ซึ่งในกลุ่มที่ 4 มีแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ดินของราษฎรในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ หรือพื้นที่คุ้มครองดังนี้

1. หลักการจัดการพื้นที่ ชุมชนที่จะได้รับการพิจารณาต้องเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่เดิม ไม่มีการจัดที่ดินให้แก่บุคคลภายนอกพื้นที่ มีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ทำกินที่เป็นที่ยอมรับร่วมกัน และเป็นการให้สิทธิทำกินมิให้เอกสารสิทธิ

2. แนวทางการจัดการพื้นที่ ประกอบด้วย 2 ขั้นตอนหลัก คือ การสำรวจการครอบครองที่ดิน และการบริหารจัดการพื้นที่เพื่อให้ได้ข้อตกลงแนวเขตบริหารเพื่อการอนุรักษ์ ที่เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายในรูปแบบของการประชาคมของชุมชน โดยมีคณะกรรมการ/คณะทำงานที่แต่งตั้งโดยผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งมีการดำเนินการใน 2 ระดับ คือ คณะทำงานสำรวจการครอบครองที่ดินระดับพื้นที่ เพื่อร่วมกับชุมชนในการสำรวจและบริหารจัดการพื้นที่ร่วมกัน และคณะกรรมการพิจารณาผลการสำรวจการครอบครองที่ดิน

3. การดำเนินการดังกล่าวเป็นการเตรียมความพร้อมของชุมชนในการพิจารณาอนุญาต เมื่อร่าง พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. .... และร่าง พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ... ได้รับการพิจารณาเห็นชอบ และมีผลบังคับใช้ โดยสามารถนำแนวเขตบริหารเพื่อการอนุรักษ์ มาจัดทำเป็นโครงการ/แผนงาน เพื่อนำเสนอขออนุญาตใช้พื้นที่ได้ตามกฎหมายต่อไป

3. กฎหมายที่เกี่ยวข้อง

3.1 พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562

พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 เป็นพ.ร.บ. ที่ตราขึ้นเนื่องจาก พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และที่แก้ไขเพิ่มเติมฉบับต่าง ๆ มีบทบัญญัติบางประการที่ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน โดยมีเจตนารมณ์เพื่อการสงวน อนุรักษ์ คุ้มครอง และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ วนอุทยานสวนพฤกษศาสตร์ และสวนรุกขชาติ ให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติเดิม เพื่อประโยชน์ของประเทศในการเป็นแหล่งศึกษาทางธรรมชาติ หรือนันทนาการของประชาชน และเพื่อให้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพในอุทยานแห่งชาติเป็นไปอย่างสมดุลและยั่งยืน มีบางมาตราที่ได้รับรองการดำเนินงานการจัดการที่ดินทำกินในพื้นที่อนุรักษ์ กลุ่มที่ 4 ตาม มติ ครม. เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2561 ซึ่งเป็นกฎหมายที่บัญญัติไว้อย่างชัดเจนถึงการจัดการพื้นที่ทำกินและพื้นที่ป่าที่มีการใช้สอยของชุมชนในเขตอุทยานแห่งชาติ เป็นการยอมรับการมีอยู่ของชุมชนในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อการดำรงชีพต่าง ๆ ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน

บทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชน หรือสิทธิของบุคคลในการดำเนินงานตาม พ.ร.บ. ฉบับนี้ ที่สำคัญได้แก่

มาตรา 8 ที่ได้กำหนดให้พื้นที่ใดที่จะประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ หรือเพิกถอนอุทยานแห่งชาติ ไม่ว่าทั้งหมด หรือบางส่วน ให้มีการรับฟังความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียชุมชนที่เกี่ยวข้อง และประชาชนเพื่อนำมาประกอบการพิจารณาดำเนินการ

มาตรา 18 ในการจัดทำแผนบริหารจัดการพื้นที่อุทยานแห่งชาติแต่ละแห่ง ได้กำหนดให้มีการรับฟังความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ชุมชนที่เกี่ยวข้อง และประชาชน แต่จะต้องเป็นไปตามประกาศที่รัฐมนตรีกำหนดโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการ

มาตรา 30 กำหนดให้มีการแบ่งเงินรายได้ ในอัตราไม่เกิน ร้อยละ 10 ของเงินรายได้ที่เรียกเก็บตาม มาตรา 29 ให้แก่ เทศบาล หรือองค์การบริหารส่วนตำบลอันเป็นที่ตั้งของอุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน สวนพฤกษศาสตร์ หรือสวนรุกขชาติ

มาตรา 64 ได้กำหนดแนวทางการจัดการพื้นที่อยู่อาศัย หรือทำกินในเขตอุทยานแห่งชาติ ซึ่งได้กำหนดให้มีการสำรวจการถือครองที่ดินของประชาชนที่อยู่อาศัย หรือทำกินในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแต่ละแห่ง ให้เสร็จสิ้นภายใน 240 วันนับแต่การประกาศใช้ พ.ร.บ. นี้ เพื่อช่วยเหลือบุคคลที่ไม่มีที่ดินทำกินและได้อยู่อาศัยหรือทำกินในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ภายใต้กรอบเวลาตาม มติ ครม. เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 และตามคำสั่ง คสช. ที่ 66/2557 ซึ่งจะต้องจัดทำแผนที่แนวเขตโครงการที่จะดำเนินการด้วยระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ และมีระยะเวลาในการอนุญาตให้มีการใช้ประโยชน์ไม่เกินคราวละ 20 ปี ซึ่งตามมาตรา นี้ บุคคลที่ได้รับอนุญาตให้ใช้ประโยชน์ตามโครงการ สามารถใช้ประโยชน์พื้นที่ในด้านต่าง ๆ (ซึ่งถ้าไม่อยู่ในเขตโครงการ ไม่สามารถดำเนินการได้ เช่น การก่อสร้าง แผ้วถาง หรือกระทำการให้เสื่อมสภาพหรือเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่) ได้หากการกระทำนั้นเป็นไปเพื่อการดำรงชีพอย่างเป็นปกติธุระ และต้องปฏิบัติตามระเบียบที่อธิบดีกำหนดโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการแล้ว

มาตรา 65 ได้ให้อำนาจแก่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ในการกำหนดพื้นที่และอนุญาตให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ในที่แห่งหนึ่งแห่งใดที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถเกิดใหม่ ทดแทนได้ตามฤดูกาลที่มีศักยภาพเหมาะสมและเพียงพอในการเก็บหาหรือใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้น โดยไม่ส่งผลกระทบต่อสภาพธรรมชาติ สัตว์ป่า ความหลากหลายทางชีวภาพ และระบบนิเวศ และเป็นกรณีจำเป็นเพื่อแก้ไขปัญหาการดำรงชีพตามวิถีชุมชน หรือวิถีชีวิตดั้งเดิมที่อยู่โดยรอบอุทยานแห่งชาติดังกล่าว ทั้งนี้จะต้องมีการจัดทำโครงการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนที่จะดำเนินการภายใต้ประกาศกระทรวง โดยมีระยะเวลาไม่เกิน 20 ปี

3.2 พ.ร.บ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562

พ.ร.บ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 ถูกประกาศใช้ด้วยเจตนารมณ์สำคัญ คือ เพื่อให้การสงวน อนุรักษ์ คุ้มครอง และบำรุงรักษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและเขตห้ามล่าสัตว์ป่า และการบริหารจัดการสัตว์ป่า ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศ และความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ดังกล่าวให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน สาเหตุสำคัญในการแก้ไขกฎหมายจากฉบับเดิม คือ เพื่อให้กฎหมายนี้ทันต่อสถานการณ์ในปัจจุบัน และเพื่อให้เป็นไปตามพันธกรณีของภาคีสมาชิกระหว่างประเทศด้านสัตว์ป่าและพืชป่า ซึ่งมีสาระสำคัญของ พ.ร.บ. ฉบับนี้ดังต่อไปนี้

มาตรา 48 และมาตรา 52 มีการกำหนดให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและเขตห้ามล่าสัตว์ป่ามีแผนการอนุรักษ์และคุ้มครองพื้นที่ โดยการกำหนดพื้นที่เขตรักษาพันธุ์แห่งใหม่ ให้มีการรับฟังความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ชุมชนที่เกี่ยวข้องและประชาชน เพื่อนำมาประกอบการพิจารณาดำเนินการ ทั้งนี้ ต้องมีแผนการอนุรักษ์และคุ้มครองพื้นที่ โดยต้องรับฟังความคิดเห็นอย่างมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ชุมชนที่เกี่ยวข้องและประชาชน และต้องสอดคล้องกับแผนแม่บท

มาตรา 59 และมาตรา 60 มีสาระเกี่ยวกับเงินค่าบริการหรือเงินค่าตอบแทน ไม่ต้องนำส่งคลังกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินงานของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า รวมถึงพื้นที่เตรียมการประกาศได้

มาตรา 57 การอนุญาตให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ซึ่งมีสาระใกล้เคียงกับมาตรา 65 ใน พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562

มาตรา 121 การอนุญาตให้มีการทำกินและอยู่อาศัยในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตห้ามล่าสัตว์ป่า ซึ่งมีสาระใกล้เคียงกับ มาตรา 64 ใน พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562

บทที่ 2 สถานการณ์ของชุมชนในพื้นที่

ชุมชนที่เลือกเป็นพื้นที่เป้าหมายในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มี 2 ชุมชน ได้แก่ บ้านกึ่งน้ำ ตำบลหนองแดง อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน และ บ้านห้วยวิน ซึ่งเป็นกลุ่มบ้านย่อยใน บ้านน้ำหนาว หมู่ที่ 9 ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ซึ่งทั้ง 2 ชุมชน มีพื้นที่ตั้งหมู่บ้านและที่ดินทำกินอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยภูคา

1. ข้อมูลทั่วไปของอุทยานแห่งชาติดอยภูคา

1.1 ขอบเขตความรับผิดชอบ

อุทยานแห่งชาติดอยภูคา ประกาศในราชกิจจานุเบกษาจัดตั้งเป็นเขตอุทยานเมื่อวันที่ 17 มิถุนายน 2542 อุทยานแห่งชาติดอยภูคาตั้งอยู่ในจังหวัดน่านบนพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติ ดอยภูคาผาแดง ป่าแม่ น้ำน้ำฝั่งตะวันออกตอนใต้ ป่าน้ำว้า และป่าแม่จริม ในท้องที่ 8 อำเภอ ได้แก่ 1) อำเภอเฉลิมพระเกียรติครอบคลุม ตำบลห้วยโก๋น ตำบลขุนน่าน 2) อำเภอทุ่งช้างครอบคลุม ตำบลปอน ตำบลงอบ ตำบลทุ่งช้าง 3) อำเภอเชียงกลาง ครอบคลุม ตำบลพญาแก้ว 4) อำเภอปัว ครอบคลุม ตำบลภูคา ตำบลศิลาเพชร ตำบลอวน 5) อำเภอบ่อเกลือ ครอบคลุมตำบลบ่อเกลือเหนือ ตำบลดงพญา ตำบลบ่อเกลือใต้ ตำบลภูฟ้า 6) อำเภอท่าวังผาครอบคลุม ตำบลยม 7) อำเภอสันติสุข ครอบคลุม ตำบลพงษ์ และ 8) อำเภอแม่จริม ครอบคลุม ตำบลแม่จริม ตำบลหนองแดง ตำบลน้ำพาง มีเนื้อที่ประมาณ 1,065,000 ไร่ หรือ 1,704 ตารางกิโลเมตร สังกัดส่วนอุทยานแห่งชาติ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 13 (แพร่) (สำนักอุทยานแห่งชาติ, 2564)

1.2 สภาพพื้นที่ และพืชพรรณ

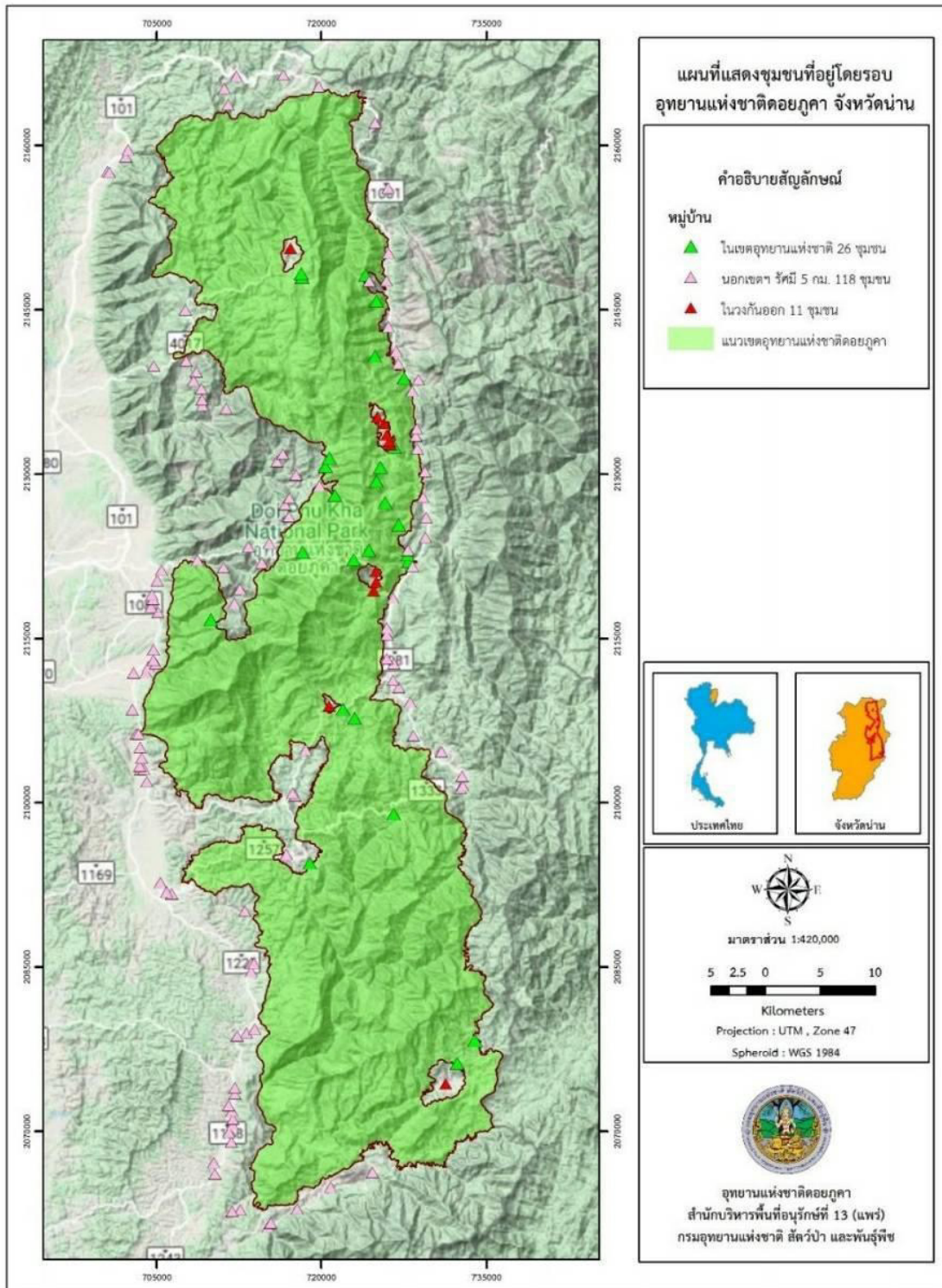
อุทยานแห่งชาติดอยภูคา มีลักษณะภูมิประเทศเป็นเทือกเขาสูงชันสลับซับซ้อน มีพื้นที่ราบอยู่ตามบริเวณโดยรอบมียอดดอยดงหญ้าหวานเป็นยอดเขาที่สูงที่สุด โดยมีความสูง 1,980 เมตรจากระดับน้ำทะเล ลักษณะทั่วไปเป็นภูเขาหินชั้น และหินอัคนี โดยในพื้นที่ป่าแห่งนี้เป็นที่ต้นน้ำแม่ น้ำน่าน และลำธารสำคัญอีกหลายสาย

อุทยานแห่งชาติดอยภูคามีความหลากหลายชีวภาพสูง เนื่องจากมีระบบนิเวศที่หลากหลายในบางบริเวณก็เป็นระบบนิเวศที่เหมาะสมกับพืชเฉพาะถิ่น และพืชหายาก โดยเฉพาะเป็นแหล่งพันธุ์พืชที่หายากและใกล้สูญพันธุ์ และเป็นพื้นที่แห่งเดียวในประเทศไทยที่พบต้นชมพูภูคา (*Bretschneidera sinensis* Hemsl) ซึ่งเป็นพืชหายากและใกล้สูญพันธุ์ ทั้งนี้สภาพป่าในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยภูคาสามารถแบ่งออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ 1) ป่าดงดิบเขา เนื้อที่ประมาณร้อยละ 20.92 ของพื้นที่ 2) ป่าดงดิบแล้ง มีเนื้อที่ประมาณร้อยละ 38.59 ของพื้นที่ 3) ป่าเบญจพรรณ มีเนื้อที่ประมาณร้อยละ 38.59 ของพื้นที่ 4) ป่าเต็งรัง เนื้อที่ประมาณร้อยละ 3.10 ของพื้นที่ และ 5) ป่าหญ้าและป่าหินโผล่ ขึ้นอยู่เป็นกลุ่มเล็ก ๆ เนื้อที่ประมาณร้อยละ 1.69 ของพื้นที่ นอกจากนี้ยังพบว่า อุทยานแห่งชาติดอยภูคาเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าหลายชนิด โดยมีสัตว์ป่าที่หายากและใกล้สูญพันธุ์ ได้แก่ นกไต่ไม้สีสวย และเต่าปูลู (สำนักอุทยานแห่งชาติ, 2564)

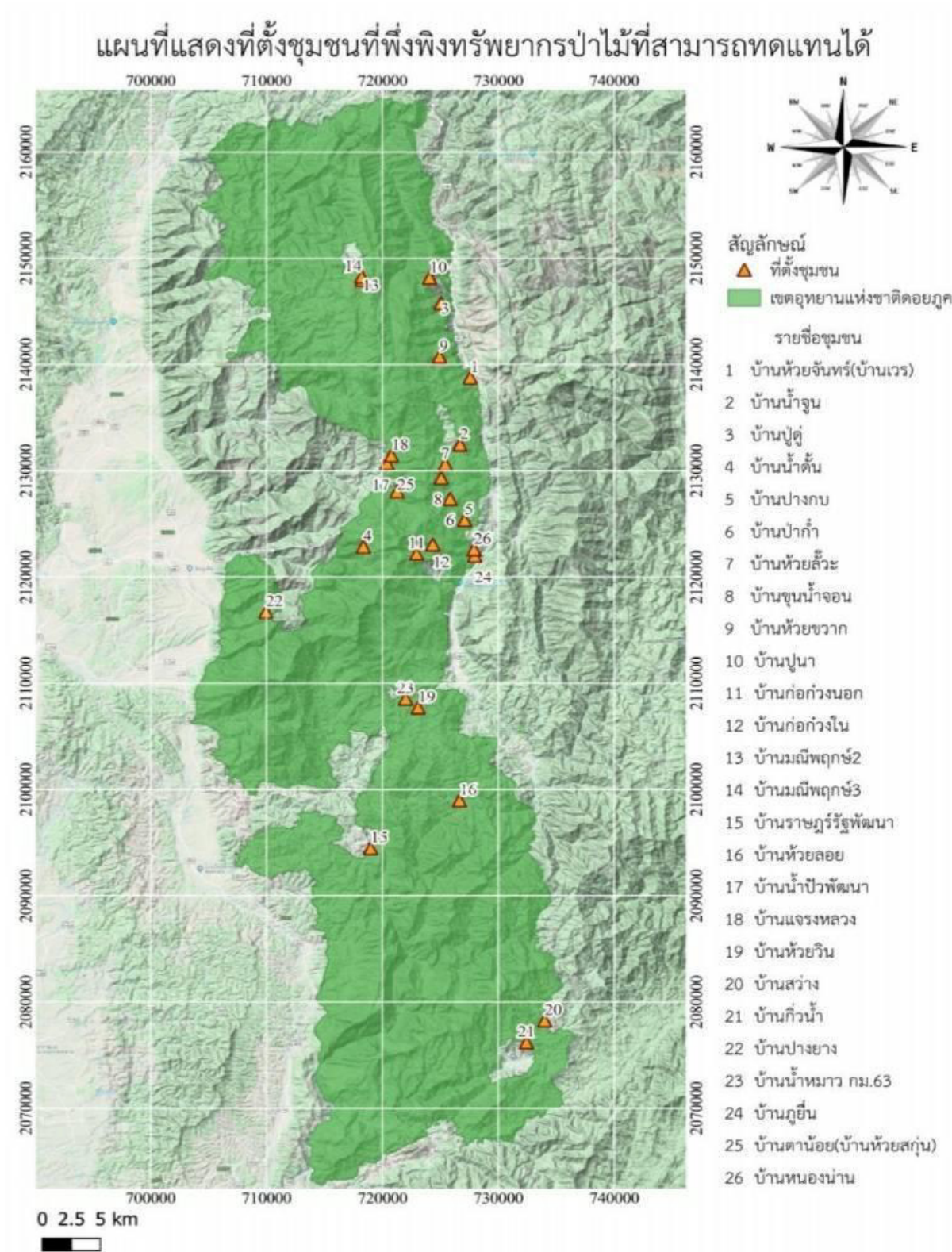

1.3 ชุมชนที่อยู่โดยรอบอุทยานแห่งชาติดอยภูคา

จากการสำรวจของอุทยานแห่งชาติดอยภูคา (2562) พบว่าอุทยานแห่งชาติดอยภูคา มีชุมชนที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องแบ่งชุมชนออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ ชุมชนในเขตพื้นที่อุทยาน จำนวน 26 ชุมชน ชุมชนในวงพื้นที่กันออกจำนวน 11 ชุมชน และชุมชนรอบแนวเขตอุทยานในรัศมี 5 กิโลเมตร จำนวน 118 ชุมชน รวมทั้งสิ้น 155 ชุมชน มีจำนวนประชากรทั้งหมด 55,172 คน จาก จำนวน 16,082 หลังคาเรือน (ภาพ 1) ซึ่งชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติทั้ง 26 ชุมชน โดยมี บ้านกิวน้ำ และบ้านห้วยวิน เป็นหมู่บ้านเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ รายละเอียดดัง ภาพที่ 2

ภาพที่ 1 ชุมชนที่อยู่โดยรอบอุทยานแห่งชาติดอยภูคา
ที่มา: อุทยานแห่งชาติดอยภูคา (2562)

ภาพที่ 2 ชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยภูคา
 ที่มา: อุทยานแห่งชาติดอยภูคา (2562)

2. ข้อมูลทั่วไปของบ้านกึ่งน้ำ

2.1 สภาพพื้นที่

บ้านกึ่งน้ำ หมู่ที่ 9 อยู่ในเขตการปกครองของตำบลหนองแดง อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน และการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองแดง มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ	มีพื้นที่ติดต่อกับ อำเภอสันติสุข
ทิศใต้	มีพื้นที่ติดต่อกับบ้านนาคา หมู่ 4 ตำบลหนองแดง อำเภอแม่จริม
ทิศตะวันออก	มีพื้นที่ติดต่อกับบ้านสว่าง หมู่ 10 ตำบลหนองแดง อำเภอแม่จริม
ทิศตะวันตก	มีพื้นที่ติดต่อกับบ้านน้ำตวง หมู่ 9 ตำบลหนองแดง อำเภอแม่จริม

บ้านกึ่งน้ำ มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ตามไหล่เขา มีพื้นที่ค่อนข้างสูงชัน ลักษณะภูมิประเทศโดยรอบเป็นภูเขาสูงทั้ง 4 ทิศ สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 700 เมตร ระบบนิเวศส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าพื้นต้น นอกจากนั้นในพื้นที่ยังมีสภาพป่า เป็นป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง และป่าดิบชื้นโดยสังคมพืชหลักคือ ป่าเบญจพรรณ มีลำห้วยสำคัญที่ไหลผ่านหมู่บ้าน ได้แก่ ห้วยโป่งปาน และลำน้ำตวง

จากข้อมูลหมู่บ้านกึ่งน้ำ มีพื้นที่ทั้งหมด 4,359 ไร่ แยกเป็นพื้นที่ต่างๆ ดังต่อไปนี้

พื้นที่อยู่อาศัย	จำนวน 65 ไร่
พื้นที่เกษตรกรรม	จำนวน 1,463 ไร่
พื้นที่ป่าต้นน้ำ/ ป่าอนุรักษ์	จำนวน 1,713 ไร่
พื้นที่ป่าใช้สอย	จำนวน 1,101 ไร่
พื้นที่แปลงปลูกป่า พมพ.	จำนวน 17 ไร่

2.2 ลักษณะทางประชากร

บ้านกึ่งน้ำมีครัวเรือนทั้งหมด 46 หลังคาเรือน ประชากร ชาย 168 คน หญิง 151 คน รวม 319 คน สมาชิกครัวเรือนเฉลี่ย 6.9 คน สูงสุด 18 คน ต่ำสุด 1 คน สมาชิก 1 – 5 คนมี 20 ครัวเรือน สมาชิก 6-10 จำนวน 18 ครัวเรือน และมากกว่า 10 คน มีถึง 8 ครัวเรือนทั้งนี้พบว่า มีสมาชิกครัวเรือนบางส่วนออกไปประกอบอาชีพนอกหมู่บ้าน โดยไปแบบชั่วคราว (กลับบ้านเสาร์อาทิตย์ หรือเป็นช่วงเวลา) และไปทำงานนอกหมู่บ้านแบบถาวร และมีบางส่วนไปทำงานต่างประเทศ เช่น อิสราเอล เกาหลีใต้ รวมทั้งพบเยาวชนออกไปเรียนหนังสือนอกหมู่บ้าน ทั้งในระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาต้น-ปลาย ระดับ ปวช/ปวช และระดับปริญญาตรี

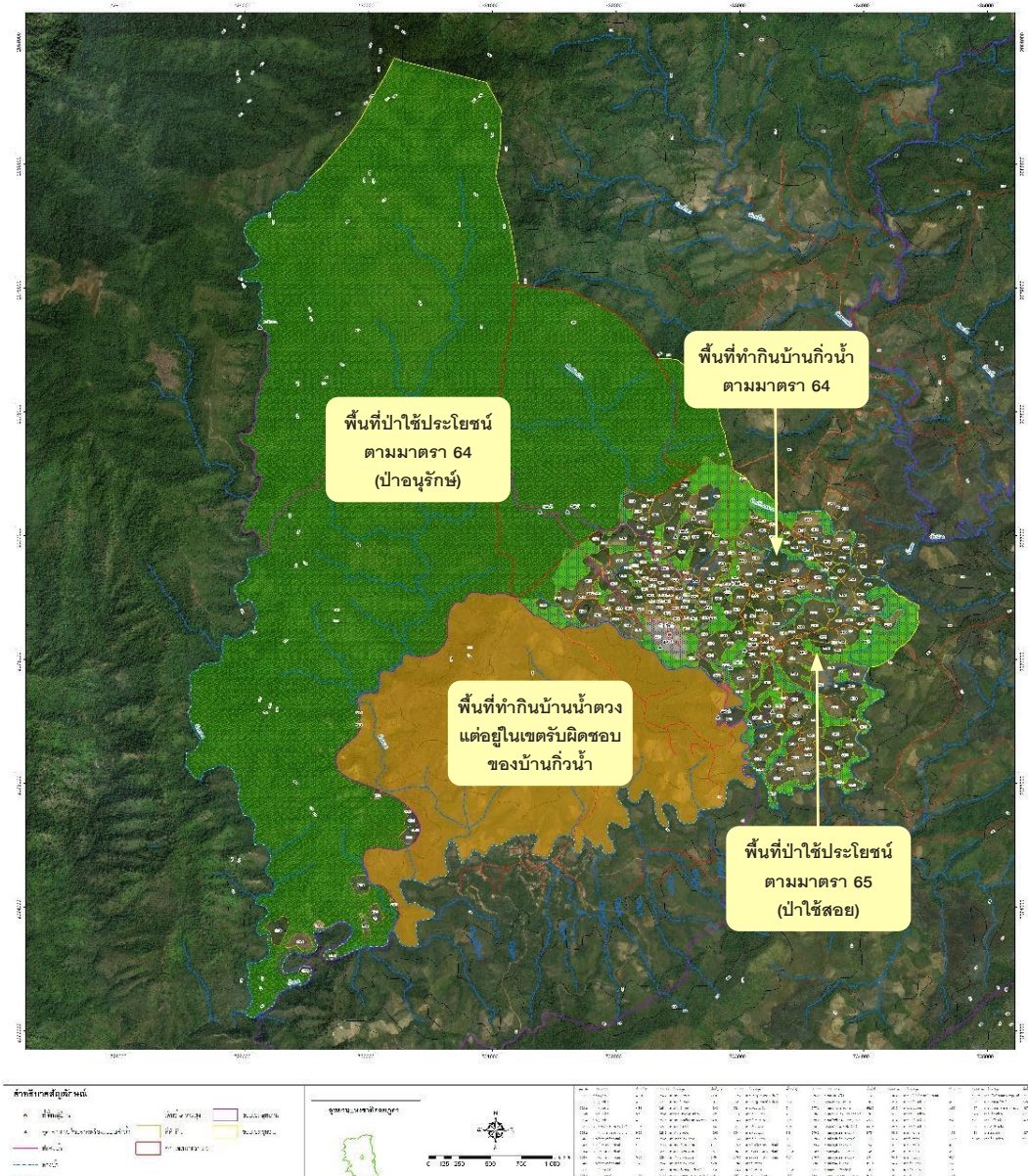
2.3 ลักษณะทางเศรษฐกิจ

อาชีพสำคัญ ได้แก่ การทำการเกษตร ทั้งการปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ โดยพบว่า มีครัวเรือนที่ปลูกข้าวไร่ เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน ปลูกพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ เช่น ขิง และเลี้ยงปศุสัตว์ ได้แก่ วัว ควาย และแพะ

2.4 การถือครองที่ดิน

การถือครองที่ดินในพื้นที่หมู่บ้าน ตามมาตรา 64 ซึ่งสำรวจข้อมูลโดยอุทยานแห่งชาติดอยภูคา พบว่ามีจำนวนผู้ถือครองที่ดินทั้งหมด 185 ราย จำนวน 292 แปลง เนื้อที่ 2,064 ไร่ 1 งาน 22 ตารางวา อย่างไรก็ตามในพื้นที่เขตปกครองของบ้านกิวน้ำ พบว่ามีราษฎรจากบ้านน้ำตวงเข้ามาทำกินอยู่อีกจำนวนหนึ่ง การใช้ประโยชน์ที่ดินในปัจจุบันทั้งหมดเป็นแปลงเกษตรกรรม โดยมีรูปแบบการปลูกพืช อยู่ 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) การปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือน หรือการปลูกพืชอื่นๆ เช่น ข้าวโพด หรือไม้ผล เพื่อใช้บริโภคหรือใช้สอยในครัวเรือน และ 2) การปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อเป็นรายได้ เช่น ฝรั่ง ลักษณะการใช้ที่ดิน มี 2 รูปแบบ คือ การปลูกแบบเวียนพื้นที่เป็นรายแปลง ในกรณีที่ครัวเรือนมีการถือครองที่ดินหลายแปลง และบางครัวเรือน มีการสลับพื้นที่หมุนเวียนการปลูกพืชในแปลงที่ดิน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของพืชที่ปลูก รายละเอียดดังภาพที่ 3

(ร่าง) แผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินบ้านกิวน้ำ ตำบลหนองแดง อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน

ภาพที่ 3 แผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินบ้านกิวน้ำ ตามมาตรา 64 ของ พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562
ที่มา: อุทยานแห่งชาติดอยภูคา (2563)

2.5 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ

2.5.1 ไม้ใช้สอย

ไม้ใช้สอยที่นิยมตัดฟันมาใช้ประโยชน์มี 4 ชนิด คือ ไม้ยาง นำมาเป็นไม้เครื่องของตัวบ้าน เช่น ชื่อ คาน แปร เป็นต้น ไม้ก่อ นำมาเป็นเสาบ้าน ไม้ตอง ซึ่งเป็นไม้เนื้ออ่อน นิยมนำมาเป็นฝาบ้าน และไม้แก้ว นำมาทำอุปกรณ์ด้านการเกษตร ทั้งนี้ ชาวบ้านให้เหตุผลว่า การนำไม้ออกมาใช้ประโยชน์ทำได้ยากขึ้น และปริมาณไม้ที่จะนำมาใช้ก็มีลดลง การก่อสร้างนิยมไปใช้วัสดุอื่น ๆ ทดแทน เช่น เหล็ก หรือ ซีเมนต์ เป็นต้น

2.5.2 ของป่า

ของป่าที่นิยมนำมาใช้ประโยชน์ ได้แก่ ไม้ฟืน ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับครัวเรือน เนื่องจากเป็นไม้เชื้อเพลิงในการหุงต้มอาหารให้ความอบอุ่นในฤดูหนาว ซึ่งไม้ทุกชนิดสามารถนำมาเป็นไม้ฟืนได้ และปัจจุบันบางครัวเรือนมีการใช้ไม้ฟืนที่ได้จากต้นลำไย นอกจากนั้นยังพบว่า ครัวเรือนต่าง ๆ นิยมใช้เครื่องใช้ไฟฟ้า หรือ เต้าแก๊ส ในการประกอบอาหาร เนื่องจากรวดเร็ว สะอาด

ในกรณีของป่าอื่น ๆ พบว่า การใช้ประโยชน์ยังคงมีแต่ไม่มากนัก โดยชาวบ้านให้เหตุผลว่า มีความจำเป็นต้องทำงานในไร่ของตนเอง ไม่มีเวลาที่จะไปเก็บหาของป่ามาใช้ประโยชน์ได้เหมือนแต่ก่อน แต่ของป่าที่ยังคงมีการนำมาใช้ประโยชน์อยู่ เช่น ไม้ไผ่ชนิดต่าง ๆ เช่น ไผ่หก ไผ่ซาง ไผ่บง ซึ่งเก็บหาได้จากป่ารอบ ๆ บ้าน ในกรณีเห็ด พบว่ามีการเก็บหามาใช้ประโยชน์ จำนวน 7 ชนิด ได้แก่ เห็ดโคน เห็ดถอบ เห็ดไข่ เห็ดหูหนู เห็ดขมิ้น เป็นต้น ผักป่าที่เก็บหามาใช้เป็นอาหาร ได้แก่ ผักหวานป่า ผักฮาก ผักกูด ปลีกกล้วย ตำวู เป็นต้น พืชสมุนไพร มีการใช้ประโยชน์เฉพาะผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการเก็บหาเท่านั้น ซึ่งมีอยู่ถึง 20 ชนิด อย่างไรก็ตาม คนรุ่นใหม่ใช้ประโยชน์สมุนไพรลดน้อยลง เนื่องจากมีการแพทย์สมัยใหม่ที่สามารถให้บริการได้อย่างทั่วถึง สำหรับสัตว์น้ำ ยังคงมีการเก็บหาเพื่อบริโภคในครัวเรือน เช่น ปลาพลวง ปลาหลิม ปูผา หอย กบผา เป็นต้น

การใช้ประโยชน์ของป่า ส่วนใหญ่นิยมนำมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือนเท่านั้น ไม่มีการเก็บหาเพื่อขายเป็นรายได้ แหล่งการเก็บหาของป่า ส่วนใหญ่คือพื้นที่ป่ารอบ ๆ หมู่บ้าน หรือพื้นที่ป่าที่อยู่ใกล้กับที่ดินทำกินของตนเอง

2.5.3 พื้นที่เลี้ยงสัตว์

การเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพที่สำคัญของครัวเรือนบ้านกวนน้ำจาก 46 ครัวเรือนมีถึง 36 ครัวเรือนที่มีการเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพ โดยพบว่า มีการเลี้ยงวัว 32 ครัวเรือน และเลี้ยงแพะ 4 ครัวเรือน มีจำนวนวัวถึง 446 ตัว (ตัวผู้ 109 ตัว และตัวเมีย 337 ตัว) พื้นที่เลี้ยงวัวจะอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 5 กิโลเมตร เป็นพื้นที่ป่าที่มีลักษณะเป็นป่าโปร่ง มีหญ้าขึ้น เหมาะสำหรับการเลี้ยงสัตว์ รูปแบบการเลี้ยงจะปล่อยเลี้ยงในพื้นที่ป่า มีการสร้างปางพักไว้ในพื้นที่ แต่ไม่มีการไล่ต้อนกลับเข้ามาในหมู่บ้าน ซึ่งการเลี้ยงสัตว์ในลักษณะนี้เป็นวิถีการเลี้ยงที่ชุมชนดำเนินมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ข้อกังวลสำคัญของชุมชนคือ พื้นที่เลี้ยงสัตว์ดังกล่าวไม่ได้รับการสำรวจเพื่อนำเข้าเป็นเขตใช้ประโยชน์ตามมาตรา 65 โดยเจ้าหน้าที่ให้เหตุผลว่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ยังไม่มีระเบียบที่ชัดเจนในการจัดการพื้นที่เลี้ยงสัตว์ในป่า และพื้นที่เลี้ยงสัตว์ของบ้านกวนน้ำ อยู่ห่างไกลจากหมู่บ้าน และเป็นพื้นที่ต้นน้ำสำคัญ ซึ่งในประเด็นนี้ เป็นประเด็นที่เกิดการเจรจาต่อรองระหว่างชุมชนกับอุทยานแห่งชาติ มาอย่างต่อเนื่อง จะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

2.6 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของบ้านกิวน้ำ มีการจัดโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจนในการจัดการ โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ดูแลในภาพรวม และได้แบ่งพื้นที่ในการดูแลจัดการออกเป็น พื้นที่ทำกิน (รวมพื้นที่ไร่เหล่า) พื้นที่ป่าใช้สอย พื้นที่ป่าอนุรักษ์ และในแต่ละพื้นที่จะมีกฎกติกาที่เป็นทางการ ซึ่งเกิดจากการประชุมของหมู่บ้าน มีการตีตราประกาศให้เห็นอย่างชัดเจนในศาลากลางบ้าน ซึ่งเป็นที่จัดกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน รายละเอียดการจัดการพื้นที่ต่าง ๆ มีดัง ตารางที่ 1

ตารางที่ 1 รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่บ้านกิวน้ำ

พื้นที่ / ไซน	วัตถุประสงค์ (จัดการเพื่อ)	ข้อตกลงในการเก็บหา /การใช้ประโยชน์	กิจกรรม / องค์ความรู้ (จัดการอย่างไร)	บทบาท ชาย-หญิง
ไร่หมุนเวียน /พื้นที่ทำกิน (ข้าว ชิง ข้าวโพด)	<ol style="list-style-type: none"> 1. ปลุกข้าวไร่ไว้บริเวณในครัวเรือน 2. บางครัวเรือนแบ่งพื้นที่เพื่อปลุกชิงเพื่อขายเป็นรายได้ 3. การปลุกข้าวโพดเป็นข้าวโพดไว้ใช้เลี้ยงสัตว์ในครัวเรือน 	<p>เป็นทางการ</p> <ul style="list-style-type: none"> - ก่อนมีการเผาไร่ ต้องแจ้งให้คณะกรรมการหมู่บ้านทราบเพื่อช่วยกันดูแล หากผู้ใดไม่ทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ตนเองที่จะเผา เมื่อเกิดการลุกลามไปยังพื้นที่ป่า ปรับตั้งแต่ 100 – 1200 บาท ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของคณะกรรมการ และถ้าลุกลามไปยังที่ดินทำกินของบุคคลอื่น ต้องปรับชดใช้ค่าเสียหายตามจริง <p>ไม่เป็นทางการ</p> <ul style="list-style-type: none"> - ไม่อนุญาตให้มีการปลุกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อขาย ห้ามนำสัตว์เลี้ยงเข้าไปเลี้ยงในไร่ หากมีการเผาต้องช่วยกัน ต้องปรับชดใช้ค่าเสียหายตามจริง 	<ul style="list-style-type: none"> - ต้องทำแนวกันไฟ - ผลผลิตขึ้นอยู่กับเจ้าของแปลง - มีการลงแขกในการเก็บผลผลิต 	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้ชายปลูก - ผู้หญิงหยอด - ดูแลการเก็บเกี่ยวร่วมกัน

พื้นที่ / โซน	วัตถุประสงค์ (จัดการเพื่อ)	ข้อตกลงในการเก็บหา /การใช้ประโยชน์	กิจกรรม / องค์ความรู้ (จัดการอย่างไร)	บทบาท ชาย-หญิง
ไร่เหล่า 1-3 ปี	1. พื้นฟูหน้าดิน 2. แหล่งใช้สอยรายได้ 3. เก็บหญ้าเลี้ยงสัตว์ 4. แหล่งอาหาร เช่น เห็ด ผัก / สัตว์เล็ก ๆ	<u>เป็นทางการ</u> ไม่มี <u>ไม่เป็นทางการ</u> ข้อตกลงช่วยกันรักษา ทำแนวกันไฟ	- มีการจัดการแนวกันไฟ - มีพิธีกรรมบนเจ้าที่ ช่วยป้องกันแมลงละได้ ผลผลิตที่ดี	- ผู้หญิงใช้กัง ทำไม้กวาด - ร่วมกันดูแล
ป่าใช้สอย (หัวไร่ ปลายนา)	1.รักษาระบบนิเวศ ที่อยู่ของ-สัตว์ 2.แหล่งไม้ใช้สอยใน ครัวเรือน เช่น สร้าง บ้าน คอกสัตว์ 3.แหล่งอาหาร แหล่ง น้ำ 4.เป็นพื้นที่ป่าปลูก เสริม ปลูกทดแทน	<u>เป็นทางการ</u> - กฎระเบียบชุมชน ต้อง ช่วยกันทำแนวกันไฟ - ห้ามแผ้วถางขยายพื้นที่ ทำกินโดยเด็ดขาด ฝ่าฝืน ปรับ 100-500 บาท และ ยึดพื้นที่คืน - บุคคลในหมู่บ้านถ้า ต้องการใช้ไม้ต้องขอ อนุญาตจากคณะ กรรมการหมู่บ้านก่อนทุก ครั้ง ถ้าฝ่าฝืนปรับ 500 บาท และยึดไม้เป็นของ หมู่บ้าน - ห้ามบุคคลภายนอกเข้า มาตัดไม้ในเขตป่าใช้สอย ถ้าฝ่าฝืนปรับ 5,000 – 10,000 บาท พร้อมยึด ของกลาง หากไม่ยินยอม เปรียบเทียบปรับให้ส่ง ดำเนินคดีตามกฎหมาย - หากมีกิจกรรมพิเศษ ต้องนำเข้าที่ประชุมเห็น ชอบด้วยกัน <u>ไม่เป็นทางการ</u> ไม่มี	- มีการทำแนวกันไฟ - ใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ บริเวณแหล่งน้ำที่ต่ำ กว่าบริเวณที่ใช้อุปโภค - พื้นที่ปลูกเสริมมีการ พิจารณาตามสภาพ พื้นที่	- มีการช่วยกันดูแล

พื้นที่ / โซน	วัตถุประสงค์ (จัดการเพื่อ)	ข้อตกลงในการเก็บหา /การใช้ประโยชน์	กิจกรรม / องค์ความรู้ (จัดการอย่างไร)	บทบาท ชาย-หญิง
ป่าอนุรักษ์	1. รักษาต้นน้ำ 2. แหล่งอาหาร เช่น หน่อไม้ ผัก เห็ด 3. พื้นที่พิธีกรรมของ หมู่บ้าน 4. แหล่งน้ำที่ไว้อุปโภค ของชุมชน ฯ	<u>เป็นทางการ</u> - ห้ามตัดไม้และบุกรุกพื้นที่ ถ้าฝ่าฝืนปรับตั้งแต่ 5,000 – 10,000 บาท และ ส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย ห้ามเลี้ยงสัตว์บริเวณป่า ต้นน้ำของหมู่บ้านอย่าง เด็ดขาด ฝ่าฝืนกรรมการ พิจารณาตามความเหมาะสม - ห้ามบุคคลภายนอกเข้ามา ตัดไม้ ถ้าวิน ปรับ 5,000 – 10,000 บาท พร้อม ยึดของกลาง หรือหากไม่ ยินยอมเปรียบเทียบปรับให้ ดำเนินคดีตามกฎหมาย <u>ไม่เป็นทางการ</u> ไม่มี	- มีการทำแนวกันไฟ ของชุมชน	- ผู้หญิงใช้กิ่ง ทำไม้กวาด - ร่วมกันดูแล
ป่าปลูก พ.ม.พ.	แหล่งหาไม้ฟัน ของป่า ไม้ใช้สอย	<u>เป็นทางการ</u> ไม่มี <u>ไม่เป็นทางการ</u> - ไม่ได้ห้ามใช้ประโยชน์	- มีการทำแนวกันไฟ ของชุมชน	- มีการช่วยกันดูแล
ลำห้วย	1. ห้วยโป่งปาง ต้นน้ำ เป็นแหล่งน้ำประปา ของชุมชน และเป็น แหล่งน้ำของสัตว์ เลี้ยง 2. ห้วยน้ำตวง แหล่ง ทำการเกษตร และ แหล่งอาหาร และน้ำ ในการทำนา สวน ผสมผสาน	<u>เป็นทางการ</u> ไม่มี <u>ไม่เป็นทางการ</u> - ห้ามนำสัตว์ไปเลี้ยงใน บริเวณใกล้เคียง - ห้ามทำนา ไร่ สวน ใกล้ แหล่งน้ำ - มีการกำหนดเขตห้ามล่า หรือใช้ประโยชน์สัตว์น้ำ	- ประชุมหมู่บ้านเพื่อ ช่วยกันดูแลห้วยหรือ ฝายน้ำ - ขุดลอกฝายของทั้ง สองห้วย แบ่งความรับผิดชอบ ของเขตลำห้วย ที่ใช้ประโยชน์	- มีการช่วยกันดูแล

3. ข้อมูลทั่วไปของบ้านห้วยวิน

3.1 สภาพพื้นที่

บ้านห้วยวิน เป็นกลุ่มบ้านที่ขึ้นกับบ้านน้ำหมาว หมู่ที่ 9 ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ตั้งหมู่บ้านอยู่บนไหล่เขา และพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเขาสูง มีความลาดชันค่อนข้างมาก มีความสูงอยู่ระหว่าง 500 – 1,000 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ยอดเขาสูงที่สุดยอดดอยผาแถบแก้ว มีความสูงประมาณ 1,000 เมตร บ้านห้วยวินจะมีลำห้วยหลักที่สำคัญในการดำเนินวิถีชีวิตห้วยวิน ไหลลงน้ำหมาว แล้วก็ไหลลงสู่ลำน้ำว่า โดยมีอาณาเขตของหมู่บ้าน ดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ถนนสาย บัว-บ่อเกลือ (สายเก่า)

ทิศใต้ ติดต่อกับ เขตบ้านห้วยลอย

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ เขตบ้านนาขวาง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ เขตบ้านน้ำหมาว

3.2 ลักษณะทางประชากร

ประชากรเป็นชาวเขาเผ่าถิ่น มีประชากรทั้งหมด 126 คน เป็นชาย 63 คน เป็นหญิง 63 คน จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 28 ครัวเรือน

3.3 ลักษณะทางเศรษฐกิจ

อาชีพสำคัญคือ การทำไร่หมุนเวียนเพื่อผลิตข้าวไว้บริโภคในครัวเรือน โดยการทำไร่หมุนเวียนของบ้านห้วยวินจะมีรอบหมุนเวียนประมาณ 3 – 5 ปี แม้ลักษณะการถือครองที่ดินจะแยกเป็นรายบุคคล แต่ในสภาพความเป็นจริง การทำไร่หมุนเวียนยังคงมีการหมุนเวียนเป็นแปลงใหญ่ กล่าวคือ ในแต่ละปี จะกำหนดพื้นที่ไร่เหล่าที่มีความเหมาะสมจะทำไร่ในปีนั้น ๆ ซึ่งอาจจะมีเจ้าของหลายแปลงติดต่อกัน จากนั้นจะรวมตัวกันเป็นกลุ่ม แม้บางรายจะไม่มีที่ดินทำกินอยู่ในบริเวณนั้น แต่จะได้รับการจัดสรรจากเจ้าของที่ดินถือครองอยู่ในลักษณะเดียวกัน ในปีถัดไปเจ้าของที่ดินทำกินในปีนี้ต้องทิ้งพื้นที่ให้ฟื้นตัว ต้องไปทำไร่ข้าวในพื้นที่ของเพื่อนบ้านเช่นเดียวกัน ในอดีตที่ดินทำไร่หมุนเวียนเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน ก่อนเริ่มฤดูการผลิตจะมีประชุมเพื่อหารือถึงพื้นที่ที่มีความเหมาะสมในการทำไร่ข้าว เพราะการทำไร่ข้าวต้องมีการช่วยเหลือกันในการเตรียมพื้นที่ การป้องกันไฟ การปลูก ดูแล และเก็บเกี่ยว ที่ยังต้องอาศัยการร่วมมือกันของเพื่อนบ้าน แม้ปัจจุบันภาครัฐจะแยกการถือครองที่ดินให้เป็นแบบปัจเจก แต่การทำไร่หมุนเวียนก็ยังคงรูปแบบเดิมอยู่ นอกจากนั้นยังมีอาชีพอื่น ๆ เช่น การทำไร่ข้าวโพด การเลี้ยงสัตว์ และการเก็บหาของป่า แต่ส่วนใหญ่การเก็บหาของป่าจะเป็นการใช้ประโยชน์ในครัวเรือน มีเพียงบางชนิดที่มีการเก็บหาเพื่อขายเป็นรายได้

จากการสำรวจของอุทยานแห่งชาติดอยภูคา (2562) พบว่า รายได้ของครัวเรือนในชุมชน มีรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท/ปี/คน คิดเป็น ร้อยละ 50 และรายได้ 20,000 – 30,000 บาท/ปี/คน คิดเป็นร้อยละ 33 รายได้ 50,000 บาทขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 17

3.4 การถือครองที่ดิน

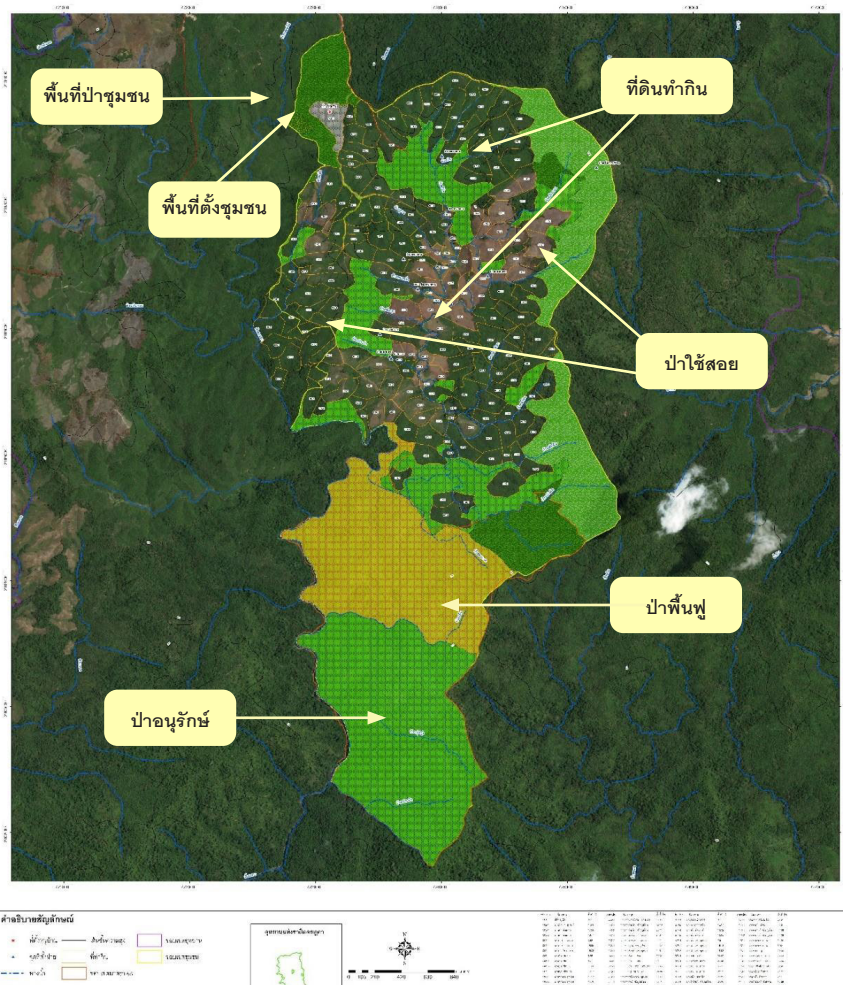
การถือครองที่ดินในพื้นที่หมู่บ้าน ตามมาตรา 64 ซึ่งสำรวจข้อมูลโดยอุทยานแห่งชาติดอยภูคา พบว่ามี จำนวนผู้ถือครองที่ดินทั้งหมด 110 ราย จำนวน 196 แปลง เนื้อที่ 3,320.93 ไร่ และมีพื้นที่อยู่อาศัย 36.89 ไร่ ซึ่งพบว่า บางรายมีการถือครองที่ดินสูงสุดถึง 5 แปลง เมื่อพิจารณาเป็นรายครัวเรือน พบว่า ในครัวเรือนเดียวกัน

หัวหน้าครัวเรือนจะมีการจัดสรรการถือครองที่ดินให้แก่ลูก ๆ แยกการถือครองที่ดิน เนื่องจากมีข้อกำหนดว่า การถือครองที่ดิน ให้แก่ลูก ๆ แยกการถือครองที่ดิน เนื่องจากมีข้อกำหนดว่า การถือครองที่ดินไม่อนุญาตให้มีการถือครองเป็นแปลงใหญ่ ดังนั้นจึงมีการแบ่งแปลงการถือครองให้แก่สมาชิกในครัวเรือน ส่วนใหญ่มีขนาดไม่เกิน 20 ไร่ ลักษณะแปลงการถือครองที่ดิน ดังแสดงในภาพที่ 4 เมื่อพิจารณาข้อมูลการถือครองที่ดินของครัวเรือนบ้านห้วยวิน พบว่า แม้ขนาดการถือครองที่ดินต่อครัวเรือนจะมีพื้นที่ลดลง แต่เมื่อเปรียบเทียบกับบ้านน้ำหนาว ขนาดถือครองที่ดิน หรือการมีที่ดินเพื่อทำไร่หมุนเวียนยังมีพื้นที่ค่อนข้างมากกว่าบ้านน้ำหนาว ทำให้มีระยะเวลาการทิ้งพื้นที่ให้ฟื้นตัวได้นานมากขึ้น เนื่องจากจำนวนครัวเรือนในบ้านห้วยวินมีน้อยกว่า พื้นที่อยู่ห่างไกลเส้นทางคมนาคมสายหลัก

ในอดีตการทำไร่หมุนเวียนจะมีการเปิดพื้นที่กระจายเป็นวงกว้าง แต่หลังจากที่มีการประกาศเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยภูคา และการมีโครงการสนับสนุนต่าง ๆ เข้ามา เช่น โครงการป่าแลงนา ทำให้มีการเจรจาขอคืนพื้นที่ไร่หมุนเวียนที่อยู่ในเขตล่อแหลม เช่น พื้นที่ต้นน้ำ หรือพื้นที่ที่เดินทางลำบาก หรือพื้นที่ที่เป็นแปลงไร่หมุนเวียนขนาดเล็ก เพื่อปล่อยกลับให้คืนสภาพธรรมชาติ แต่จะมีการชดเชยโดยการสนับสนุนการพัฒนาอาชีพอื่น ๆ แทน เช่น การปรับเปลี่ยนพื้นที่ใกล้แหล่งน้ำเป็นพื้นที่นา แต่การทำนาไม่ประสบผลสำเร็จนัก เนื่องจากขาดระบบน้ำที่จะมาใช้ในการทำนา แม้จะมีงบประมาณจากหน่วยงานต่าง ๆ พร้อมทั้งจะเข้ามาสนับสนุนจัดทำระบบน้ำให้ แต่ไม่สามารถทำได้ เนื่องจากติดขัดเรื่องระเบียบการใช้พื้นที่ในเขตอุทยานแห่งชาติ ตาม พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504

(ร่าง) แผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินบ้านห้วยวิน ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน

ภาพที่ 3 แผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินบ้านกึ่งน้ำ ตามมาตรา 64 ของ พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 ที่มา: อุทยานแห่งชาติดอยภูคา (2563)

3.5 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ

3.5.1 ไม้ใช้สอย

ชาวบ้านยังคงมีการใช้ประโยชน์ไม้ใช้สอย แม้จะอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ซึ่งตามกฎหมายไม่สามารถกระทำได้ แต่เป็นการใช้ประโยชน์ในครัวเรือนเท่านั้น และไม้ที่จะตัดฟันมาใช้ประโยชน์ได้นั้นต้องเป็นไม้ที่อยู่ในพื้นที่ไร่ของตนเอง หรือป่าใช้สอยที่อนุญาตให้มีการตัดฟันไม้มาใช้ประโยชน์ได้โดยชนิดไม้ที่นิยมใช้ประโยชน์ได้แก่ ไม้ก่อ นิยมนำมาทำเสาบ้าน ไม้ยาง นิยมนำมาเป็นส่วนประกอบในการสร้างบ้าน ยุงข้าว ไม้ประดู่ นิยมใช้ทำเสาบ้าน วงกบประตู และหน้าต่าง รวมทั้งการทำเฟอร์นิเจอร์ ไม้สนบ้าน นิยมนำมาใช้เป็นไม้เคร่า ชื่อ คาน ต่าง ๆ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันการสร้างบ้านนิยมนำวัสดุอย่างมามาปลูกสร้างทดแทนไม้ เนื่องจากไม้ที่มีคุณภาพดี เหมาะสมต่อการสร้างบ้านหาได้ยากขึ้น และเสี่ยงต่อการจับกุมของเจ้าหน้าที่

3.5.2 ของป่า

ของป่าเป็นทรัพยากรป่าไม้ ที่ชุมชนห้วยวินมีการใช้ประโยชน์เป็นจำนวนมาก โดยพบว่ามีการใช้ประโยชน์ของป่าด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ไม้ไฟ พบว่ามีการใช้ประโยชน์ถึง 9 ชนิด โดยเป็นไม้ที่เก็บหาได้จากป่าธรรมชาติ จำนวน 6 ชนิด ได้แก่ ไม้สอด ไม้บง ไม้ซาง ไม้ข้าวหลาม ไม้ไร่ และไม้เอี้ยะ และไม้ที่นำมาปลูกในพื้นที่ทำกิน หรือที่อยู่อาศัย จำนวน 3 ชนิด ได้แก่ ไม้ซางเขียว ไม้เปาะ และไม้ตง

2. พืชอาหาร พบว่าเป็นของป่าที่มีจำนวนการเก็บหา มากถึง 38 ชนิด ทั้งไม้ยืนต้น เช่น ก่อชนิดต่าง ๆ มะไฟ คอแลน มะม่วงป่า มะกอกป่า ตำว เป็นต้น หรือไม้ล้มลุก หรือเฟิร์นชนิดต่าง ๆ เช่น ผักกูด ผักหนาม ผักขม ผักเพ็ชร์ เป็นต้น

3. เห็ด เป็นของป่าอีกชนิดที่ชาวบ้านนิยมเก็บหามาใช้ประโยชน์ โดยพบว่ามีเห็ดจำนวนถึง 11 ชนิดที่เก็บหามาใช้ประโยชน์ เช่น เห็ดถอบ เห็ดโคน หินซอนขาว เห็ดลม เห็ดมัน เห็ดหูหนู เป็นต้น

4. สมุนไพร แม้ปัจจุบันการนำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์จะมีปริมาณลดลง แต่ยังคงพบการเก็บหาสมุนไพรมาใช้ประโยชน์อยู่ ถึง 29 ชนิด เช่น เสือโคร่งเครือ ฮ้อสะพายควาย หัวข้าวเย็น ตะไคร้ดิน ม้ากระทืบโรง ดิปลากิ่ง เป็นต้น

5. ส่วนต่าง ๆ ของพืช พบว่ามีการนำใบ และดอกของพืชมาใช้ประโยชน์ จำนวน 5 ชนิด ได้แก่ หญ้าคา หญ้าสามเหลี่ยม ใบก้อ ก้านตอง ดอกก้อ

6. สัตว์ชนิดต่าง ๆ ทั้งนี้พบว่า ชุมชนบ้านห้วยวิน มีการจับสัตว์น้ำ และสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำมาใช้ประโยชน์มากที่สุด จำนวนถึง 20 ชนิด เช่น ปลาพลวง ปลาจาด ปลาบู่ ปลาห้วย กบจุด กบห้วย งอย แกะ เป็นต้น แมลงชนิดต่าง ๆ จำนวน 4 ชนิด เช่น หนอนรดถ่วน แมงกอก กว่าง จิ้งหรีด และสัตว์ป่าอื่น ๆ ได้แก่ หมูป่า หนู กระรอก กระแต แลน ไก่ป่า เป็นต้น

ลักษณะการใช้ประโยชน์ของป่าต่าง ๆ มีวัตถุประสงค์เพื่อการใช้ประโยชน์ในครัวเรือน โดยเฉพาะการนำมาเป็นอาหาร สิ่งที่น่าสนใจคือ ชาวบ้านมีองค์ความรู้เกี่ยวกับพืชพันธุ์ และสัตว์ที่นำมาใช้ประโยชน์เป็นอย่างดี สามารถอธิบายถึงแหล่งที่พบ การจำแนกลักษณะ หรือลักษณะเฉพาะของพืช หรือสัตว์แต่ละชนิด ช่วงเวลาที่เหมาะสมในการเก็บหามาใช้ประโยชน์ วิธีการนำมาใช้ประโยชน์ รวมทั้งสถานภาพของของป่าชนิดนั้น ๆ ว่ามีปริมาณมากน้อย หายาก หาง่าย เป็นที่ต้องการใช้ประโยชน์มากน้อย สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึง ความเข้าใจ ในลักษณะของระบบนิเวศ และความสัมพันธ์ของคนกับทรัพยากรธรรมชาติได้เป็นอย่างดี แม้การจัดการจะยังไม่มีกฎระเบียบที่ชัดเจน และไม่เป็นทางการ แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงมีขอบเขตในการเก็บ ปัจจัยเสี่ยงสำคัญ คือ คนนอกที่เข้ามาอยู่ในชุมชน ทั้งจากการแต่งงาน หรือการย้ายตามญาติ คนเหล่านี้มีความคิด ความเชื่อ และวิถีปฏิบัติที่แตกต่าง ทำให้บางครั้งไม่ยอมปฏิบัติตามวิถีของคนในชุมชน

3.5.3 พื้นที่เลี้ยงสัตว์

การเลี้ยงสัตว์ได้แก่ วัว และควาย ในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นการเลี้ยงแบบปล่อยในพื้นที่ไร่เหล่า โดยเจ้าของสัตว์ที่จะปล่อยเลี้ยงในพื้นที่เดียวกัน จะมาร่วมตัวกันทำรั้วเพื่อป้องกันสัตว์ไปทำลายพืชผลทางการเกษตร โดยเฉพาะไร่ข้าว จากการสำรวจ พบมี 9 ครัวเรือนที่มีการเลี้ยงสัตว์ดังกล่าว เป็นวัว 47 ตัว และควาย 21 ตัว

3.6 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

เนื่องจากบ้านห้วยวิน เป็นกลุ่มบ้านย่อยของบ้านน้ำหมาว การปกครอง หรือการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานในด้านต่าง ๆ ยังคงต้องผ่านคณะกรรมการหมู่บ้านน้ำหมาว หรือการดำเนินงานพัฒนาหมู่บ้าน ยังคงต้องร่วมกันกับบ้านน้ำหมาว อย่างไรก็ตาม บ้านห้วยวิน มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 1 คน เป็นแกนนำหลักในการบริหารจัดการ และส่วนใหญ่สมาชิกในบ้านห้วยวินและบ้านน้ำหมาวเป็นกลุ่มเครือข่าย มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี ทำให้การบริหารจัดการงานต่าง ๆ สามารถดำเนินงานร่วมกันได้

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ยังคงใช้หลักการที่กำหนดไว้เป็นแนวทางจากโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม (JomPA) ซึ่งได้มีการจัดแบ่งโซนในการบริหารจัดการ ได้แก่ พื้นที่ทำกิน ซึ่งได้มีการสำรวจรายแปลง แต่ในการทำไร่หมุนเวียนยังคงทำร่วมกันเป็นแปลงใหญ่ และพื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งพื้นที่กำหนดให้เป็นป่าชุมชน จะมีกฎกติกาที่เป็นทางการ คือ ห้ามเข้าไปใช้ประโยชน์ ห้ามตัดไม้ จะมีการกำหนดบางส่วนของพื้นที่ที่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์เพื่อส่วนร่วมได้ นอกจากนั้น มีการกำหนดป่าใช้สอย หรือป่าหัวไร่ปลายนา ที่อยู่ใกล้เคียงพื้นที่ทำกิน ซึ่งเป็นแห่งไม้พื้และไม้ใช้สอย รวมทั้งการเก็บหาของป่าต่าง ๆ นอกจากนั้นยังมีการกำหนดพื้นที่ป่าฟื้นฟู ซึ่งเป็นพื้นที่ไร่เหล่าเดิม แต่ได้มีการขอคืนพื้นที่เพื่อฟื้นฟูเป็นพื้นที่ป่าส่วนรวม และพื้นที่ป่าอนุรักษ์ เพื่อให้เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำของหมู่บ้าน

กฎกติกาในการจัดการแม้จะมี กฎกติกาที่เป็นทางการ ซึ่งกำหนดไว้ตั้งแต่จัดทำโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม (JomPA) แต่จากการสัมภาษณ์กลุ่มแกนนำชุมชน พบว่า กฎกติกาดังกล่าวไม่ได้มีการบังคับใช้อย่างจริงจัง แต่ยังคงใช้ข้อตกลงร่วมของชุมชน หรือวิถีปฏิบัติของชุมชน แต่สิ่งที่เป็นปัญหาอุปสรรคสำคัญคือการปฏิบัติตามของคนภายนอกชุมชนที่แต่งงานเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งมีวัฒนธรรมและความเชื่อที่แตกต่างกัน ทำให้กฎกติกาที่ไม่เป็นทางการดังกล่าวถูกลดทอนความสำคัญลง แต่ชุมชนยังคงมีพลังในการดำเนินการอยู่ เช่น เมื่อ 2-3 ปีที่ผ่านมา มีลูกเขยที่เป็นคนอีสานแต่เข้ามาแต่งงานกับคนในหมู่บ้าน ได้ไปขยายพื้นที่ทำกินออกไปจากที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งชุมชนได้มีการเตือนแล้วแต่ไม่เชื่อฟัง จนเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติจะเข้ามาจับกุม ชาวบ้านได้รวมตัวกันเพื่อต่อรองกับเจ้าหน้าที่ไม่ให้มีการจับกุมตัวผู้กระทำผิด จนเจ้าหน้าที่ยินยอม และให้คืนพื้นที่ที่บุกรุกหลังจากเหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้คนนอกที่เข้ามาอยู่ในชุมชนให้ความร่วมมือกับคนในชุมชนมากขึ้น ทั้งการใช้ประโยชน์และการจัดการพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งไม่ได้มีกฎกติกาที่เป็นทางการ ดังรายละเอียดในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่บ้านห้วยวิน

พื้นที่ / ไซน	วัตถุประสงค์ (จัดการเพื่อ)	ข้อตกลงในการเก็บหา /การใช้ประโยชน์	กิจกรรม / องค์ความรู้ (จัดการอย่างไร)	บทบาท ชาย-หญิง
ไร่หมุนเวียน (ปลูกข้าว- ไร่ ข้าวโพด)	<p>1. ได้ข้าวไว้บริโภค พันธุ์พืชอาหารท้องถิ่น เป็นการอนุรักษ์ พันธุ์กรรมพืชท้องถิ่น</p> <p>2. ชนิดพันธุ์พืช เช่น ข้าว เผือก มัน ข้าวโพด เหนียว อ้อย ลูกเดือย ผักขึ้นผักขึ้น ผักขึ้น ผักขึ้น งาดำ งาเขียว</p>	<p><u>เป็นทางการ</u> ไม่มี</p> <p><u>ไม่เป็นทางการ</u> - ทำพิธีลงข้าวเชื้อ (เอาพันธุ์ ข้าวมารวมกันทำพิธีก่อนนำไป ปลูก) และหยุด 1 วัน หลัง พิธีลงข้าวเชื้อ (ห้ามเข้าไร่วัน กรรม) มีผู้นำในการทำพิธี ดู ฤกษ์ยามที่ดีสำหรับการปลูก พืช</p>	<p>- ต้องเลือกไร่เหล่ามีไม้ ขนาด 5 ปี (พื้นที่ไม่ยาก จนย้ายง่าย)</p> <p>- เมื่อได้พื้นที่แล้วจะมีการ ประชุมเพื่อแบ่งสรร พื้นที่ใช้ประโยชน์ โดย พิจารณาจาก ลักษณะ พื้นที่ รูปแบบการดูแล ร่วมกัน อายุ ความ พร้อมรายบุคคล</p> <p>- ลงแรงช่วยกันถางพื้นที่ ทั้งหมดหมู่บ้าน ทำแนว กันไฟล่วงหน้าก่อนเผา อย่างน้อย 2 วัน มีเผา จากบนลงล่าง (แนวกัน ไฟไล่ลงมาหาไร่) เมื่อ เผาไร่แล้ว ถ้ายังคงเหลือ ไม้ที่ไหม้ไฟไม่หมด จะ นำบางส่วนมาเป็นไม้ ฟืน</p> <p>- หยุดข้าวช่วง พ.ค.- มิ.ย. (มีทั้งหยุดครอบ และหลังฝน)</p> <p>- ทำพิธีเลี้ยงแก้ว หลัง ต้นข้าวขึ้นต้น เพื่อให้เจ้า ที่เจ้าทางดูแลให้ผลผลิต ดี</p> <p>- เกียวข้าว นวดข้าว (หลังจากตากแดด 3 แดด)</p> <p>- เมื่อนวดเสร็จเก็บมาได้ ในยุ้งฉางครบทุกบ้าน จะทำขวัญข้าวกัน</p>	<p>กิจกรรมทุกชั้น ตอนจะทำร่วมกัน แต่ถ้าใช้แรงมากผู้ จะจะมีบทบาท หลัก เช่น</p> <p>ผู้ชาย: ฟ้าดข้าว ฟ้า ข้าวที่มีเมล็ดดี ออก</p> <p>ผู้หญิง: นวดข้าว เก็บฟางข้าว</p>

พื้นที่ / โซน	วัตถุประสงค์ (จัดการเพื่อ)	ข้อตกลงในการเก็บหา /การใช้ประโยชน์	กิจกรรม / องค์ความรู้ (จัดการอย่างไร)	บทบาท ชาย-หญิง
ไร่เหล่า (1-3 ปี)	<ol style="list-style-type: none"> เลี้ยงสัตว์ เก็บพันธุ์พืชที่หลงเหลืออยู่ เก็บหาของป่า เช่น กัง หน้าสามเหลี่ยม เห็ด ไม้พืชนขนาดเล็ก สัตว์ป่า เช่น หมูป่า หมี 	<p>เป็นทางการ ไม่มี</p> <p>ไม่เป็นทางการ - ถ้าผู้ใดเอาสัตว์ไปเลี้ยงในไร่เหล่าของผู้อื่น ต้องขออนุญาตเจ้าของก่อน แต่ส่วนใหญ่ไร่เหล่าปีที่ 1 จะไม่อนุญาตให้มีการใช้ประโยชน์ต่อ</p> <p>- เจ้าของจะเก็บพันธุ์พืชหลงเหลือ ส่วนของป่าอื่น ๆ จะให้ผู้ใช้ต่อเก็บได้เลยแต่สำหรับใช้ในครัวเรือนเท่านั้น</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ถ้านำสัตว์ไปเลี้ยง ผู้เลี้ยงจะต้องจัดทำ รั้ว เพื่อกันพื้นที่เลี้ยงสัตว์กับพื้นที่ที่ทำไร่ข้าว หรือพื้นที่เกษตรกรรมอื่น ๆ ในอดีตนิยมใช้ไม้ที่มีอยู่ในพื้นที่จัดทำรั้ว แต่ในปัจจุบันเริ่มใช้ลวดหนามมาจัดทำเป็นรั้ว เพราะสามารถใช้ได้ทนทาน สามารถเคลื่อนย้ายไปใช้ประโยชน์ในปีต่อ ๆ ไปได้อีก - การเลี้ยงสัตว์จะมีการรวมกลุ่มกันเลี้ยง เพราะต้องการแรงงานในการจัดทำรั้ว และการดูแลพื้นที่ร่วมกัน ทั้งนี้จะต้องมีการย้าย พื้นที่เลี้ยงสัตว์หมุนเวียนไปทุกปี - การห้ามไม่ให้มีการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ไร่เหล่าปีที่ 1 เพื่อลดการเหยียบย่ำของสัตว์เลี้ยง ทำให้ต้นไม้สามารถฟื้นตัวได้ง่าย - การปล่อยสัตว์เลี้ยงในพื้นที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีผลทำให้พื้นที่ไร่เหล่าฟื้นตัวได้เร็วขึ้น เพราะสัตว์เลี้ยงจะช่วยกำจัดหญ้าหรือวัชพืชต่าง ๆ และมูลของสัตว์เลี้ยงเป็นปุ๋ย ช่วยให้ต้นไม้ในพื้นที่ฟื้นสภาพได้เร็วขึ้น 	ทำกิจกรรมด้วยกัน และช่วยกันตามกำลัง

พื้นที่ / โซน	วัตถุประสงค์ (จัดการเพื่อ)	ข้อตกลงในการเก็บหา /การใช้ประโยชน์	กิจกรรม / องค์ความรู้ (จัดการอย่างไร)	บทบาท ชาย-หญิง
			<p>- ไร่เหล่า ยังต้องมีการดูแลจัดการไฟร่วมกัน ซึ่งไฟป่าที่เกิดขึ้นในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นไฟที่เข้ามาจากพื้นที่อื่น ๆ ชาวบ้าน โดยการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานต้นน้ำ หรืออุทยานแห่งชาติ ได้จัดทำแนวกันไฟรวมของหมู่บ้าน เพื่อป้องกันพื้นที่ของหมู่บ้าน รวมทั้งหากมีไฟป่าเกิดขึ้นชุมชนจะร่วมกันดับไฟป่า</p>	
ไร่เหล่า (ปี 3-6)	<ol style="list-style-type: none"> ใช้ไม้สำหรับก่อสร้าง หรือซ่อมแซมบ้านและคอกสัตว์ ล้อมรั้วสัตว์และโรงเรียน แหล่งไม้ฟืน แหล่งของป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด (เห็ดขอนขาว เห็ดล้ม) มะขม ผลไม้ป่า แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เช่น หมูป่า ไก่ป่า กระรอก อีเห็น เก้ง เป็นต้น 	<p><u>เป็นทางการ</u> ไม่มี</p> <p><u>ไม่เป็นทางการ</u> - เจ้าของสามารถใช้ประโยชน์ทรัพยากรได้ และให้ผู้อื่นเข้ามาใช้ได้ โดยไม่ต้องขออนุญาต</p>	<p>- ยังคงต้องมีการทำแนวกันไฟเพื่อป้องกันพื้นที่ หรือร่วมกันดับไฟป่าในกรณีเกิดขึ้นในพื้นที่</p>	<p>- ทำกิจกรรมร่วมกัน</p>

พื้นที่ / โซน	วัตถุประสงค์ (จัดการเพื่อ)	ข้อตกลงในการเก็บหา /การใช้ประโยชน์	กิจกรรม / องค์ความรู้ (จัดการอย่างไร)	บทบาท ชาย-หญิง
ป่าชุมชน (ห้วยต้นแก้ว)	ป่าต้นน้ำ/อนุรักษ์ของ หมู่บ้าน มีบางส่วน อนุญาตให้ใช้ประโยชน์ ทรัพยากรเพื่อส่วนร่วม (เป็นไร่เหล้าเก่าของ 3 ครัวเรือน ที่ชุมชนขอ นำกลับมาฟื้นฟูเป็นป่า ชุมชน/ป่าต้นน้ำของ หมู่บ้าน ปล່อยให้พื้น สภาพตั้งแต่ปี 2535- 36)	เป็นทางการ - มีป้ายประกาศเป็นทางการ (ห้ามล่าสัตว์ ห้ามบุกรุก ถ้า กระทำผิดมีการปรับค่าเสียหาย) - มีคณะกรรมการ 13 ท่าน - งานพัฒนาป่าชุมชน ทุก บ้านต้องมา ถ้าไม่เข้าร่วม ถูก ปรับ ไม่เป็นทางการ - ชาวบ้านส่วนใหญ่เข้าใจว่า ป่าชุมชนคือป่าที่ห้ามเข้าไปใช้ ประโยชน์ ห้ามตัดไม้ - ทุกครัวเรือนต้องส่งตัวแทน มาหลังละ 1 คน เข้าร่วมกิจกรรม	- มีช่วงเวลาเปิดป่าให้หา ลูกหวาย ให้เฉพาะคนใน ชุมชนโดยไม่กำหนด ปริมาณ - มีการทำแนวกันไฟ	ทำร่วมกัน
ป่าช้า	ทำพิธีกรรมเผาศพ	เป็นทางการ ไม่มี ไม่เป็นทางการ - ห้ามใช้ประโยชน์ทุกอย่าง นอกจากพิธีกรรม	- มีการพัฒนา ปรับปรุง พื้นที่ก่อนการประกอบ พิธีกรรม	
ป่าใช้สอย (ป่าครอบครัว รอบพื้นที่ทำไร่)	1. พื้นที่ลาดชัน ปลูกพืชไม่ได้ 2. หาของป่าได้ 3. แหล่งไม้ใช้สอย สิทธิอยู่กับเจ้าของ	เป็นทางการ ไม่มี ไม่เป็นทางการ - ไม้ขนาดใหญ่ต้องขอ เจ้าของพื้นที่ทำกินที่อยู่ใกล้ เคียงพื้นที่ป่าใช้สอยก่อนนำ ตัดและใช้ - แบ่งโซนใช้ประโยชน์ สำหรับเจ้าของและเพื่อน บ้าน	- ผู้ใดที่ได้มีการใช้ ประโยชน์ในพื้นที่ใกล้เคียงกับป่าใช้สอยนี้ ต้องทำแนวกันไฟ - มีการแบ่งโซนใช้ ประโยชน์ป่าใช้สอย สำหรับเจ้าของพื้นที่ที่อยู่ ที่อยู่ใกล้เคียงพื้นที่ป่า ใช้สอย	

พื้นที่ / โซน	วัตถุประสงค์ (จัดการเพื่อ)	ข้อตกลงในการเก็บหา /การใช้ประโยชน์	กิจกรรม / องค์ความรู้ (จัดการอย่างไร)	บทบาท ชาย-หญิง
			<ul style="list-style-type: none"> - พื้นที่ป่าใช้สอย คือ ป่าธรรมชาติที่ยังคงเหลือไว้ในพื้นที่ที่ลาดชันมาก อยู่บนยอดเขา หรือส่วนบนของพื้นที่ทำกิน หรือเป็นพื้นที่มีหมุ่ไม้ใหญ่ หรือไม้ที่มีคุณภาพดี 	
ป่าพื้นฟู	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้ประโยชน์ในการหาของป่า (ห้วยผาลาด) - ที่อยู่อาศัยสัตว์ป่า 	<p><u>เป็นทางการ</u></p> <p>ไม่มี</p> <p><u>ไม่เป็นทางการ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - หมุ่บ้านอื่นสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ในการเก็บหาของป่าได้ - ไม่อนุญาตให้มีการตัดไม้ 	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นพื้นที่ที่อยู่ไกลจากหมุ่บ้านการใช้ประโยชน์จึงมีไม่มากนัก - เป็นพื้นที่ฟื้นฟูจากไร่เหล่า ตั้งแต่ปี 2547 ห่างจากหมุ่บ้านประมาณ 8 กม. 	
ป่าอนุรักษ์	<ul style="list-style-type: none"> - ที่อยู่อาศัยของสัตว์ - พื้นที่เก็บหาของป่า 	<p><u>เป็นทางการ</u></p> <p>ไม่มี</p> <p><u>ไม่เป็นทางการ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - ห้ามตัดไม้ - สามารถเก็บหาของป่าได้ 	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้ประโยชน์เก็บหาของป่า แต่ห้ามตัดไม้ - มีคณะกรรมการหมุ่บ้าน และคณะกรรมการป่าดูแล และอุปพร. ชบร. (ชุดรักษาความปลอดภัยหมุ่บ้าน) 	
ลำห้วย	<ul style="list-style-type: none"> - ห้วยต้นโท่ ห้วยสลี แหล่งน้ำใช้ในหมุ่บ้าน - แหล่งต้นน้ำ - พื้นที่หาสัตว์น้ำ เช่น ปู ปลา - โซนพื้นที่สงวน มีวังปลา ประมาณ 1,500 เมตร 	<p><u>เป็นทางการ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - มีป้ายประกาศ - ห้ามจับหาและเบียดปลา ซ้อตหรือระเบิดปลา ถ้าฝ่าฝืนปรับ 5,000 -10,000 บาท - ห้ามล่าสัตว์ทุกกรณีถ้าฝ่าฝืนปรับ 5,000 -10,000 บาท <p><u>ไม่เป็นทางการ</u></p> <p>ไม่มี</p>	<ul style="list-style-type: none"> - กำหนดให้บางพื้นที่เป็นวังปลาเพื่ออนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ - มีพิธีบวชป่า น้ำลดลงไม่พอใช้ 	

บทที่ 3 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และจุดเปลี่ยนของการจัดการที่ดินทำกินและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

1. บ้านกิวน้ำ

1.1 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของบ้านกิวน้ำ

บ้านกิวน้ำ เป็นหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ซึ่งมีพัฒนาการที่น่าสนใจหลายประการ โดยเฉพาะการพัฒนาศักยภาพของตนเองขึ้นมามีความสัมพันธ์กับภาครัฐในเรื่องการอยู่อาศัยและทำกินในเขตอุทยานแห่งชาติ ทั้งนี้สามารถแบ่งพัฒนาการทางประวัติของหมู่บ้านออกได้เป็น 6 ช่วงเวลา ได้แก่

ช่วงที่ 1 วิถีชีวิตดั้งเดิม (ก่อนปี พ.ศ. 2511)

เดิมกลุ่มชาวบ้านกิวน้ำ อาศัยอยู่บ้านขุนน้ำขวาง อำเภอปัว (ปัจจุบันคือจุดชมวิวสูงสุด 1715 ของอุทยานแห่งชาติดอยภูคา ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวห่างไกลความเจริญ ไม่มีถนนที่สามารถเดินทางเข้าถึงด้วยรถยนต์ การเข้าถึงหมู่บ้านต้องใช้การเดินเท้า หรือสัตว์พาหนะ เช่น ม้า วิถีชีวิตเป็นไปอย่างเรียบง่าย มีการปลูกข้าวไร่เป็นอาหารหลัก (ไม่แน่ใจว่ามีการปลูกฝิ่นด้วยหรือไม่) การติดต่อกับภาครัฐเป็นไปด้วยความลำบาก ทั้งนี้เมื่อเจ้าหน้าที่ภาครัฐมีเหตุต้องเข้ามาในหมู่บ้าน ผู้นำจะต้องจัดม้าไปรับและดูแลเจ้าหน้าที่อย่างดี ชาวบ้านรู้สึกถึงความไม่เป็นธรรมหลายประการจากเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ถูกปฏิบัติอย่างไม่เสมอภาค มีการกดขี่ชาวบ้าน แต่ชาวบ้านใช้ความอดทนมาตลอดเพราะ คิดว่าตนเองไม่สามารถต่อสู้กับเจ้าหน้าที่ได้

ช่วงที่ 2 เข้าร่วมต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (ระหว่างปี พ.ศ. 2511 - 2525)

จุดเปลี่ยนสำคัญเกิดขึ้น เมื่อมีการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์เข้ามาในพื้นที่ ประกอบกับในช่วงเวลานั้น มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นคือ มีหญิงสาวในหมู่บ้านถูกเจ้าหน้าที่ภาครัฐข่มเหง ก่อให้เกิดความไม่พอใจของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น เมื่อมีสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์เข้ามาชักชวน ปี พ.ศ. 2511 ชาวบ้านจึงตกลงใจเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และย้ายจากบ้านขุนน้ำขวาง ขึ้นไปอยู่ป่า บริเวณตำบลภูฟ้าในปัจจุบัน วิถีชีวิตในช่วงนั้น มีการทำข้าวไร่ไว้บริโภคในครัวเรือน ต่อมาในปี พ.ศ. 2515 ได้ย้ายมาอยู่ บ้านน้ำหมากหมอก อำเภอแม่จริม ในช่วงเวลานั้นมีชาวบ้าน 3 คน ถูกจับกุมข้อหาคอมมิวนิสต์ ชาวบ้านอาศัยอยู่ในพื้นที่ด้วยความระแวง เมื่อรัฐมีนโยบาย 66/23 เมื่อปี 2523 พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เกิดความระส่ำ ระส่าย มีสมาชิกพรรคบางกลุ่มเริ่มวางอาวุธ และเข้ามาเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย

ช่วงที่ 3 ออกจากป่ามาเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย (ระหว่างปี พ.ศ. 2526 - 2534)

ชาวบ้านในขณะนั้น ก็ได้เข้ามาปรับตัวกับทางการ และเข้ามาเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย และได้จัดตั้งหมู่บ้านใหม่ขึ้น คือ บ้านกิวน้ำ ซึ่งเกิดจากการรวมตัวของชาวบ้านกลุ่มบ้านต่าง ๆ ประมาณ 85 ครัวเรือน ได้แก่ บ้านสาลี (บ้านน้ำตวงในปัจจุบัน) บ้านนาบัว (ย้ายไปอยู่บ้านน้ำจวง จังหวัดพิษณุโลก) และบ้านปฏิวัติ (สมาชิกบ้านกิวน้ำในปัจจุบัน ต่อมาบางส่วนได้ย้ายไปอยู่บ้านดอนไพรวัลย์ ตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข) พื้นที่ยังเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำในการอุปโภค บริโภคได้ตลอดทั้งปี วิถีชีวิตยังคงเป็นการทำข้าวไร่ไว้บริโภคในครัวเรือน ซึ่งรัฐได้จัดให้มีโรงเรียน และสิ่งสาธารณูปโภคต่าง ๆ ตามความจำเป็น ต่อมา ประมาณ ปี พ.ศ. 2530 - 2532 รัฐมีนโยบายในการอพยพชาวบ้านกิวน้ำ ออกไปอยู่ที่อื่น เนื่องจากพื้นที่ตั้งหมู่บ้านเป็นพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1A ชาวบ้านได้เจรจาท่องกับเจ้าหน้าที่ หากต้องการให้ตนเองอพยพออกจากพื้นที่แห่งนี้ ต้องปฏิบัติตามข้อเสนอดังกล่าว ได้แก่ 1) ชาวบ้านที่ย้ายไปต้องได้สัญชาติไทย 2) ต้องจัดสรรที่อยู่อาศัยและที่ทำกินให้ 3) มีสาธารณูปโภค และ 4) ในระยะเริ่มตั้งหมู่บ้าน รัฐต้องสนับสนุนอาหาร (เลี้ยงดู) เป็นเวลา 3 ปี โดยรับได้ยอมรับข้อเสนอดังกล่าว

ช่วงที่ 4 ย้ายหมู่บ้านตามคำสั่งรัฐ และถูกประกาศอุทยานแห่งชาติทับพื้นที่ที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน (ระหว่างปี พ.ศ. 2535 – 2547)

เมื่อรัฐยอมรับข้อเสนอทั้ง 4 ข้อ จึงได้อพยพมาอยู่บริเวณบ้านน้ำตวง และมีโครงการพัฒนาความมั่นคงพื้นที่ลุ่มน้ำน่านอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (พมพ.) เข้ามาดำเนินงานพัฒนา ซึ่งชาวบ้านเจรจาขอเลือกพื้นที่ที่ตั้งหมู่บ้านเอง โดยจะเลือกบริเวณพื้นที่ใกล้แหล่งน้ำ และทหารได้สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ในการสร้างบ้านและเส้นทางคมนาคม และทหารเจรจาขอลดการสนับสนุนอาหาร เหลือเพียง 2 ปี ต่อมาในปี พ.ศ. 2536 ชาวบ้าน 26 ครอบครัว จำนวน 158 คน ได้ย้ายมาอยู่บริเวณที่ตั้งบ้านกวนน้ำในปัจจุบัน ซึ่งพื้นที่ตั้งหมู่บ้านใหม่นี้ อยู่บนไหล่เขามีแหล่งน้ำอยู่ใกล้หมู่บ้าน แต่พื้นที่โดยรอบหมู่บ้านเป็นภูเขาที่มีแต่หญ้าคา ทั้งนี้ชาวบ้านได้รับการสนับสนุนในด้านต่างๆ จากโครงการ พมพ. วิถีชีวิตยังคงมีการปลูกข้าวไร่ และเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพ แต่ปี พ.ศ. 2538 มีนโยบายที่จะประกาศพื้นที่บริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยภูคา มีเจ้าหน้าที่เข้ามาสำรวจขอบเขตพื้นที่ ซึ่งกลุ่มแกนนำของหมู่บ้านได้ร่วมกันกับเจ้าหน้าที่สำรวจพื้นที่เพื่อที่จะกันหมู่บ้านออกจากเขตอุทยานแห่งชาติที่จะประกาศ โดยชาวบ้านเข้าใจมาตลอดว่าพื้นที่หมู่บ้านตนเองถูกกันออกเรียบร้อยแล้ว แม้จะมีข่าวการประกาศจัดตั้งพื้นที่เป็นอุทยานแห่งชาติดอยภูคา เมื่อ พ.ศ. 2542 แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้ให้ความสนใจมากนัก

ช่วงที่ 5 เปลี่ยนความขัดแย้งเป็นความร่วมมือภายใต้โครงการ JomPA (พ.ศ. 2548 – 2556)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2548 มีโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม (Joint management of Protected Area: JomPA) เข้ามาในหมู่บ้าน ซึ่งโครงการนี้จะดำเนินการในพื้นที่หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ ชาวบ้านจึงได้รับทราบว่ามีหมู่บ้านของตนเองถูกอุทยานแห่งชาติประกาศทับที่ แม้จะมีความไม่พอใจ และมีทัศนคติเชิงลบต่อเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติอย่างรุนแรง แต่ผู้นำชุมชน เห็นว่าการเข้ามาของโครงการ JomPA น่าจะเป็นโอกาสให้ชุมชนได้จัดการที่ดินทำกินของตนเอง และเจรจาต่อรองกับอุทยานแห่งชาติได้มากขึ้น จึงตกลงใจเข้าร่วมโครงการ ซึ่งชาวบ้านสามารถทำงานได้เป็นอย่างดีกับผู้ประสานงานจากมูลนิธิริรักษ์ไทย แต่ยังคงไม่ค่อยไว้วางใจเจ้าหน้าที่จากอุทยานแห่งชาติมากนัก แม้จะสามารถพูดคุยกันได้มากขึ้นก็ตาม ซึ่งโครงการ JomPA ได้ดำเนินการจัดทำฐานข้อมูล พื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกิน และพื้นที่ป่าที่มีการใช้ประโยชน์ของชาวบ้าน รวมทั้งการจัดทำแผนการจัดการพื้นที่ร่วมกันระหว่างชาวบ้าน อุทยานแห่งชาติ และผู้ประสานงานจากมูลนิธิริรักษ์ไทย รวมทั้งมีการเสริมสร้างศักยภาพของแกนนำชุมชนในหลาย ๆ ด้าน เมื่อสิ้นสุดโครงการ JomPA มูลนิธิริรักษ์ไทย ยังคงมีการดำเนินงานอยู่ แม้จะไม่เข้มข้นเท่าเดิม รวมทั้ง ได้มีการจัดตั้ง เครือข่ายบริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วม ต้นน้ำน่านดอยภูคา มีสมาชิกจาก 20 หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติเข้าร่วม เพื่อดำเนินกิจกรรมต่อยอดจากโครงการ JomPA โดยมีประธานเครือข่ายคือ นายสุริยะ พงษาวิภาวัฒน์ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านกวนน้ำในปัจจุบัน

ช่วงที่ 6 มิติใหม่ของการรับรองการอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ (พ.ศ. 2557- ปัจจุบัน)

หลังการเข้ามาบริหารงานของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้มีนโยบายและคำสั่งต่างๆ เพื่อจะหยุดยั้งการทำลายป่า และได้มีคำสั่ง 66/2557 ซึ่งเป็นที่มาของ มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 เกี่ยวกับการอนุญาตให้ผู้ยากไร้สามารถทำกินในพื้นที่ป่า 5 ประเภท รวมทั้งพื้นที่ป่าอนุรักษ์ด้วย ต่อมาในปี พ.ศ. 2562 จึงได้ประกาศ พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 ซึ่งมี มาตรา 64 ที่ให้มีการสำรวจที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ และ มาตรา 65 ให้สำรวจขอบเขตพื้นที่ป่าที่ทรัพยากรสามารถเกิดใหม่ หรือทดแทนได้ ให้เป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ของชุมชน ภายในเวลา 240 หลังจากการ พ.ร.บ. มีผลบังคับใช้ จากเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นที่มาให้เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติดอยภูคา ร่วมกับชาวบ้านสำรวจพื้นที่ถือครองอีกครั้ง และการกำหนดพื้นที่ใช้ประโยชน์ ตามมาตรา 65 แม้จะมีเป็นความเร่งด่วนในการดำเนินการ แต่พบว่า ทั้งเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ และชาวบ้านได้ร่วมกันเดินสำรวจและจัดทำข้อตกลงกันเป็นลายลักษณ์อักษร หรือมีการบันทึกร่วมไว้เสมอ เมื่อมีข้อตกลงต่าง ๆ เกิดขึ้น นอกจากนั้นบ้านกวนน้ำ ยังได้รับการคัดเลือกให้เป็นพื้นที่นำร่องในการจัดทำแผนการจัดการพื้นที่ตามมาตรา 64 และมาตรา 65 ใน พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 ซึ่งเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ และชาวบ้านจะต้องร่วมกัน

จัดทำแผนดังกล่าว โดยได้รับการสนับสนุนการจัดกระบวนการจาก มูลนิธิรักษไทย ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (RECOFTC) และคณะวนศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รายละเอียดเหตุการณ์สำคัญในช่วงเวลาต่าง ๆ ของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของบ้านกิ้วน้ำ

ปลายปี พ.ศ.2511 - 2512

- เข้าร่วมพรรคคอมมิวนิสต์ ย้ายที่อยู่ไปที่ ต.ภูฟ้า ซึ่งแต่เดิมเป็นป่า และทำไร่ข้าวเลี้ยงชีพ

พ.ศ.2515-2516

- ย้ายที่อยู่มาที่ อ.แม่จริม บ้านน้ำหมากหมอก
- เดือน พ.ย. พ.ศ. 2515 มีชาวบ้าน 3 คน (ชาย 1 คน หญิง 2 คน) ถูกจับตัวไปด้วยข้อหาเป็นคอมมิวนิสต์ โดยนำตัวไปไว้ที่ค่ายสุริยพงษ์ เป็นเวลา 15 วัน โดยได้ถูกอบรมและโดนซักถามเกี่ยวกับการเป็นคอมมิวนิสต์ และทำการปล่อยตัวออกมา แต่ชาวบ้านที่ถูกจับไป ไม่ได้กลับมาที่บ้านน้ำหมากหมอก เหมือนเดิม แต่ได้ถูกส่งตัวไปให้อยู่กับญาติที่บ้านปากกลาง

พ.ศ. 2523

- ราษฎรบ้านกิ้วน้ำกลับมามอบตัวกับทางราชการ เป็นผู้เข้าร่วมพัฒนาชาติไทย
- 22 ก.พ.2526 เริ่มก่อตั้งหมู่บ้านใหม่ขึ้นมาคือ บ้านกิ้วน้ำ โดยมีที่มาจากมีบ่อน้ำทิพย์ที่อยู่ในบริเวณหมู่บ้านที่มีน้ำให้ชาวบ้านได้ใช้ตลอดปี ไม่มีน้ำท่วมในฤดูฝน และไม่แห้งแล้งในฤดูแล้ง รวมจำนวนครัวเรือน 85 ครัวเรือน โดยทำอาชีพปลูกสัตว์ และปลูกข้าวไร่ สภาพป่าโดยรอบหมู่บ้านยังคงมีความอุดมสมบูรณ์

ก่อนปี พ.ศ.2511

- อาศัยอยู่บ้านขุนน้ำขวาง ต.ศิลาแลง อ.บัวจ.น่าน (ซึ่งปัจจุบันคือบริเวณจุดชมวิวดูสูงสุด 1715 อุทยานแห่งชาติดอยภูคา)
- สภาพการณ์ในชุมชน
- ผู้ใหญ่บ้านต้องจัดเตรียมม้าเพื่อเป็นพาหนะไปรับหน่วยงานราชการเมื่อต้องการเข้ามาที่หมู่บ้าน ต้องดูแลเจ้าหน้าที่ให้ดี
- เหตุการณ์ผลักดัน: ต้องเสียภาษีทางสังคมให้แก่เจ้าหน้าที่ การถูกกดขี่จากเจ้าหน้าที่ภาครัฐ
- รัชชาดการคัดกรอง ดี - ชั่ว ถ้าใครไม่อยู่ข้างรัฐก็ถือว่าเป็นคอมมิวนิสต์

พ.ศ. 2523

- รัฐบาลไทยมีนโยบายต่อสู้กับการก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ด้วยคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 66/2523 หรือคำสั่งที่ 66/23 เมื่อวันที่ 23 เมษายน 2523 และลงนามโดยนายกรัฐมนตรี พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ นโยบายดังกล่าวส่งผลเสียต่อพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยอย่างหนัก เกิดความแตกแยกกระส่ำระสายภายในขบวนการและนำไปสู่การแยกตัวของสมาชิกพรรคเป็นจำนวนมาก สุดท้ายสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์และมวลชน ยอมวางอาวุธ ทายอดเดินออกจากป่า เข้าร่วมเป็นผู้พัฒนาชาติไทย สิ้นสุดการจับอาวุธต่อสู้กัน โดย ณ ขณะนั้นมีพล.อ.อาทิตย์ กำลังเอก ดำรงตำแหน่งเป็นแม่ทัพภาคที่ 2

พ.ศ. 2528 - 2530

- ก่อตั้งโรงเรียน ชื่อ โรงเรียนบ้านกิ้วน้ำ

พ.ศ. 2534

- หมู่บ้านยื่นข้อต่อรองกับกองทัพ หากจะให้ย้ายที่อยู่อาศัยไปตั้งที่อื่น ต้องรับข้อเสนอของชุมชนจำนวน 4 ข้อคือ

1. ชาวบ้านบ้านกิ้วน้ำต้องได้สัญชาติไทย
2. มีที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน
3. มีสาธารณูปโภค
4. ต้องได้รับการช่วยเหลือเลี้ยงดู ในระยะเวลา 3 ปีแรกที่ไปตั้งหมู่บ้านใหม่

- ซึ่งกองทัพได้ตกลงรับข้อเสนอดังกล่าว

พ.ศ. 2536

- ย้ายมาอยู่ที่บ้านกิ้วน้ำ (ใหม่) ซึ่งเป็นที่ตั้งบ้านกิ้วน้ำในปัจจุบัน จำนวน 26 ครัวเรือน รวม 158 คน นำโดยผู้ใหญ่เจ้อ
- พื้นที่ตั้งบ้านกิ้วน้ำแต่เดิมเป็นทุ่งหญ้าคาเพราะมีไฟไหม้อย่างต่อเนื่อง ผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้นได้ยื่นเรื่องต่อนายอำเภอ ขอดูแลพื้นที่บริเวณโดยรอบหมู่บ้านที่มีสภาพเป็นป่าหญ้าคา และนายอำเภอได้อนุญาตให้ดูแลจัดการพื้นที่ได้

พ.ศ. 2530 - 2532

- กองทัพบกทหารได้มีคำสั่งให้บ้านกิ้วน้ำย้ายที่อยู่อาศัยเนื่องจากบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านเป็นเขตลุ่มน้ำชั้น 1A ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญ

พ.ศ. 2535

- ชาวบ้านย้ายที่อยู่อาศัยไปที่บ้านน้ำตวง โดยฝ่ายยุทธการส่งตัวแทนเข้ามาหารือ ร่วมกับทหาร ตัวแทนหมู่บ้านประสานกับ โครงการพัฒนาความมั่นคงพื้นที่ลุ่มน้ำน่านอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (พมพ.) โดยชาวบ้านได้เลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้านบริเวณที่มีลำน้ำไหลผ่าน เพื่อให้มีน้ำไว้อุปโภค บริโภค ต่างจากที่ทางกองทัพจัดหาให้ที่อยู่บริเวณสันเขา เป็นช่องลมและใกล้ประเทศลาวซึ่งไม่เหมาะสมกับการตั้งหมู่บ้านและทำมาหากิน

- 22 เม.ย.2535 ชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างบ้านจำนวน 26 หลังคาเรือน และได้รับการช่วยเหลือจากทหารด้านวัสดุ อุปกรณ์ก่อสร้างในการสร้างบ้าน และได้ช่วยสร้างสะพานในการขนส่ง

- กองพลพัฒนาที่ 3 ขอลดเวลาการช่วยเหลือเลี้ยงดูส่งอาหารแห้งต่าง ๆ จาก 3 ปีเหลือ 2 ปี

พ.ศ. 2538

- มีการสำรวจแนวเขตอุทยานแห่งชาติดอยภูคา ซึ่งกลุ่มผู้นำและชาวบ้านได้ร่วมกันสำรวจแนวเขตหมู่บ้านและที่ทำกินเพื่อกันออกจากเขตประกาศอุทยานแห่งชาติ

พ.ศ. 2539

- กองทัพภาคที่ 3 และผู้ว่าราชการจังหวัดน่านกำหนดให้แต่ละครัวเรือนมีพื้นที่ทำมาหากิน 15 ไร่ และ พมพ. กำหนดให้ต้องล้อมคอกถ้ามีการเลี้ยงวัว
- บริเวณที่เป็นพื้นที่ทำกินคือ ตั้งแต่ขุนห้วยโป่งปาน 2 จนสุดขุนดอย

พ.ศ. 2546 •••••

- ผู้ใหญ่บ้านกิวน้ำ ขอคืนพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน 19 ราย ที่มาจากบ้านกิวน้ำและบ้านสว่าง เนื่องจากลดผลกระทบจากสารเคมีกัมม็อกโซน ที่ใช้ในพื้นที่ทำกินปะปนตกค้างลงลำห้วยที่ไหลผ่านและเป็นแหล่งน้ำหลักสำหรับอุปโภค บริโภคของหมู่บ้าน
- ทำการกันแนวเขตพื้นที่ป่าต้นน้ำ และทำแนวกันไฟกว้างรอบพื้นที่
- ผู้ใหญ่บ้าน เข้าหาพบผู้ว่าราชการจังหวัด และนายอำเภอ เพื่อเสนอให้รังวัดแนวเขตที่ทำกินให้ชัดเจน โดยได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่อำเภอ และเจ้าหน้าที่ พมพ. เติมน้ำรังวัดจัดทำขอบเขตที่ดินทำกินให้ชัดเจน
- ชุมชนร่วมกันฟื้นฟูป่าต้นน้ำ และพื้นที่ไร่เหล่าให้เป็นป่าต้นน้ำของหมู่บ้าน

พ.ศ. 2551 •••••

- โครงการ JomPA สิ้นสุดการดำเนินงาน แต่มูลนิธิรักษไทยยังดำเนินงานสร้างความชัดเจนด้านการจัดการที่ดินอย่างต่อเนื่อง

พ.ศ. 2552 •••••

- การสนับสนุนการทำฝายกั้นน้ำและเลี้ยงปลาในบ่อซีเมนต์ จากสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 13 (แพร่) ผ่านโครงการประชาคมเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงสนับสนุนท่อต่อน้ำประปา
- การบูรณาการพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนาและมีการยึดคืน ดังนั้นหน่วยงานต่าง ๆ และ JomPA ได้ร่วมกันประชุมหารือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และได้ร่วมกันกำหนดข้อตกลงและจัดทำแผนที่แสดงขอบเขต

••••• **พ.ศ. 2542**

- ประกาศเขตอุทยานแห่งชาติดอยภูคา ในช่วงที่นายบี พงศาภิภาวัฒน์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน โดยชาวบ้านรับทราบข่าวจากทางอำเภอว่ามีการประกาศจัดตั้งอุทยานแห่งชาติดอยภูคา แต่คิดว่าหมู่บ้านตนเองไม่ได้รับผลกระทบ เพราะได้มีการเดินสำรวจแนวเขตร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อกันพื้นที่ออกแล้ว

••••• **พ.ศ. 2548 - 2550**

- โครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม (JomPA) เข้ามาดำเนินการในพื้นที่หมู่บ้านที่อยู่รอบบริเวณเขตอุทยานแห่งชาติดอยภูคาซึ่งมีทั้งหมด 28 หมู่บ้าน แต่ตอบรับเข้าร่วมโครงการ 20 หมู่บ้าน ซึ่งหมู่บ้านกิวน้ำเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่มีความพร้อมเข้าร่วมโครงการ
- การเข้ามาดำเนินงานโครงการ JomPA โดยมูลนิธิรักษไทย ชาวบ้านจึงได้ทราบว่าหมู่บ้านตนเองอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยภูคา
- แม้จะมีความโกรธ และไม่พอใจเจ้าหน้าที่ แต่ผู้นำหมู่บ้านและชาวบ้านกลับตกลงใจเข้าร่วมโครงการเพื่อให้ออกสนี้ จัดการเรื่องที่ดินให้เกิดความชัดเจนร่วมกับโครงการ อุทยาน และส่วนงานต่าง ๆ โดยผ่านกระบวนการประชุมหารือ สร้างข้อตกลง และกำหนดแนวทางการดำเนินงานร่วมกัน
- โครงการ JomPA พัฒนาความรู้ วิธีการทำนาขั้นบันไดทำปุ๋ยหมักและกิจกรรมอื่น ๆ ที่เป็นการพัฒนาวิถีชีวิตและส่งเสริมการเกษตร มีการศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนความรู้ในพื้นที่ใกล้เคียงที่มีสามารรถเป็นแบบอย่างได้

พ.ศ. 2553

- จัดตั้งเครือข่ายบริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วมต้นน้ำน่าน ดอยภูคา โดยมีเครือข่ายจำนวน 20 หมู่บ้านเข้าร่วม และดำเนินกิจกรรมต่อยอดจากโครงการ JomPA ที่สิ้นสุดไป มีนายสุริยะ พงษาวิภาวัฒน์ (ผู้ใหญ่บ้านก๊วน้ำ) เป็นประธานเครือข่ายและมีเป้าหมายของการจัดตั้งเครือข่ายฯ คือ เป็นหูเป็นตาให้หน่วยงานภาครัฐด้านการบริหารจัดการทรัพยากรที่ดิงป่าไม้และมีการดำเนินงานขยายผลองค์ความรู้ ทักษะ เครื่องมือวิธีการ สู่หมู่บ้านอื่น ๆ อีกทั้งเป็นตัวเชื่อมโยงประสานงานระหว่างรัฐกับหมู่บ้าน

พ.ศ. 2557

- การเปลี่ยนผ่านคณะผู้บริหารประเทศเข้าสู่ยุค คสช. การดำเนินการทางนโยบายมีความเร่งรัด เข้มงวด และมีผลบังคับใช้ทันที

พ.ศ. 2561

- คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 64/2561 เรื่องการปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งไม่ได้ส่งผลกับหมู่บ้านก๊วน้ำที่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ

พ.ศ. 2562

- ประกาศ พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562
- เกิดข้อกังวลเรื่องขอบเขตระยะเวลาดำเนินการสำรวจที่ดินทำกินและกิจกรรมต่างๆที่เร่งรัด และที่สำคัญคือความไม่ชัดเจนของการกำหนดพื้นที่ใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่ทดแทนได้ และพื้นที่เลี้ยงสัตว์

1.2 จุดเปลี่ยนการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ

การจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติของบ้านกิวน้ำ มีจุดเปลี่ยนสำคัญ คือ การถูกกดขี่ และการไม่ได้รับความเป็นธรรมจากภาครัฐ จากประวัติของชุมชนจะพบว่า ชาวบ้านถูกกระทำมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้ชาวบ้านเลือกที่จะต่อสู้กับรัฐมาโดยตลอด

ซึ่งการต่อสู้กับภาครัฐในช่วงแรก คือ การเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย จากการสัมภาษณ์กลุ่มแกนนำของชุมชน พบว่า การถูกข่มเหง รังแก จากเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นฉนวนเหตุสำคัญที่ทำให้ ผู้นำในสมัยนั้นตัดสินใจ “เข้าป่า” เพราะคิดว่าการอยู่แบบเดิมก็ไม่มีอะไรดีขึ้น การเข้าป่าอาจจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น แต่การเข้าร่วมดังกล่าวแล้วไม่ทำให้การดำรงชีพมีการพัฒนาขึ้น แต่สิ่งที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดคือ ทักษะการเจรจา เรียกร้อง ของกลุ่มแกนนำ ที่ได้พัฒนาขึ้นจากที่ไม่สามารถเรียกร้องสิ่งต่าง ๆ จากภาครัฐได้ รวมทั้งการพัฒนาศักยภาพในด้านอื่น ๆ มีการคิดที่เป็นระบบมากขึ้น มีเครือข่ายความช่วยเหลือที่สอดคล้องกันได้เป็นอย่างดี แม้เมื่อออกจากป่า เข้ามาเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย การเจรจาต่อรองระหว่างชาวบ้านยังเกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง และมีผลตอบกลับไปในทางที่ดี ชาวบ้านรู้สึกถึงพลังของตนเอง แม้บางครั้งจะอยู่ในวงวนของการถูกหลอกจากเจ้าหน้าที่เช่นเดิม แต่การโต้กลับของชุมชนทำได้เป็นระบบมากขึ้น

จนถึงจุดเปลี่ยนสำคัญของการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน คือ การที่ถูกประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ ทับที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ทั้ง ๆ ที่มีการสำรวจพื้นที่ร่วมกัน และถูกให้ข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เข้ามาสำรวจว่าจะมีการกันพื้นที่ออกจากเขตอุทยานแห่งชาติ แต่เมื่อประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ กลับพบว่าพื้นที่ของตนเองไม่ได้ถูกกันออก สิ่งที่ชาวบ้านรู้สึก คือ ความโกรธ และยังไม่เชื่อใจเจ้าหน้าที่ภาครัฐ (ยังเห็นปรากฏการณ์เหล่านี้ในกลุ่มผู้สูงอายุ ที่เคยอยู่ในสถานณ์ต่าง ๆ) เมื่อมีโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม (JomPA) คัดเลือกบ้านกิวน้ำเป็นพื้นที่ดำเนินการ การเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมจึงเป็นทางเลือกที่สำคัญของชุมชน แต่กลุ่มผู้นำชุมชนในขณะนั้น เลือกที่จะเข้าร่วมกับโครงการฯ แล้วพัฒนาศักยภาพของตนเองในด้านต่าง ๆ รวมทั้งใช้ช่องทางที่ได้รับจากการดำเนินโครงการฯ เป็นแนวทางในการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่หมู่บ้านตนเอง เพื่อพิสูจน์ให้เห็นว่า พวกเขาสามารถที่จะดูแลจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ ที่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติได้

สิ่งที่เป็นปรากฏการณ์อีกอย่างซึ่งสังเกตพบ คือ เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติในระดับต่าง ๆ มีความเกรงใจการดำเนินการต่าง ๆ จึงต้องมีการแจ้งให้ทราบ หรือปรึกษาหารือก่อนเสมอ ไม่สามารถใช้วิธีการดั่งสมัยก่อนได้อีกต่อไป เครื่องมือที่ชุมชนนำมาเป็นข้อต่อรองสำคัญ คือ ฐานข้อมูลที่ดินทำกิน และมีกฎกติกา ในการควบคุมจัดการพื้นที่ ไม่ให้มีการบุกรุกพื้นที่เพิ่มไปจากเดิมที่เคยกำหนดไว้ หรือถ้าเกิดกรณีบุกรุกทั้งจากคนในหมู่บ้านและคนภายนอก จะมีกระบวนการจัดการที่ชัดเจน

2. บ้านห้วยวิน

2.1 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของบ้านห้วยวิน

บ้านห้วยวินและบ้านน้ำหมาว เป็นหมู่บ้านที่มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ทั้งสองหมู่บ้านอพยพมาจากหมู่บ้านเดียวกัน และส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน มีการแต่งงานกันระหว่างคนในตระกูลที่อยู่อาศัยในทั้งสองหมู่บ้าน โดยสามารถแบ่งพัฒนาการของหมู่บ้านออกเป็น 4 ช่วงสำคัญ ได้แก่ สามารถแบ่งพัฒนาการทางประวัติของหมู่บ้านออกเป็น 6 ช่วงเวลา ได้แก่

ช่วงที่ 1 การอพยพหนีภัยคอมมิวนิสต์

เดิมครัวเรือนส่วนใหญ่ของบ้านห้วยวิน ตั้งถิ่นฐานอยู่ติดชายแดนลาว แต่เมื่อมีปัญหาภัยคอมมิวนิสต์ ชาวบ้านไม่ได้เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย จึงได้อพยพมาอยู่อาศัยในพื้นที่หมู่บ้านที่รัฐจัดสรรไว้ให้ คือ บ้านปากกลาง ทั้งนี้เป็นการช่วงชิงประชาชนระหว่างรัฐกับพรรคคอมมิวนิสต์ โดยรัฐได้ให้สัญญาว่าจะดูแลเรื่องที่อยู่อาศัย ที่ดินทำกิน หรือสนับสนุนข้าวในกรณีที่ไม่เพียงพอต่อการบริโภค แต่เมื่ออพยพมาแล้ว กลับพบว่าไม่ได้เป็นไปตามที่หวังไว้ เนื่องจากมีข้อจำกัดเรื่องที่ดินทำกิน และปริมาณของครัวเรือนที่รัฐต้องดูแลมีเป็นจำนวนมาก

ช่วงที่ 2 การอพยพหาที่ทำกินใหม่

หลังจากปัญหาภัยคอมมิวนิสต์ได้ลดระดับความรุนแรงลง รัฐเปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่อยู่อาศัยในบ้านปากกลางสามารถหาที่ดินทำกินใหม่ได้ จึงทำให้แกนนำของหมู่บ้านน้ำหมาว ได้เริ่มสำรวจที่ดินที่จะตั้งบ้านเรือนและทำกิน โดยพบว่าบริเวณที่ตั้งบ้านน้ำหมาวในปัจจุบันมีความเหมาะสมในการตั้งถิ่นฐาน และมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ จึงได้อพยพครัวเรือนมาอยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าว โดยการสนับสนุนของภาครัฐ แต่เมื่อมีครัวเรือนมากขึ้น ทำให้ที่อยู่อาศัยบริเวณบ้านน้ำหมาวไม่เพียงพอ จึงได้มีกลุ่มชาวบ้านที่มีที่ดินทำกินบริเวณห้วยวินได้อพยพมาอยู่อาศัยในพื้นที่ใกล้ห้วยวิน ซึ่งเป็นที่ดินทำกินของตนเอง แต่เนื่องจากการคมนาคมยากลำบาก ซึ่งได้อพยพขึ้นมาอยู่ในพื้นที่ไร่เหล้าของชาวบ้านน้ำหมาว เพื่อให้สามารถเดินทางสะดวกมากขึ้น การดำรงชีพในช่วงนี้ยังเป็นการทำไร่หมุนเวียนเพื่อผลิตข้าวไว้บริโภคในครัวเรือน และการเก็บหาของป่าเพื่อยังชีพและขายเป็นรายได้

ช่วงที่ 3 ประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทับที่อยู่อาศัยและดินทำกิน

รัฐมีนโยบายประกาศพื้นที่ป่าที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ทำให้พื้นที่บริเวณบ้านน้ำหมาวและบ้านห้วยวินถูกประกาศจัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติดอยภูคา โดยพบว่า บ้านน้ำหมาวมีการกันพื้นที่ตั้งบ้านเรือน และที่ดินทำกินบางส่วนออกจากเขตอุทยานแห่งชาติ แต่บ้านห้วยวิน ทั้งที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยทั้งหมด ถูกประกาศเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติ แม้นชาวบ้านจะมีการคัดค้านแล้วก็ตาม ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านและอุทยานแห่งชาติมาอย่างต่อเนื่อง แต่การต่อต้านไม่ได้มีความรุนแรง

ช่วงที่ 4 การเข้ามาของโครงการ JomPA

ต่อมากรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากประเทศเดนมาร์ก เพื่อจัดทำโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม (JomPA) หรือโครงการจอมป่า ซึ่งเป็นมีมูลนิธิรักษาไทยเป็นแกนนำหลักในการทำงานร่วมกับชาวบ้าน มีการประสานงาน พูดคุยแลกเปลี่ยนการหาทางออกในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยเฉพาะเรื่องที่ดินทำและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ มีการจัดทำแผนที่รายละเอียดและการจำแนกเขตการจัดการต่าง ๆ กำหนดกฎระเบียบในการจัดการ และการส่งเสริมศักยภาพของชุมชนในด้านต่าง ๆ ทำให้สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติดีขึ้น แม้นจะสิ้นสุดโครงการฯ แล้วแต่มูลนิธิรักษาไทยยังมีการดำเนินกิจกรรมสนับสนุนชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง

ช่วงที่ 5 การจัดการทรัพยากรร่วมระหว่างชุมชนและอุทยานแห่งชาติ

หลังจากการประกาศใช้ พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 และมีบทเฉพาะการ มาตรา 64 และ 65 ที่กำหนดให้มีการสำรวจการถือครองที่ดินทำกิน และขอบเขตพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถเกิดใหม่หรือทดแทนได้ ภายใน 240 วัน นับตั้งแต่การประกาศใช้อย่างเป็นทางการ ซึ่งข้อกำหนดดังกล่าวทำให้เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ ได้เข้ามาทำงานร่วมกับชุมชนในการสำรวจรายละเอียด โดยเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ ได้มาชี้แจงรายละเอียดในการดำเนินงาน การเดินสำรวจร่วมกับเจ้าของแปลง เพื่อทำแนวเขตให้ชัดเจน เจรจาต่อรองกันในเรื่องขอบเขตพื้นที่ที่อนุญาตให้มีการใช้ประโยชน์ได้ ทั้งนี้ ชุมชนยังยืนยันให้มีการใช้ขอบเขตเดิมที่เคยดำเนินการไว้เมื่อมีโครงการจอมป่า ซึ่งอาจจะเปลี่ยนแปลงไปบ้างในด้านการถือครองที่ดิน แต่ขอบเขตพื้นที่

ในภาพรวมยังคงเหมือนเดิม เนื่องจากชุมชนไม่มีการบุกรุก ขยายขอบเขตออกไปจากเดิม ซึ่ง ณ ขณะนี้ยังอยู่ในกระบวนการจัดทำแผนการจัดการพื้นที่ตามมาตรา 64 และ 65 โดย บ้านห้วยวินได้รับการคัดเลือกให้เป็นพื้นที่นำร่องของ อุทยานแห่งชาติดอยภูกาคา โดยการสนับสนุนของภาคีเครือข่ายต่างๆ ได้แก่ มูลนิธิรักษไทย ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (RECOFTC) และคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ รายละเอียดพัฒนาการตามช่วงเวลาต่าง ๆ

พ.ศ. 2514

- เริ่มมีปัญหาคอมมิวนิสต์ มี 5 ครอบครัวอพยพมาอาศัยอยู่ที่ **บ้านนาขวาง ต.บ่อเกลือใต้ อำเภอบัว**

พ.ศ. 2519

- ชาวบ้านที่หลีกเลี่ยงแล้วเรื่องภัยคอมมิวนิสต์ จึงได้อพยพมาอยู่ยัง **บ้านปากกลาง** ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ภาครัฐจัดไว้รองรับผู้อพยพหนีภัยคอมมิวนิสต์
- การอยู่อาศัยในบ้านปากกลางจะได้รับพื้นที่ทำกินประมาณ 6 ไร่/ครัวเรือน แต่ไม่เพียงพอต้องไปขอทำกินในพื้นที่ไร่เหล่าของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่มาก่อน นอกจากนั้นยังต้องออกไปรับจ้างเพื่อให้มีรายได้ในการเลี้ยงครอบครัว
- ความเป็นอยู่ค่อนข้างลำบาก ผลิตข้าวได้ไม่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน

ก่อนปี พ.ศ. 2514

- ตั้งถิ่นฐานอยู่ติดชายแดนลาว ชื่อบ้านห้วยแป้น (เป็นกลุ่มบ้านของบ้านบ่อหลวง หมู่ 1 ต.บ่อเกลือใต้ อ.บัว ปัจจุบันคือ ต.ภูฟ้า อ.บ่อเกลือ) โดยบ้านห้วยแป้น แยกเป็น 2 กลุ่มบ้านคือ บ้านห้วยแป้นบน (30 หลังคาเรือน) และบ้านห้วยแป้นล่าง (8 หลังคาเรือน)

พ.ศ. 2524-2525

- หลังจากปัญหาคอมมิวนิสต์ลดความรุนแรงลง รัฐอนุญาตให้ชาวบ้านที่อยู่ในบ้านปากกลางสามารถหาพื้นที่ทำกินใหม่ของตนเองได้
- นายสุข ชาเหล็ก (สมัยก่อนค้าขาย หาของป่า และเคยมาพื้นที่บริเวณบ้านน้ำหมาวมาก่อน) จึงมาสำรวจพื้นที่อีกครั้งช่วงเดือนธันวาคม 2524
- ปี 2525 ครัวเรือนประมาณ 20 หลังคาเรือน จึงอพยพมาตั้งถิ่นฐานบริเวณ **บ้านน้ำหมาว** ในปัจจุบัน นอกจากนั้นยังมีชาวบ้านจากศูนย์น้ำยาว อพยพมาอยู่อาศัยด้วย (เป็นกลุ่มที่เคยอยู่บ้านห่างทางหลวง ติดชายแดนลาว แล้วอพยพมาอยู่ในศูนย์น้ำยาวเพื่อหนีภัยคอมมิวนิสต์)
  - ชาวบ้านมีการทำไร่หมุนเวียนและเก็บหาของป่า ล่าสัตว์น้ำเพื่อเป็นอาหาร แต่พื้นที่ตั้งบ้านเรือนและที่ดินทำกินมีอยู่อย่างจำกัด

พ.ศ. 2526

- ชาวบ้านจากศูนย์น้ำยาวที่อพยพมาอาศัยอยู่ชั่วคราว ได้อพยพต่อไปยังบ้านวังขอน (ซึ่งเป็นหมู่บ้านร้าง และจัดตั้งหมู่บ้านโดยนำชื่อหมู่บ้านเดิมมาตั้งใหม่ กลายเป็น บ้านห่างทางหลวง ตำบลภูฟ้า อำเภอบ่อเกลือ ในปัจจุบัน)
- ชาวบ้านอีก 9 ครอบครัวได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณห้วยวิน เพื่อใกล้ที่ดินทำกิน ซึ่งเป็นไร่มุมนเวียน ได้แก่
  1. นายฟูย พิศจาร
  2. นายมัน พิศจาร
  3. นายเพ็ง พิศจาร
  4. นายใหม่ ศรีบุญเรือง
  5. นายจันทร์ ขาเหล็ก
  6. นายน้อย พิศจาร
  7. นายบุญศรี ขาเหล็ก
  8. นายตัน พิศจาร และ
  9. นายนำ ขาเหล็ก (เป็นพ่อตาของนายพัน และ นายคล้าย พิศจาร ซึ่งเป็นแกนนำของบ้านห้วยวิน)

พ.ศ. 2532

- บ้านน้ำหมาว ได้ย้ายที่ตั้งหมู่บ้านมาอยู่ ณ ที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบัน ซึ่งเป็นพื้นที่ไร่เหล่าของชาวบ้านน้ำหมาว ซึ่งเป็นญาติของ นายสุข นายบุญศรี นายคำหล้า นายตัน และนายวงศ์ ชาวบ้านห้วยวิน โดยการนำของนายคล้าย พิศจาร
- สาเหตุการย้ายหมู่บ้าน เนื่องจาก พื้นที่ตั้งหมู่บ้านที่อยู่ติดห้วยวินมีระยะทางไกล ห่างจากถนนที่รถยนต์สามารถเข้าถึง ทำให้ลำบากเวลาเจ็บป่วย หรือลูกหลานไปโรงเรียน
- พื้นที่ตั้งบ้านห้วยวินใหม่ อยู่บริเวณห้วยโป่ง พื้นที่ประมาณ 400 ไร่ แต่ยังใช้ชื่อว่าบ้านห้วยวิน
- ชาวบ้านยังคงมีการทำไร่มุมนเวียนเพื่อผลิตข้าว และการเก็บหาของป่าล่าสัตว์เพื่อยังชีพและขายเป็นรายได้

พ.ศ. 2528

- นายเฮียง และครอบครัว จากบ้านใหม่ในฝัน (เป็นกลุ่มบ้านที่ขึ้นอยู่กับบ้านผักเหือก) ซึ่งมีญาติอาศัยอยู่ในบ้านห้วยวิน ได้อพยพเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน

พ.ศ. 2530

- นายเปลี่ย คำแคว่น จากบ้านสบมางได้อพยพครอบครัวเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน

พ.ศ. 2532

- บ้านน้ำหมาว ได้ยกฐานะเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ เป็นบ้านน้ำหมาว หมู่ที่ 9 ตำบลบ่อเกลือใต้

พ.ศ. 2540

- มีโครงการรักษัรักษน้ำ รักษาแผ่นดินให้เงินสนับสนุนในการทำแนวกันไฟ เป็นกองทุนหมู่บ้านปีละ 4,000 บาท (1,000 บาท เก็บเข้าหมู่บ้าน และ อีก 3,000 บาท ใช้เป็นค่าอาหาร โดยสมาชิกในหมู่บ้านจะมาร่วมกันทำแนวกันไฟ เงินที่หักเข้าหมู่บ้านเก็บได้ประมาณ 5,000 บาท นำไปฝากสหกรณ์ฯ แต่สหกรณ์ล้มไปแล้ว) เกลือใต้

พ.ศ. 2542

- โครงการส่งเสริมการผลิตไม้กวาด ของ กศน. เข้ามาดำเนินการในบ้านห้วยวิน

พ.ศ. 2549-2559

การดำเนินงานของโครงการจอมป่า

- เป็นช่วงที่ชาวบ้านห้วยวินได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ของตนเอง การศึกษาดูงานฝึกรอบม การเข้าร่วมเวทีต่าง ๆ ของกลุ่มแกนนำ ทำให้ชุมชนตระหนักถึงสิทธิของตนเอง มีการเจรจาต่อรองพูดคุย ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติมากขึ้น
- เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ เปลี่ยนวิธีการทำงาน มีโครงการเข้ามาสนับสนุน มีการพูดคุยหาทางออกร่วมกันมากขึ้น จากเดิมถ้ามีการกระทำผิดจะใช้กฎหมายนำ มีการจับกุม ทำให้ชาวบ้านหวาดกลัว และไม่ให้ความร่วมมือ แต่เมื่อเปลี่ยนวิธีการทำงาน บรรยากาศดีขึ้น
- แม้หมดโครงการจอมป่าไปแล้ว แต่ยังคงมีการสานงานต่อ แม้จะไม่เข้มข้นเท่าช่วงที่มีโครงการ

พ.ศ. 2560

- เกิดปัญหา การบุกรุกพื้นที่ป่า (การขยายพื้นที่ออกไปจากพื้นที่ที่ได้ทำขอบเขตแปลงไว้) เจ้าหน้าที่เข้าพื้นที่เพื่อที่จะจับกุมผู้กระทำผิด แต่มีการเจรจาท่องกันระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ ไม่ให้มีการจับกุมผู้กระทำผิด และให้ผู้กระทำผิดคืนพื้นที่ และห้ามบุกรุกใหม่
- ชุมชนใช้กระบวนการในชุมชน เพื่อห้ามปราม และควบคุมไม่ให้มีการกระทำผิดอีก

พ.ศ. 2562-2564

- หลังจากการประกาศใช้ พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 อุทยานแห่งชาติต้องมีการสำรวจจัดทำแนวเขตและบัญชีรายชื่อการถือครองที่ดินของชาวบ้านในพื้นที่ ตามมาตรา 65 รวมทั้งการกำหนดขอบเขตพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ตาม มาตรา 65 ซึ่งเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติได้เข้ามาร่วมทำงานกับชุมชนในการเดินสำรวจแปลงที่ดินทำกิน และการกำหนดขอบเขตพื้นที่ใช้ประโยชน์ ทั้งนี้พบว่าการที่ชุมชนมีข้อมูลหมู่บ้าน และความสัมพันธ์ที่ดีจากโครงการจอมป่า ทำให้การทำงานร่วมกันง่ายขึ้น มีการเจรจาต่อรองเรื่องขนาดการถือครองที่ดิน เช่น คริวเรือนใดที่มีที่ดินถือครองจำนวนมากจะมีการกระจายให้ลูก หลาน มาถือครองเพื่อไม่ให้มีขนาดพื้นที่เกินจากที่กำหนด
- มีหน่วยงานภายนอกเข้ามาสนับสนุนการจัดทำแผนการจัดการพื้นที่ทำกิน ตามมาตรา 64 และ พื้นที่ใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ตามมาตรา 65 ได้แก่ มูลนิธิรักษ์ไทย ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (RECOFTC) และ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งเป็นการจัดการทรัพยากรร่วม (Co-management) ระหว่างชุมชนและอุทยานแห่งชาติ

2.2 จุดเปลี่ยนการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านห้วยวินมีการดำรงชีพที่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งทรัพยากรที่ดิน ทรัพยากรน้ำ และ ทรัพยากรป่าไม้ มีการใช้ประโยชน์และการจัดการบนพื้นฐานของจารีต วัฒนธรรมของท้องถิ่น ซึ่งในมุมมองของ ภาครัฐยังเห็นว่าเป็นการใช้ประโยชน์ที่ไม่ยั่งยืน เป็นภัยคุกคามต่อทรัพยากรธรรมชาติ เช่นการทำไร่หมุนเวียนที่ต้อง มีการถางเผาพื้นที่ทุกปี หรือพื้นที่ไร่เหล่าที่ปล่อยให้มีการฟื้นตัวตามธรรมชาติ แต่เมื่อจะกลับมาทำไร่อีกครั้ง มักจะ ถูกมองว่าเป็นการบุกรุกป่าใหม่ ประเด็นปัญหาดังกล่าวเกิดความไม่เข้าใจเกี่ยวกับวิถีของชุมชนของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ รวมทั้งการทำไร่หมุนเวียนในรูปแบบเดิมไม่มีกติกาคือเป็นทางการ หรือการบังคับใช้กฎกติกาที่ไม่เป็นทางการนั้น ไม่เข้มงวด สิ่งสำคัญที่สุดคือ การกระทำดังกล่าวถือเป็นการกระทำผิดตาม พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติที่มีการบังคับใช้ อยู่ แม้การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติจะดำเนินการภายหลังก็ตาม และชาวบ้านได้พยายามเรียกร้องสิทธิให้กัน พื้นที่ของหมู่บ้านออก แต่เสียงของชุมชนกลับไม่มีผลในทางปฏิบัติ เป็นผลให้ชาวบ้านไม่ไว้วางใจเจ้าหน้าที่ และไม่ยอมรับร่วมมือในการดำเนินการต่าง ๆ

จุดเปลี่ยนสำคัญในการจัดการทรัพยากรที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติของบ้านห้วยวิน เริ่มมาจากการเข้ามาของโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม (JomPA) หรือโครงการจอมป่า เพื่อลดความขัดแย้ง ระหว่างชุมชนและเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติในการอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ และนำไปสู่การใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม (JomPA) มีการดำเนินการสำคัญที่นำไปสู่การจัดการของชุมชน ดังต่อไปนี้

- 1) การมีเจ้าหน้าที่มูลนิธิริรักษ์ไทยมาเป็นคนกลางในการประสานงาน ใกล้เกลี่ย เริ่มกระบวนการพูดคุย สร้างเวทีให้เจ้าหน้าที่และชาวบ้านได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกัน
- 2) การจัดทำข้อมูลการใช้ที่ดินรายแปลงของชาวบ้าน โดยใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ รวมทั้ง การกำหนดขอบเขตพื้นที่ในการใช้ประโยชน์และการจัดการ
- 3) การจัดทำแผนการจัดการร่วมกัน รวมทั้งการกำหนดกฎกติกาในการใช้ประโยชน์และการจัดการ พื้นที่ร่วมกัน
- 4) การพัฒนาศักยภาพของแกนนำชุมชน เช่น การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การไปร่วมในเวทีต่าง ๆ ทำให้กลุ่มแกนนำของชุมชน มีทักษะในการสื่อสาร การแสดงความคิดเห็น และความกล้าในการที่จะเจรจาต่อรอง หรือเรียกร้องสิทธิของตนเองมากขึ้น
- 5) การเปิดโอกาสของเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ และกรมอุทยานแห่งชาติ ที่มีกลไกของโครงการ จัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม (JomPA) แม้โครงการจะไม่ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง แต่การดำเนินการ ดังกล่าวได้บ่มเพาะเมล็ดพันธุ์ของความไว้วางใจ การรับฟังซึ่งกันและกัน การตระหนักถึงความสำคัญ ของทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่า) และสิทธิของชุมชนในการร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐในการดูแลจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นตนเอง

ตาม (5)

ภาคีเกิดในพื้นที่ 5

แหล่งต้นน้ำของน้ำ
น้ำอุปโภค บริโภคในเขต
10

การ
ใช้พื้นที่ใช้สอย
(บ้าน บ้านเรือน)

อาคารไม้
ของพ่อ

น้ำกินน้ำใช้ในป่า
ใช้พื้นที่ของพ่อ

ใช้ประโยชน์จากพื้นที่
แนว - ทาง

ใช้พื้นที่ของพ่อ
ใช้พื้นที่ของพ่อ

ขาดแคลน
น้ำ

ขาดแคลนพื้นที่
ทำไร่ทำนา

การตั้งพื้นที่ใช้สอย

พืชมงคล
ทำไร่

แนวเขตแนวเขต 5
ใช้พื้นที่ของพ่อ

ระดับน้ำในลำน้ำ
?

การใช้น้ำในพื้นที่
ทำไร่ทำนา

การตั้งพื้นที่ใช้สอย
นอกพื้นที่ (บ้าน)

ทำไร่/ทำนา
ใช้พื้นที่ของพ่อ

พื้นที่ใช้สอย
ทำไร่ทำนา

ขาดแคลนพื้นที่
ทำไร่ทำนา

บริเวณทาง
(บ้าน)

ใช้พื้นที่ของพ่อ
ใช้พื้นที่ของพ่อ

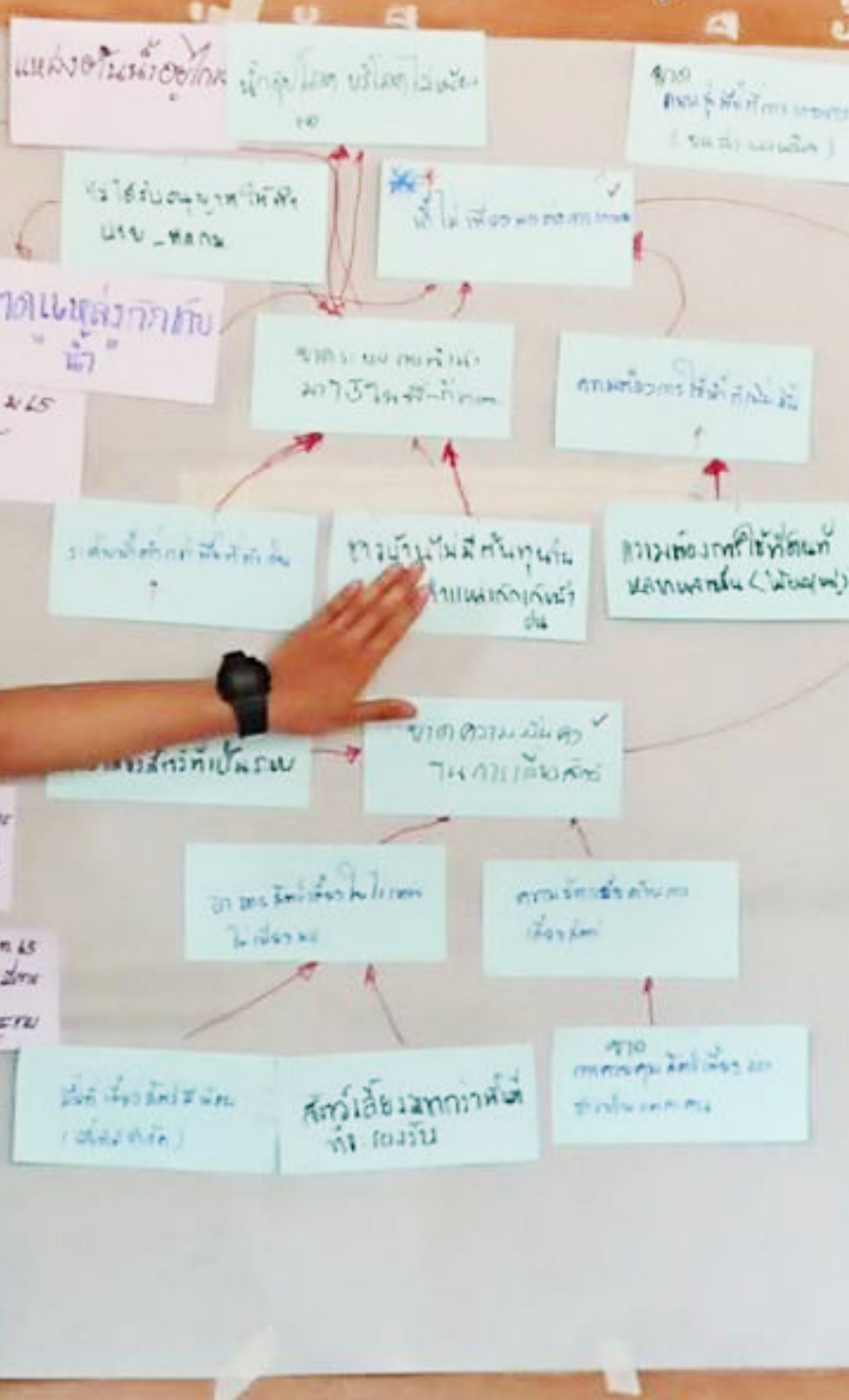
ขาดแคลนพื้นที่
ทำไร่ทำนา

การตั้งพื้นที่ใช้สอย
นอกพื้นที่

พื้นที่ใช้สอย
(บ้าน)

การใช้พื้นที่
ทำไร่ทำนา

การตั้งพื้นที่ใช้สอย
นอกพื้นที่

บทที่ 4 ยุทธวิธีของชุมชนในการต่อสู้เพื่อสิทธิในการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ

ยุทธวิธีของชุมชนในการต่อสู้เพื่อสิทธิในการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ ของบ้านกิ้วน้ำและบ้านห้วยวิน มีความแตกต่างกัน แม้จะสถานการณ์ที่เข้ามาในรูปแบบที่ใกล้เคียงกัน กล่าวคือ การอยู่ในช่วงคอมมิวนิสต์ หมู่บ้านหนึ่งตัดสินใจเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย แต่อีกหมู่บ้านหนึ่งเลือกที่จะมาอยู่ฝ่ายรัฐ หรือ การมีโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม (JomPA) เข้ามาหนุนเสริมให้ชุมชนและอุทยานแห่งชาติทำงานร่วมกันในการจัดทำขอบเขตแปลงที่ดิน และการกำหนดโซนในการจัดการ นำระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์มาใช้ในการจัดทำแผนที่ การมีกฎกติกาในการใช้ประโยชน์และการจัดการ หรือการประกาศใช้ พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 ที่มีมาตรา 64 และ มาตรา 65 เข้ามาหนุนเสริมเรื่องสิทธิของชุมชนในการอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ แต่ยุทธวิธีของชุมชนในการต่อสู้ ประสานงาน หรือเจรจาต่อรองกับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ หรือหน่วยงานอื่น ๆ มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. บ้านกิ้วน้ำ

ชุมชนบ้านกิ้วน้ำมีการต่อสู้เพื่อสิทธิในการจัดการที่ดินทำกินและทรัพยากรธรรมชาติ ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยภูคา โดยการลุกขึ้นมาสู้แบบพร้อมชน มีการเจรจาต่อรองอย่างเข้มข้น ไม่ยินยอมถ้าเห็นว่าไม่เป็นธรรมกับตนเอง แต่การสู้ด้วยวิธีการดังกล่าว พบว่าชุมชนมียุทธวิธีและกลไกในการดำเนินงานที่น่าสนใจ ทั้งนี้นำเสนอผ่านกรณีศึกษาการสำรวจที่ดินทำกิน และพื้นที่ใช้ประโยชน์ ตามมาตรา 64 และมาตรา 65 ดังต่อไปนี้

- **การจัดองค์กรภายในชุมชน** คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อน โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นแกนนำหลัก ในคณะกรรมการหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นแกนนำรุ่นใหม่ ก่อนจะมีเจรจาต่อรอง หรือการดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานภายนอก กลุ่มแกนนำจะมีการหารือ ถกเถียงกันในประเด็นต่าง ๆ และร่วมกันวางยุทธศาสตร์ในการดำเนินงานหรือการเจรจาต่อรอง เช่น การกำหนดว่าใครจะพูดในประเด็นไหน ใครจะรับผิดชอบในเรื่องใด ใครจะเริ่ม ใครจะรุก ใครจะคอยเป็นคนตบประเด็นสรุป ซึ่งคณะกรรมการหมู่บ้านดังกล่าวจะมีการพูดคุยกันเป็นประจำ

- **กลไกประชาสังคมในชุมชน** คือ การเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนได้ร่วมรับรู้ในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะการประชุมกับหน่วยงานต่าง ๆ เช่น เฉพาะอุทยานแห่งชาติ ผู้ใหญ่บ้านจะนัดหมายการประชุมร่วมกันทั้งหมู่บ้าน เพื่อให้ตัวแทนของครัวเรือนได้เข้าร่วมรับฟังและเสนอความคิดเห็นของตนเอง ซึ่งจากการสังเกตการณ์ประชุมเพื่อจัดทำแผนฯ จำนวน 3 ครั้ง พบว่า ชาวบ้านที่เข้าร่วมประชุมมีทั้งหญิงและชาย ทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็นของตนเอง ชักถาม หรือให้ข้อเสนอแนะได้ ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านจะเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วม ถ้าการสื่อสารไม่เข้าใจ จะมีการแปลเป็นภาษาม้งให้ฟังเป็นช่วง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจน อีกประการหนึ่งที่พบคือ ผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น และกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นหรือความต้องการของตนเอง ไม่ได้มีความรู้สึกประหม่าหรืออาย ถ้าสิ่งที่หารือเข้าไปกระทบกับการดำเนินชีวิต ก็พร้อมที่จะแสดงความคิดเห็น

- **การบันทึกด้วยลายลักษณ์อักษร** ทุกครั้งของการประชุมจะมีเลขที่ที่ทำหน้าที่บันทึกการประชุมว่ามีใคร เข้ามาทำอะไร ด้วยประเด็นอะไรบ้าง และได้ข้อสรุปอย่างไร รวมทั้งการเจรจาต่อรองในเรื่องต่าง ๆ ถ้าได้ข้อสรุปแล้ว จะต้องมีการทำเป็นบันทึกที่เป็นลายลักษณ์อักษร เอกสารต่าง ๆ ที่เจ้าหน้าที่จัดทำ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับที่ดินทำกิน ชุมชนเรียกร้องให้เจ้าหน้าที่จัดทำสำเนาให้เจ้าของที่ดินด้วย โดยชุมชนยินดีเสียค่าใช้จ่ายในการจัดทำสำเนาดังกล่าวเอง

- **มีกระบวนการติดตาม** ทวงถามความก้าวหน้า โดยพบว่า ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน มีการติดตามการดำเนินงานในสิ่งที่ได้ตกลงกันไว้ ทั้งการใช้กลไกที่เป็นทางการ เช่นการจัดทำเป็นหนังสือ หรือการประสานงานเป็นการส่วนตัว ทำให้เรื่องต่างๆ ดำเนินการได้รวดเร็วขึ้น

- **การไม่ยินยอมถ้าข้อมูลผิดพลาดไม่ตรงกับความเป็นจริง** ในประเด็นนี้ พบในกรณีการเกิดความคาดเคลื่อนเกี่ยวกับรายชื่อและแปลงที่ดินทำกิน ที่เจ้าหน้าที่ลงรายละเอียดผิดพลาด เมื่อชุมชนตรวจสอบพบจะเรียกร้องให้เจ้าหน้าที่จะแก้ไขให้ถูกต้องก่อนดำเนินการในขั้นตอนต่อไป

- **การเจรจาต่อรองหรือประสานงานกับผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ** ในกรณีเรื่องที่สำคัญและมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิต เช่น ที่ดินทำกิน หรือพื้นที่เลี้ยงสัตว์ แม้นอุทยานแห่งชาติจะส่งเจ้าหน้าที่ในระดับพื้นที่เข้ามาร่วมการประชุม แต่กลุ่มแกนนำเห็นว่าไม่มีอำนาจการตัดสินใจ แจ้งเรื่องและกระตุ้นให้ผู้มีอำนาจตัดสินใจมาพูดคุยหรือดำเนินการ ในบางกรณีก็จะมีประสานงานกับผู้มีอำนาจการตัดสินใจโดยตรง หรือใช้กลไกผ่านบุคคลอื่นๆ ที่สามารถประสานงานให้ได้ จึงทำให้ภารกิจหลายอย่างสามารถดำเนินการได้สำเร็จ เช่น การสำรวจพื้นที่เลี้ยงสัตว์ของชุมชน ซึ่งไม่ได้อยู่ในพื้นที่ตาม มาตรา 65 ที่ได้สำรวจไปแล้ว แต่ชาวบ้านมีความกังวลเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญกับการดำรงชีพ และต้องการที่จะให้เจ้าหน้าที่มาสำรวจจัดทำเป็นหลักฐานไว้ แม้นจะไม่อยู่ในพื้นที่ตาม มาตรา 65 ก็ตาม ในกรณีเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ การเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติต้องเป็นไปตาม มาตรา 21 ซึ่งต้องรอระเบียบที่มีความชัดเจน เจ้าหน้าที่ไม่มีอำนาจในการอนุญาตได้ในขณะนี้ กลุ่มแกนนำจึงได้เจรจาพูดคุยกับหัวหน้าอุทยานแห่งชาติ และได้ข้อสรุปให้มีการสำรวจจัดทำเป็นแผนที่ไว้ก่อน

จากการดำเนินงานของบ้านกิวน้ำ ตามรายละเอียดข้างต้นนั้น ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดกลไก หรือยุทธวิธีในการดำเนินการดังกล่าว มีดังต่อไปนี้

ปัจจัยภายใน

- **การมีผู้นำที่เข้มแข็ง** ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาการต่อสู้เรียกร้องสิทธิของชุมชน ล้วนเป็นผลมาจากการผลักดันหรือดำเนินการโดยผู้นำชุมชน ซึ่งในปัจจุบัน บ้านกิวน้ำ มีกลุ่มแกนนำหลายคนทำงานกันเป็นทีม โดยมีผู้ใหญ่บ้าน “นายสุริยะ พงษาวิภาวัฒน์” เป็นแกนนำหลัก ผู้ใหญ่บ้านมีภาวะความเป็นผู้นำสูง มีจิตวิทยาในการพูดคุย หรือดำเนินงาน และมีฐานะทางครอบครัวอยู่ในระดับดี เป็นที่ยอมรับของสมาชิกในชุมชน และเครือข่าย นอกจากนี้ กลุ่มแกนนำมีการทำงานเป็นทีม ทุกคนสามารถที่จะขึ้นมาได้ในสถานการณ์ต่างๆ

- **การพัฒนาศักยภาพของกลุ่มแกนนำ** ต้องยอมรับอย่างหนึ่งว่า กลุ่มแกนนำของบ้านกิวน้ำ มีศักยภาพในการทำงานด้านต่างๆ เช่น การพูดและเขียนภาษาไทย มีโอกาสได้ไปศึกษาดูงาน และร่วมกิจกรรมในเวทีต่างๆ มีโอกาสในการฝึกทักษะการพูด การแสดงความคิดเห็นมีความมั่นใจในตนเอง และที่สำคัญมีข้อมูลของชุมชนในด้านต่าง ๆ เพื่อประกอบการตัดสินใจ

- **การได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นของคนในชุมชน** การศึกษามีบทบาทสำคัญมาก ทั้งกลุ่มแกนนำ และเยาวชนรุ่นใหม่ได้มีโอกาสเรียนหนังสือในระดับที่สูงขึ้น เช่น ผู้ใหญ่บ้านได้เรียนต่อจนจบระดับปริญญาตรี ซึ่งทำให้มีวิสัยทัศน์และมุมมองที่กว้างขึ้น มีเครือข่ายมากขึ้น และสามารถคิด วิเคราะห์ และบริหารจัดการได้อย่างเป็นระบบ รวมทั้งเยาวชนในหมู่บ้านที่มีโอกาสในการเรียนหนังสือในระดับต่างๆ มากกว่าในอดีต ทำให้เท่าทันต่อการติดต่อกับโลกภายนอก

- **การมีโอกาสไปทำงานนอกหมู่บ้านของคนในชุมชน** การที่คนในหมู่บ้านมีโอกาสไปทำงานนอกหมู่บ้าน ส่งผลให้ได้พบเห็นสิ่งต่าง ๆ มีประสบการณ์กับโลกนอกหมู่บ้านตนเองมากขึ้น ทำให้กล้าที่จะแสดงความคิดเห็นและความต้องการของตนเอง

- **การตระหนักถึงสิทธิของตนเอง** ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ หากคนในชุมชนไม่ตระหนักถึงสิทธิของตนเอง แม้จะมีผู้นำที่เข้มแข็ง หรือมีกลไกดีเพียงใด อาจจะไม่ประสบผลสำเร็จ หรือทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการต่อสู้เรียกร้องสิทธิของตนเองได้ดังเช่นกรณีของชาวบ้านกิวน้ำ

- **พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีโอกาสในการพัฒนา** ต้องยอมรับอย่างหนึ่งว่า พื้นที่ของบ้านกิวน้ำ มีความอุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำที่สามารถพัฒนามาใช้ในทางการเกษตรได้ แม้จะยังไม่สามารถดำเนินการได้เต็มศักยภาพเนื่องจากติดขัดในข้อกฎหมายเดิมอยู่ แต่การมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการที่ชุมชนจะลุกขึ้นมาปกป้องสิทธิของตนเอง

ปัจจัยภายนอก

- **การมีนโยบายที่เอื้อต่อการจัดการที่ดินทำกินและทรัพยากรธรรมชาติ** ชาวบ้านได้พยายามเรียกร้องสิทธิของตนเองในการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ของตนเองมาตลอด แต่ไม่สามารถทำได้อย่างที่เต็มที เนื่องจากอาศัยและทำกินอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ แต่เมื่อมีนโยบาย และกฎหมาย ของภาครัฐ ในการรับรองสิทธิของชุมชนในการอยู่อาศัย ทำกิน และใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ แม้สิทธิที่ได้รับยังมีข้อจำกัด แต่เมื่อเปรียบเทียบกับในอดีต ชุมชนก็เห็นว่าเป็นโอกาสของตนเองแล้วที่ รัฐรับรองการมีตัวตนของพวกเขา

- **การมีเครือข่ายในการทำงาน** บ้านกิวน้ำ มีการทำงานร่วมกับภาคีต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และภาคประชาสังคม เป็นที่รู้จักของหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ผ่านทางนายสุริยะ พงษาวิภาวัฒน์ ทำให้การประสานความร่วมมือ ความช่วยเหลือสนับสนุน ทำได้ง่ายมากขึ้น

2. บ้านห้วยวิน

บริบทของบ้านห้วยวิน มีความแตกต่างจากบ้านกิวน้ำ ประเด็นแรกคือ การเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ถิ่น ซึ่งมีวิถีชีวิตเรียบง่าย ไม่ชอบการต่อสู้เรียกร้อง ประการที่สอง คือ ช่วงภัยคอมมิวนิสต์ สมาชิกบ้านห้วยวินและบ้านน้ำหมาวเลือกที่จะอยู่ฝ่ายรัฐ ภาพลักษณ์ในมุมมองของเจ้าหน้าที่รัฐ บ้านห้วยวิน คือ “เด็กดีที่ควรให้รางวัล” แม้ช่วงการประกาศพื้นที่อุทยานแห่งชาติทับที่อยู่อาศัยและทำกิน ชาวบ้านได้พยายามเรียกร้องให้กันพื้นที่ออก แต่เมื่อรัฐไม่ยินยอม และเห็นว่าหมู่บ้านอื่น ๆ ได้ยอมรับข้อตกลงของฝ่ายรัฐแล้ว โดยให้คำมั่นสัญญาว่า ยังสามารถอยู่อาศัยและทำกินได้ตามเดิม และรัฐจะมีการช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ แม้ชาวบ้านจะรู้สึกกดดัน และไม่พอใจเจ้าหน้าที่รัฐ เช่นเดียวกับบ้านกิวน้ำ แต่การแสดงออกของชาวบ้านมีความแตกต่างกัน ซึ่งมีวิธีการสำคัญดังต่อไปนี้

- **การยอมปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้าหน้าที่** ถ้าดูอย่างผิวเผินอาจจะเห็นว่าไม่น่าจะเป็นวิธีการต่อสู้ที่ดี แต่วิธีการที่ชาวบ้านห้วยวินทำ คือการยอมแม้จะไม่เห็นด้วย แต่ทำให้เกิดการประณีประนอม และการยอมรับจากเจ้าหน้าที่ ทำให้มีการพูดคุย เจรจากันง่าย เจ้าหน้าที่ให้การสนับสนุน และไม่คอยเข้ามายุ่งในการใช้ที่ดินและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ

- **การใช้กลไกการประสานงานผ่านผู้ประสานงานภาคสนาม** เนื่องจากชาวบ้านห้วยวิน ไม่ชอบการต่อสู้หรือการมีความขัดแย้ง เพราะเมื่อเกิดสถานการณ์อย่างนั้น การต่อสู้ของชุมชนจะไม่ใช้การปะทะ หรือการเรียกร้องแบบซึ่งหน้า แต่จะใช้กลไกผ่านคนกลางหรือผู้ประสานงานภาคสนาม หรือผู้ใหญ่บ้าน เพื่อช่วยในการเจรจาต่อรอง

- **การจัดทำแผนที่ดินทำกินรายแปลง** และการจัดแบ่งโซนการบริหารจัดการ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม (JomPA) และมีการพัฒนากลุ่มแกนนำต่าง ๆ ซึ่งหมู่บ้านนี้ถูกจัดเป็นหมู่บ้านที่มีการดำเนินงานอยู่ในระดับดีมาก แต่หลังจากสิ้นสุดโครงการ กลับพบว่ากลุ่มแกนนำหมู่บ้านมีการทำงานที่แผ่วลง ไม่มีกิจกรรมดังเช่นในช่วงที่มีโครงการ และไม่ค่อยออกไปในเวทีเครือข่ายต่าง ๆ ซึ่งมีผลการติดตามข้อมูลข่าวสาร และการร่วมมือกันกับเครือข่ายอื่น ๆ

- **การใช้วิถีปฏิบัติของชุมชนในการดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติ** บ้านห้วยวิน แม้จะมีการจัดทำที่ดินรายแปลง แยกเป็นพื้นที่ทำกินรายบุคคลแล้ว แต่วิถีการทำไร่หมุนเวียนที่ร่วมกันทำแบบแปลงใหญ่ยังคงมีการดำเนินการอยู่ ซึ่งชาวบ้านยังคงมีความคิด ความเชื่อ และธรรมเนียมปฏิบัติเหมือนเดิม คนในชุมชนส่วนใหญ่ยังให้ความร่วมมือ และยึดถือปฏิบัติแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นหลายประการที่ส่งผลกระทบต่อการทำไร่หมุนเวียน เช่น ขนาดพื้นที่ลดลง ทำให้รอบหมุนเวียนสั้นลง หรือการประกาศห้ามเผาในช่วง 60 วันอันตรายเป็นผลให้ระบบการผลิตไม่สามารถทำได้ตามปกติ เป็นให้ผลผลิตข้าวลดลง ข้าวไม่พอกิน ชาวบ้านบางส่วนจึงต้องออกไปทำงานนอกพื้นที่ หรือต้องมีการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นเสริม เช่น ข้าวโพด และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ยังคงมีความสำคัญต่อการดำรงชีพ แม้รายได้ไม่มาก แต่ยังมีพื้นที่ป่าที่สามารถเป็นแหล่งอาหาร และการใช้ประโยชน์อื่น ๆ

จากการดำเนินงานของบ้านห้วยวิน ตามรายละเอียดข้างต้นนั้น ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดกลไก หรือยุทธวิธีในการดำเนินการดังกล่าว มีดังต่อไปนี้

ปัจจัยภายใน

- การมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย รักสงบ เป็นผลให้บ้านห้วยวินสามารถดำรงชีพ และปฏิบัติตามข้อตกลงได้เป็นอย่างดี
- ความสัมพันธ์แบบระบบเครือญาติ มีผลทำให้ความร่วมมือทำได้ง่ายขึ้น การรวมตัวกันของชุมชนในการช่วยเหลือกันและกัน โดยยังพบการร่วมมือกัน (การเอามื้อ) ในการทำไร่หมุนเวียน หรือการทำไร่ข้าวโพด รวมทั้งการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ เป็นสังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
- การขาดทางเลือกในอาชีพ และฐานะทางเศรษฐกิจไม่มั่นคง มีผลเป็นอย่างมากต่อพลังผลักดันในการต่อสู้ของชุมชน เพราะส่วนใหญ่ยังห่วงปากท้องของครอบครัว กลุ่มแกนนำไม่ได้มีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคง ทำให้การออกไปข้างนอกมีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง

ปัจจัยภายนอก

- การมีนโยบายที่เอื้อต่อการจัดการที่ดินทำกินและทรัพยากรธรรมชาติ การมีนโยบาย และกฎหมายของภาครัฐในการรับรองสิทธิของชุมชนในการอยู่อาศัย ทำกิน และใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ แม้สิทธิที่ได้รับยังมีข้อจำกัด แต่เมื่อเปรียบเทียบกับในอดีตยังถือว่าดีกว่ามาก
- การสนับสนุนจากหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ โดยพบว่าบ้านห้วยวินและบ้านน้ำหนาว มีหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกเข้ามาช่วยเหลือสนับสนุนอยู่ตลอด ทั้งที่เกี่ยวกับอาชีพ ด้วยการจัดตั้งกลุ่ม หรือมีกองทุนต่าง ๆ นอกจากนั้นยังมีหน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ ที่มีแผนในการเข้ามาสนับสนุนในด้านต่าง ๆ แต่ติดขัดข้อกฎหมายในพ.ร.บ. ฉบับเก่า

ปัจจัย-เงื่อนไขเชิงสถาบันในการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านกิวน้ำ เน้นการใช้กฎกติกาที่เป็นทางการ มีการประชาคมก่อนการออกกฎกติกา และมีกระบวนการที่ทำให้สมาชิกในชุมชนรับรู้ถึงกฎกติกาดังกล่าว รวมทั้งมีการบังคับใช้อย่างจริงจัง โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นกลไกสำคัญในการบังคับใช้และติดตามผล มีการจัดทำป้ายประกาศติดไว้ที่ศาลากลางบ้าน

บ้านห้วยวิน พบว่ามีกฎกติกาที่เป็นทางการ เกิดขึ้นช่วงที่มีโครงการ JomPa ชาวบ้านได้เข้ามาร่วมในการกำหนดกฎกติกา และมีการทำป้ายประกาศให้เห็นชัดเจนเฉพาะกรณีป่าชุมชนเท่านั้น แต่ในพื้นที่อื่น ๆ ไม่มีการจัดทำป้ายประกาศ แต่อาศัยการบอกกล่าว เมื่อเวลาผ่านไปนานขึ้น ทำให้กฎกติกาบางข้อไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างจริงจัง แต่ชุมชนใช้วิธีการปฏิบัติที่ตนเองเคยทำเป็นแนวทางการปฏิบัติ และใช้ระบบสังคมในการการควบคุมพฤติกรรมด้วยการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งบางอย่างไม่สอดคล้องกับกฎระเบียบของอุทยานแห่งชาติ

ทั้งนี้เมื่อนำหลักการ 8 ประการในการออกแบบกติกาของ Ostrom (1990) มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ มีรายละเอียดดังตารางที่ 5

ตารางที่ 3 การวิเคราะห์กฎกติกาในการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติของบ้านกิ้วน้ำและบ้านห้วยวิน

หลักการ	คำอธิบาย	บ้านกิ้วน้ำ	บ้านห้วยวิน
1. ความชัดเจนของขอบเขต (boundaries)	1. ขอบเขตเกี่ยวกับผู้ใช้สามารถจำแนกตนเองในชุมชนได้ว่าใครคือคนที่มีหรือไม่มีสิทธิ์ในทรัพยากรนั้น	- มีกฎกติกาเป็นทางการและบังคับใช้ได้ - สมาชิกในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้ เช่น ตัดไม้ ขออนุญาตคณะกรรมการหมู่บ้าน แต่ไม่อนุญาตคนนอกหมู่บ้าน	- มีกฎกติกาเป็นทางการแต่บังคับใช้ไม่ค่อยได้ผล - สมาชิกในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้ แต่ไม่มีการบังคับใช้กฎกติกาอย่างเข้มงวด
	2) ขอบเขตของทรัพยากรทรัพยากรที่ถูกจัดการนั้นมีขอบเขตชัดเจน สามารถแยกแยะได้ระหว่างขอบเขตของระบบ ทรัพยากรที่ชุมชนดูแลกับระบบนิเวศเชิงสังคมที่ใหญ่กว่านั้น	- มีการระบุขอบเขตชัดเจนจัดทำแผนที่ในระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ - ชุมชนและอุทยานแห่งชาติร่วมกันกำหนดขอบเขต	- มีการระบุขอบเขตชัดเจนจัดทำแผนที่ในระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ - ชุมชนและอุทยานแห่งชาติร่วมกันกำหนดขอบเขต
2. ความสอดคล้อง (congruence)	1) ความสอดคล้อง ระหว่างกติกาว่าด้วยการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและบำรุงรักษา ระบบทรัพยากรกับเงื่อนไขทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่	- สอดคล้อง มีการบังคับใช้อย่างจริงจัง	- มีความสอดคล้อง แต่การบังคับใช้กฎกติกาที่เป็นทางการยังไม่เข้มข้นใช้กฎกติกาที่เป็นวิถีปฏิบัติ
	2) ความสอดคล้องกันระหว่างประโยชน์ที่สมาชิกจะได้ต้องสอดคล้องกับต้นทุนที่ลงไปด้วย	- สมาชิกในชุมชนมีการดูแลจัดการทรัพยากรร่วมกัน เช่น การทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า เป็นต้น	- สมาชิกในชุมชนมีการดูแลจัดการทรัพยากรร่วมกัน เช่น การทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า เป็นต้น

หลักการ	คำอธิบาย	บ้านกึ่งน้ำ	บ้านห้วยวัน
3. การมีสิทธิร่วมตัดสินใจ และ ปรับปรุงกฎกติกาในการจัดการทรัพยากร (collective choice arrangements)	คนส่วนใหญ่ที่ได้รับผลจากการจัดการทรัพยากรมีสิทธิร่วมตัดสินใจ และ ปรับปรุงกฎกติกาในการจัดการทรัพยากร	สมาชิกมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎกติกาที่เป็นทางการ และมีการกำหนดให้สอดคล้องกับสภาพของชุมชน ผ่านกระบวนการของโครงการ JomPa แต่ชุมชนมีการปรับปรุงกฎกติกาของตนเอง	สมาชิกมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎกติกาที่เป็นทางการ และมีการกำหนดให้สอดคล้องกับสภาพของชุมชน ผ่านกระบวนการของโครงการ JomPa แต่ไม่มีการปรับปรุงกติกา หรือบังคับใช้อย่างจริงจัง
4. การติดตาม (monitoring)	1) มีการติดตามพฤติกรรม การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร และการบำรุงรักษาระบบทรัพยากรของผู้ใช้ทรัพยากรว่าเป็นไปตามกติกาที่วางไว้หรือไม่	มีการติดตามแบบไม่เป็นทางการ ในการสื่อสารภายในหมู่บ้าน	มีการติดตามแบบไม่เป็นทางการ ในการสื่อสารภายในหมู่บ้าน
	2) มีการติดตามสภาพของทรัพยากรอย่างสม่ำเสมอ	ไม่มี	ไม่มี
5. การลงโทษอย่างค่อยเป็นค่อยไป (graduated sanctions)	หากสอดคล้องดูแลแล้วพบผู้กระทำผิด การลงโทษในครั้งแรก ๆ จะค่อนข้างเบามากใน ขณะที่การลงโทษผู้กระทำผิดละเมิดกฎซ้ำซากจะมีความรุนแรงเพิ่มขึ้น	กฎกติกาที่เป็นทางการมีการบังคับใช้อย่างเข้มงวด มีการลงโทษแบบค่อยเป็นค่อยไป สมาชิกไม่ค่อยละเมิด	กฎกติกาที่เป็นทางการ ไม่มีการบังคับใช้อย่างจริงจัง เน้นการตักเตือน และควบคุมพฤติกรรมสมาชิกด้วยวิถีปฏิบัติ
6. มีกลไกในการจัดการความขัดแย้ง (conflict resolution mechanisms)	ชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรจะมีกลไกในการจัดการความขัดแย้งระหว่าง ผู้ใช้กันเอง หรือผู้ใช้กับเจ้าหน้าที่รัฐที่รวดเร็วและมีต้นทุนต่ำ	- ภายในชุมชน มีคณะกรรมการหมู่บ้าน และระบบประชาคม - ภายนอกชุมชน มีคนกลางในการไกล่เกลี่ย หรือจัดเวทีในการพูดคุย	- ภายในชุมชน มีผู้อาวุโสในชุมชนที่สมาชิกเคารพนับถือเป็นคนกลางไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง - ภายนอกชุมชน มีคนกลางในการไกล่เกลี่ย หรือจัดเวทีในการพูดคุย

หลักการ	คำอธิบาย	บ้านกึ่งน้ำ	บ้านห้วยวิน
7. รัฐบาลรับรู้และให้สิทธิกำหนดกติกาในการใช้ประโยชน์และจัดการ (minimal recognition of rights)	รัฐบาลรับรู้และให้สิทธิแก่ผู้ใช้ทรัพยากรในการวางแผนกติกาในการใช้และจัดการทรัพยากร	อุทยานแห่งชาติรับรู้และให้สิทธิในการปฏิบัติตามกฎกติกาที่กำหนดขึ้น	อุทยานแห่งชาติรับรู้และให้สิทธิในการปฏิบัติตามกฎกติกาที่กำหนดขึ้น
8. กติกาและการจัดการทรัพยากรเชื่อมโยงและสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า (nested enterprises)	ระบบการจัดการและกติกาจำเป็นต้องสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า	<p>- ไม่สอดคล้อง เพราะ พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ไม่อนุญาตให้ทำกินหรือใช้ประโยชน์ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ</p> <p>- แต่ พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 รับรองสิทธิในการอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่อุทยานแห่งชาติได้ แต่ต้องอยู่ภายใต้ระเบียบที่กำหนด</p>	<p>- ไม่สอดคล้อง เพราะ พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ไม่อนุญาตให้ทำกินหรือใช้ประโยชน์ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ</p> <p>- แต่ พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 รับรองสิทธิในการอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่อุทยานแห่งชาติได้ แต่ต้องอยู่ภายใต้ระเบียบที่กำหนด</p>

บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะในการขับเคลื่อนทางนโยบาย

1. สะท้อนสำนึกชุมชนที่ตัดสินใจลุกมาจัดการทรัพยากร

ปัญหาความขัดแย้งทางความคิด และการถูกกดขี่จากเจ้าหน้าที่ภาครัฐในอดีต รวมทั้งการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติดอยภูคา ทับที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน เป็นมูลเหตุสำคัญของความขัดแย้งระหว่างชุมชนและเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติในปี 2548 กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้จัดทำโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม (JomPA) ซึ่งมีมูลนิธิรักษไทย เป็นภาคีหลักในพื้นที่ ได้ทำงานเชื่อมประสาน สร้างความร่วมมือของภาครัฐ และองค์กรชุมชนในพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกัน เช่น การจัดทำฐานข้อมูลที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัย และพื้นที่ป่าที่ชุมชนมีการใช้ประโยชน์ กระบวนการทำงานจนได้รับความไว้วางใจจากทั้งสองฝ่าย (องค์กรชุมชน และ เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ) และสร้างกระบวนการให้ทุกฝ่าย ได้ร่วมกันกำหนดเป้าหมายการทำงานร่วม “คนกับป่าอยู่ร่วมกัน” โดยไม่นำปัญหา ความขัดแย้งหรือข้อจำกัดของแต่ละฝ่ายมาเป็นอุปสรรคในการทำงานร่วม และร่วมกันหาทางออกในการจัดการที่เหมาะสมกับพื้นที่ และหน่วยงานร่วม

2. ปัจจัยเอื้อ ไม่เอื้อ ในการจัดองค์กรของชุมชนสู่การทำให้เป็นสถาบัน

ปัจจัยเอื้อ

1. ผู้นำชุมชน และคณะทำงานในหมู่บ้านที่เข้มแข็ง ทั้งด้านการประสานงาน การได้รับการยอมรับในชุมชน และวิสัยทัศน์ในการพัฒนาชุมชน
2. การมีองค์กรภายในนอกที่ชุมชน ให้ความสำคัญในการทำงานร่วมกับชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
3. ฐานข้อมูลที่เกี่ยวข้องที่ได้รับการยอมรับ ในการจัดการร่วมของชุมชน ทั้งสอง เช่น แนวเขตที่ดิน สภาพป่า ระบบเกษตร
4. กลไกการทำงานในประเด็นการจัดการร่วมของชุมชน ทั้งกลไกภายในชุมชน กลไกระดับเครือข่าย และกลไกการทำงานร่วมของชุมชน เครือข่ายชุมชน และเจ้าหน้าที่ อช.ดอยภูคา
5. กฎระเบียบข้อตกลงในการทำงานร่วม และการยอมรับปฏิบัติตามข้อตกลงร่วมของแต่ละฝ่าย

ปัจจัยไม่เอื้อ

1. ข้อจำกัดด้านภูมิประเทศที่แต่ละชุมชนอยู่ห่างไกลกัน และข้อจำกัดด้านการสื่อสาร ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการทำงานร่วมกันของเครือข่ายชาวบ้าน
2. การเปลี่ยนแปลงของเจ้าหน้าที่รัฐ ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานร่วมกัน ที่มีการเปลี่ยนแปลงซึ่งบางส่วนขาดความเข้าใจ กลไกการทำงานร่วมของพื้นที่ทำให้จำเป็นต้องมีการประสานความร่วมมือใหม่อยู่ตลอด
3. กฎหมาย นโยบาย และระเบียบปฏิบัติของราชการ โดยเฉพาะอุทยานแห่งชาติ มีการเปลี่ยนแปลงบ่อยขึ้นกับผู้บริหาร หรือไม่สอดคล้องกับปัญหาและสภาพพื้นที่ทำให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติในพื้นที่

3. ผลของการขับเคลื่อน

- มีฐานข้อมูลการใช้ที่ดิน ที่แสดงขอบเขตพื้นที่ทำกิน ที่อยู่อาศัยเปลี่ยนแปลง พื้นที่ป่าตามการจัดการของชุมชน ซึ่งมีมาตรฐานทางวิชาการ เป็นที่ยอมรับระดับพื้นที่ เป็นฐานข้อมูลในการจัดการป่าของชุมชน การจัดการพื้นที่ป่า ทั้งประเด็นไฟป่า การบุกรุกพื้นที่ป่า การติดตามการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่า

- คณะทำงานระดับชุมชน เครือข่ายชุมชน และคณะทำงานร่วมของชุมชนและอุทยานแห่งชาติดอยภูคา ซึ่งเป็นกลไกการทำงานแก้ไขข้อขัดแย้ง การตรวจสอบและแก้ไขปัญหาหารือเกี่ยวกับที่ดินป่าไม้ในพื้นที่ ทำให้ความขัดแย้งในพื้นที่ลดลง และเกิดการพัฒนาพื้นที่ เช่น ระบบน้ำ (แม้ทางกฎหมายจะมีข้อจำกัดแต่ในทางปฏิบัติมีการยอมรับ)

- การยุติการบุกรุกการขยายพื้นที่ทำกินเข้าสู่พื้นที่ป่า และการเพิ่มพื้นที่ป่าจากการที่ชุมชนเข้าใจถึงภาพรวมของการใช้ที่ดิน และมีการปรับรูปแบบการใช้เพื่อให้เหมาะสม เช่น การยอมพื้นที่พื้นที่ทำกินเพื่อคืนเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชน

- ภายใต้ พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ ฉบับใหม่ การสำรวจที่ดินทำกิน ตามตรา 64 และขอบเขตพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ ตามมาตรา 65 สามารถดำเนินการได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากมีฐานข้อมูลเดิมที่ได้ร่วมกันจัดทำไว้แล้วระดับหนึ่ง รวมทั้งการทำงานร่วมกันของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ มีการเจรจาต่อรอง และหารือกัน ทำให้มีผลการดำเนินงานที่รวดเร็ว และชัดเจนเป็นที่ยอมรับของทั้งสองฝ่าย ประเด็นท้าทายต่อไปคือ การจัดทำแผนการจัดการพื้นที่ ถ้ามีกระบวนการที่ดี ช่วยให้ทั้งสองฝ่ายมาร่วมกันวิเคราะห์และจัดทำแผนปฏิบัติการร่วมกันได้ จะทำให้การขับเคลื่อนงานในอนาคตมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

4. ชุมชนก้าวพ้นความกลัวได้อย่างไร

- การมีฐานข้อมูล เช่น ข้อมูลแนวเขตการใช้ที่ดิน ป่าไม้ของชุมชน ที่เกิดจากการทำงานของชุมชนร่วมกับอุทยานแห่งชาติดอยภูคา และฝ่ายวิชาการ ซึ่งในการบริหารจัดการภายในชุมชน การปกป้องสิทธิของชุมชน

- การมีกลไกการทำงานร่วม ทั้งในระดับชุมชน เครือข่ายชุมชน และคณะทำงานร่วมกับอุทยานแห่งชาติดอยภูคา

- การมีที่ปรึกษา ที่เป็นที่ไว้วางใจ เช่น มูลนิธิรักไทย กรณีการรับมือกับ พ.ร.บ. ป่าชุมชน พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 และการทำงานตามมาตรา 64, 65 ของ พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

วิชช์ จีระแพทย์. (2553). มมองย้อนแนวคิดสิทธิชุมชนของไทย. ใน วารสารจลนิตี พ.ศ. - มิ.ย. 2553 หน้า 35-53.

สืบค้นจาก: https://www.senate.go.th/assets/portals/93/fileups/272/files/S%E0%B9%88ub_Jun/3journal/b120%20jul_7_3.pdf สืบค้นเมื่อวันที่ มกราคม 2564.

ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (RECOFTC). (2563). ล้อมวงคุย

นโยบายและกฎหมายป่าไม้-ที่ดินไทย 2562 ผู้การเตรียมความพร้อมชุมชน. กรุงเทพฯ: RECOFTC.

สำนักอุทยานแห่งชาติ. (2564). ดอยภูคา (Doi Phu Kha). สืบค้น 18 มกราคม 2564, จาก http://park.dnp.go.th/visitor/nationparkshow.php?PTA_CODE=1096.

อุทยานแห่งชาติดอยภูคา. (2562). รายงานการสำรวจและสภาพทรัพยากรที่เกิดขึ้นใหม่ทดแทนได้และลดการพึ่งพิงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ อุทยานแห่งชาติดอยภูคา. สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 13 (แพร่), กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.

Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective action*. Cambridge University Press, New York.

ภาคผนวกที่ 1

กฎระเบียบที่เป็นทางการของบ้านกึ่งน้ำ

บทบาทหน้าที่คณะกรรมการหมู่บ้าน

1. สร้างความเข้าใจกับชุมชน หมู่บ้านใกล้เคียงและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เรื่องการจัดการแนวเขตพื้นที่ผ่อนปรน
2. วางแผนงาน และดำเนินการตามแผนการจัดการแนวเขตพื้นที่ผ่อนปรน
3. ควบคุมการปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อตกลงว่าด้วยการจัดการแนวเขตพื้นที่ผ่อนปรน
4. ควบคุมดูแลรักษา และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้านเช่น ที่ทำกิน ที่อยู่อาศัย และสัตว์น้ำ
5. ประสานงานความร่วมมือการจัดการแนวเขตพื้นที่ผ่อนปรนอย่างมีส่วนร่วม
6. ติดตามและสรุปการทำงานของหมู่บ้านและแผนการจัดการเขตพื้นที่ผ่อนปรน

บทบาทหน้าที่ชาวบ้าน

1. ชาวบ้านทุกคนเป็นผู้มีสิทธิและหน้าที่ช่วยดูแลรักษาในแนวเขตพื้นที่ผ่อนปรน (พื้นที่ป่า ที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกิน)
2. ชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของหมู่บ้านว่าด้วย การจัดการแนวเขตพื้นที่ผ่อนปรน
3. ชาวบ้านทุกคนมีหน้าที่ดูแลและตรวจสอบการกระทำผิดกฎระเบียบของคนในและนอกหมู่บ้าน

คำจำกัดและความหมายประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชน

1. พื้นที่ป่าเป็นพื้นที่ของชุมชนที่ได้กำหนดเป็นเขตพื้นที่ป่าที่เป็นของส่วนรวม ซึ่งชุมชนควรแก่การร่วมดูแลรักษาไว้ประกอบด้วย
  - 1.1 **ป่าอนุรักษ์** หมายถึง พื้นที่ป่าที่ชุมชนสงวนรักษาไว้เป็นป่าต้นน้ำ หรือเพื่อประโยชน์ในทางอนุรักษ์ ห้ามไม่ให้มีการใช้ประโยชน์ของเนื้อไม้โดยตรง แต่อาจจะอนุโลมให้ใช้ประโยชน์จากการเก็บของป่าได้
  - 1.2 **ป่าใช้สอย** หมายถึง พื้นที่ป่าชุมชนมีการดูแลและจัดการเพื่อประโยชน์จากเนื้อไม้ เช่น การก่อสร้างบ้านเรือน การก่อสร้างสาธารณสถานต่าง ๆ ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์ที่ชุมชนจัดตั้งขึ้น และภายใต้การควบคุมของคณะกรรมการหมู่บ้าน
  - 1.3 **ป่าความเชื่อหรือป่าวัฒนธรรม** หมายถึง พื้นที่ป่าชุมชนเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อจารีตประเพณีของชุมชนที่สืบทอดกันมา เช่น ป่าช้า ป่าดงเซ็ง เป็นต้น
2. พื้นที่ทำกิน ชุมชนได้แบ่งที่ทำกินในหลายลักษณะ อันประกอบไปด้วย
  - 2.1 **พื้นที่เกษตรกรรม** หมายถึง พื้นที่ที่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์เพื่อดำเนินการเพาะปลูกพืช ในขณะที่ทำการสำรวจในพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ที่ใช้ปลูกพืชที่หลากหลายดังนี้
    - พื้นที่นา ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่อยู่ข้างลำห้วยแล้วถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นพื้นที่นาขั้นบันได ปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือน

- พื้นที่ไร่ข้าว เป็นพื้นที่ที่ใช้ปลูกข้าวไร่ ซึ่งเป็นพืชที่ใช้เลี้ยงชีพเป็นหลัก และอาจมีการปลูกพืชรองที่ใช้บริโภคในครัวเรือน ดังเช่น พืชผักสวนครัวต่าง ๆ พืชอาหารเสริม พืชสมุนไพรต่าง ๆ
- พื้นที่ไร่พืชเศรษฐกิจ เป็นพื้นที่ที่ใช้ปลูกพืชเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดรายได้แก่ชาวบ้าน โดยส่วนใหญ่จะเป็นพืชในระยะสั้น เช่น ไร่ข้าวโพด ไร่ขิง ไร่กะหล่ำปลี ไร่เผือก เป็นต้น การเพาะปลูกอาจจะมีการปลูกพืชซ้ำในพื้นที่เดิมหรือไร่หมุนเวียนพื้นที่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับรูปแบบการใช้ที่ดินของแต่ละชุมชน
- พื้นที่สวน หมายถึง พื้นที่ทำกินที่ชุมชนทำการปลูกพืชประเภทไม้พืชรยืนต้น ซึ่งจะให้ผลผลิตในระยะยาวหรืออาจเปรียบเหมือนเป็นการถือครองการทำถาวรหรือไม่โยกย้ายพื้นที่ เช่น สวนลั่นจี่ สวนกาแพ เป็นต้น

2.2 พื้นที่ปล่อยทิ้งไว้

- ไร่เหล่าหรือไร่หมุนเวียน พื้นที่เกษตรกรรมที่ชุมชนได้เคยใช้ประโยชน์ในระยะสั้น(1-2 ปี) แล้วทำการปล่อยพื้นที่ไว้และจะกลับมาใช้ประโยชน์อีกครั้งเป็นวงรอบของการหมุนเวียนพื้นที่ โดยมีรอบตั้งแต่ 2-10 ปี
- ไร่ร้าง เป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่ชุมชนได้เคยใช้ประโยชน์ในระยะหนึ่ง (5-10 ปี) และทำการปล่อยทิ้งไว้ในระยะยาวประมาณ 5-15 ปี โดยที่อาจจะกลับมาใช้ประโยชน์ในอีกครั้ง โดยไม่มีวงรอบของการกลับมาใช้พื้นที่ใหม่

3. ที่อยู่อาศัย หมายถึง พื้นที่ที่ชุมชนใช้เป็นที่ตั้งของชุมชน มีการก่อสร้างบ้านเรือน และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในชุมชน

4. ที่สาธารณะ หมายถึง พื้นที่คนในชุมชน หรือระหว่างชุมชนมีการกำหนดไว้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น ใช้ในการเลี้ยงสัตว์ เก็บหาของป่า เป็นต้น ทั้งนี้อาจมีข้อตกลงหรือกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน

ด้านการจัดการทรัพยากร

1. ป่าอนุรักษ์ (ตั้งแต่ถนนข้ามห้วยโป่งปาน 1 ถึงขุนห้วยจระหรือและลงมาถึงห้วยข้าวหลาม)

1.1 ห้ามตัดไม้และบุกรุก ผู้ใดฝ่าฝืนปรับตั้งแต่ 5,000-10,000 บาท และส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย

1.2 ห้ามเลี้ยงสัตว์บริเวณป่าต้นน้ำของหมู่บ้านโดยเด็ดขาด (ขุนน้ำห้วยโป่งปาน 2) ฝ่าฝืนกรรมการพิจารณาตามความเหมาะสม

1.3 ห้ามบุคคลภายนอกเข้ามาตัดไม้ในเขตอนุรักษ์ของหมู่บ้าน ฝ่าฝืนปรับ 5,000-10,000 บาท พร้อมยึดของกลางหรือหากไม่ยินยอมเปรียบเทียบปรับให้ส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย

2. ป่าใช้สอย (พื้นที่ป่าบริเวณ เขตทำกินที่มีอยู่ ตั้งแต่ปี 2550)

2.1 ห้ามแผ้วถางเพื่อขยายเป็นพื้นที่ทำกินโดยเด็ดขาด ฝ่าฝืนปรับตั้งแต่ 100-500 บาท (ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของคณะกรรมการ) และยึดพื้นที่ที่บุกรุกคืน

2.2 บุคคลในหมู่บ้านที่ต้องการใช้ประโยชน์เนื้อไม้ต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้านก่อนทุกครั้ง กรณีไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้าน ปรับตั้งแต่ 500 บาท (ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของคณะกรรมการ) และยึดไม้เป็นของหมู่บ้าน

2.3 ห้ามบุคคลภายนอกเข้ามาตัดไม้ในเขตป่าใช้สอยของหมู่บ้าน ฝ่าฝืนปรับ 5,000-10,000 บาท พร้อมยึดของกลางหรือหากไม่ยินยอมเปรียบเทียบปรับให้ส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย

3. พื้นที่ทำกิน

3.1 พื้นที่ที่ พมพ.จัดสรรให้ ห้ามแปลงหรือขายให้บุคคลอื่น ยกเว้นการสืบทอดเป็นมรดก

3.2 พื้นที่ทำกิน ก่อนมีการเผาต้องแจ้งให้คณะกรรมการทราบเพื่อช่วยกันดูแล ผู้ใดไม่ทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ทำกิน เมื่อเผาแล้วเกิดการลุกลามเข้าไปในเขตป่า ปรับตั้งแต่ 100-1,200 บาท (ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของคณะกรรมการ) หรือเมื่อเผาแล้วลุกลามเข้าไปในพื้นที่ทำกินของบุคคลอื่น ต้องปรับคดีใช้ค่าเสียหายตามจริง

3.3 บุคคลที่ไม่มีที่ทำกิน (บุคคลตามทะเบียนในหมู่บ้านกวน้ำเท่านั้น) หากต้องการถางพื้นที่เหล่าเก่าเพื่อใช้เป็นที่ทำกิน จะต้องแจ้งต่อคณะกรรมการและทำประชาคมหมู่บ้านเพื่อพิจารณา ก่อน

3.4 บุคคลภายนอกมีเอกสารรับรองการเข้าทำกินในที่ดิน ตามที่โครงการ พมพ.ที่ 4 จัดให้ ที่เข้ามาทำกินในเขตพื้นที่ผ่อนปรนของบ้านกวน้ำ ห้ามมีการขยายพื้นที่ทำกินเพิ่มจากเดิม ฝ่าฝืนปรับตั้งแต่ 100-500 บาทและยึดพื้นที่ในส่วนที่บุกรุกเป็นป่าใช้สอย

4. การป้องกันไฟป่า

4.1 ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนต้องช่วยทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้านทุกปี

4.2 หากพบเห็นไฟไหม้ต้องแจ้งให้คณะกรรมการและชาวบ้านทราบเพื่อให้ช่วยกันดับไฟ

5. การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ

ห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิดในห้วยโป่งปาน 2 บริเวณตั้งแต่ไร่นายเฮอป้อและนายจี แซ่วาง ถึงห้วยโป่งปาน 1 ระยะทางยาว 1 กิโลเมตร ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ 500-5,000 บาท (ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของคณะกรรมการ และยึดอุปกรณ์)

ภาคผนวกที่ 2

กฎระเบียบที่เป็นทางการของบ้านห้วยวิน

ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

1. ป่าอนุรักษ์ (ประกอบด้วย 1 บริเวณดอยผาแก้วแก่ (ขุนห้วยประปา), 2 บริเวณดอยหัวช้างจากขุนห้วยผาลาดถึงขุนห้วยน้ำริน , 3 บริเวณรอบหมู่บ้าน)

1.1 ห้ามมีการตัดไม้ทุกชนิด ผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษปรับ 1,500 - 5,000 บาทต่อต้น (แต่สามารถเข้าไปเก็บเห็ดหน่อไม้ และสมุนไพรได้)

2. พื้นที่ป่าใช้สอย (ประกอบด้วย 1 บริเวณห้วยโป่ง , 2 บริเวณตั้งแต่ห้วยป่าเปาถึงห้วยสองหลัง , 3 บริเวณห้วยต้นกอก , 4 บริเวณ ห้วยผาลาดถึงยอดภูสะคาน)

2.1 ผู้ใดจะตัดไม้มาใช้ประโยชน์ต้องได้รับการอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ 1,500 - 5,000 บาทต่อต้น

2.2 ห้ามจำหน่ายไม้หรือนำไม้ทุกชนิดออกจากหมู่บ้าน ผู้ใดฝ่าฝืนส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย

3. พื้นที่ทำกิน

3.1 ห้ามขยายพื้นที่ไร่หรือที่ทำกิน บุกรุกเข้าไปยังพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และป่าใช้สอย โดยให้ยึดแนวเขตที่เคยทำกินเดิมที่ตกลงร่วมกันไว้ ถ้ามีการฝ่าฝืนปรับตารางวาละ 500 บาท พร้อมกับยึดพื้นที่ที่บุกรุกคืน

3.2 ก่อนเผาไร่ต้องมีการทำแนวกันไฟรอบ ๆ พื้นที่ไร่ และต้องแจ้งให้คณะกรรมการทราบเพื่อช่วยกันดูแลป้องกันการลุกลาม

4. การป้องกันไฟป่า

4.1 ผู้ใดเผาป่า ภายในบริเวณแนวกันไฟของหมู่บ้าน มีโทษปรับไร่ละ 5,000 บาท

4.2 มีการจัดทำแนวกันไฟรอบผืนป่าอนุรักษ์ในเดือนมีนาคม ของทุก ๆ ปี

5. การอนุรักษ์สัตว์ป่า บริเวณป่าอนุรักษ์รอบ ๆ หมู่บ้าน

5.1 ห้ามมีการล่าสัตว์ป่า ผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษ ปรับ 500 - 1,500 บาทต่อตัว

5.2 ห้ามรุกร้าเขตอนุรักษ์สัตว์ป่าและนำอาวุธปืนเข้าไปล่าสัตว์ รวมถึงห้ามบุคคลภายนอกนำอาวุธ ปืนมา หรือห้ามบุคคลในชุมชนนำพาบุคคลภายนอกมาล่าสัตว์ในเขตป่าชุมชน หากผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษปรับ 1,500 บาทต่อครั้งต่อคน

6. การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ลำห้วยวิน จากสบห้วยน้ำรินถึงสบห้วยป่าเปา ห้ามจับสัตว์น้ำบริเวณเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ หากผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษปรับ ดังนี้

6.1 ปู และปลา ปรับตัวละ 50 บาท (ปรับตามขนาด)

6.2 กุ้ง และหอย ปรับตัวละ 1 บาท

6.3 ระเบิดปลา เบื่อปลา และช็อตปลา (ทุกลำห้วย) ปรับ 1,000 - 5,000 บาท

ด้านการพัฒนาหมู่บ้าน

1. ผู้ใดไม่เข้าร่วมพัฒนาหมู่บ้านปรับ 70 บาทต่อครั้ง
2. ผู้ใดไม่เข้าร่วมงานพัฒนาที่หนัก เช่น ขุดดิน เป็นต้น ปรับ 100 บาทต่อครั้ง

รีคอฟฟี่เชื่อมั่นในอนาคตที่ประชาชนได้ใช้ชีวิตอย่าง
เสมอภาคและยั่งยืน ภายใต้ผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์และมี
ความสามารถในการปรับตัวได้ เราใช้แนวคิดการทำงาน
แบบภูมิทัศน์ที่มีความต่อเนื่องระยะยาว และเน้นการมี
ส่วนร่วมเพื่อสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นรักษาสีเขียวใน
ที่ดินและทรัพยากรของตน หยุดยั้งการทำลายป่า ค้นพบ
ทางเลือกในการดำรงชีพและส่งเสริมความเท่าเทียม
ทางเพศ เราคือองค์กรไม่แสวงผลกำไรเพียงหนึ่งเดียวใน
เอเชียแปซิฟิกที่ดำเนินงานในลักษณะนี้เรามีประสบการณ์
กว่า 30 ปี ในการทำงานด้านป่าไม้ร่วมกับประชาชน
และได้สร้างความสัมพันธ์ที่ไว้วางใจกันกับภาคีทุก
ระดับ เราสร้างแนวทางและความร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ
มากมายตั้งแต่สถาบันพหุภาคี จนถึงหน่วยงานรัฐบาล
ภาคเอกชน และชุมชนท้องถิ่น ด้วยนวัตกรรม องค์ความรู้
และการริเริ่มงานใหม่ๆ ส่งผลให้ประเทศต่างๆ ได้มีการ
ส่งเสริมธรรมาภิบาลป่าไม้ ช่วยบรรเทา และปรับตัวกับ
การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และบรรลุเป้าหมาย
การพัฒนาที่ยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ ปี 2030

RECOFTC

ตู้ ป.ณ. 1111 ที่ทำการไปรษณีย์
เกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร 10903
T +66 (0)2 940 5700
F +66 (0)2 561 4880
info@recoftc.org

    @RECOFTC

recoftc.org

การสนับสนุนหลัก

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

Sweden
Sverige

ภารกิจของศูนย์วิจัยวนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (รีคอฟฟี่) เกิดขึ้นได้ด้วยการสนับสนุนหลักจากหน่วยงานเพื่อการพัฒนาและความร่วม
มือแห่งสวีเดน (SDC) และสำนักงานความร่วมมือเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศ แห่งสวีเดน (Sida).